

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MAKKABİ İSYANI

(Sebep ve Sonuçları)

Yüksek Lisans Tezi

Canan KURTKAYASI

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MAKKABİ İSYANI

(Sebep ve Sonuçları)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Canan KURTKAYASI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet KATAR

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MAKKABİ İSYANI

(Sebep ve Sonuçları)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Katar

Tez Jüri Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../201...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

İmzası

ÖNSÖZ

Yahudiler, geçmişlerinin ve tarihte yaşadıkları özellikle zor zamanlarının hatıralarını daima canlı tutmuşlar, oralarda bugünün ve yarının güç kaynağını bulmuşlardır. Yahudilere güç veren tarihsel olaylardan bir tanesi Makkabi İsyanı olmuştur. Makkabi İsyanı, yüzyıllarca yabancı güçlerin boyunduruğu altında yaşamış Yahudiler için tarihin seyrini değiştiren önemli bir olaydır. Yahudiler, MÖ. 3.-2. yüzyılları arasında Selevkosların egemenliği altında Helenizm kültürüyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak bir süre sonra Helenizmin, Yahudiliği ve Yahudi yaşam tarzını tehdit eder hale gelmesi koyu dindar Yahudileri harekete geçirmiştir. MÖ. 167 yılında, bu Yahudiler, birkaç yıldır maruz kaldıkları zulüm politikaları neticesinde dinlerini ve kültürlerini korumak için “Makkabi İsyanı” adıyla anılan bir ayaklanma başlatmıştır. Söz konusu ayaklanmada Yahudiler, yalnızca Selevkoslara karşı değil, aynı zamanda Helenleşmiş Yahudilere karşı da mücadele vermiştir. Zira Helenleşmiş Yahudilerin Helen kültürüne özgü anlayış ve uygulamaları benimsemekte gittikçe rahat davranması, Tora yasalarına sıkı sıkı bağlı dindar Yahudilerin arasında Yahudi inanç ve uygulamaları ile Yahudi yaşam tarzının yok olacağı korkusuna neden olmuştur. Bu sebeple, söz konusu dindar Yahudiler, Selevkoslara ve Helenist Yahudilere karşı başta tamamen dinî kaygılarla beslenen bir ayaklanmanın öncüleri olmuştur. Ancak süreç içerisinde bu ayaklanmanın saikleri değişmiş, hedefleri büyümüş ve neticeleri daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır. Sürecin sonunda, Yahudiler, bağımsızca yaşayabildikleri nadir dönemlerden bir tanesine kavuşmuştur. Söz konusu dönem Yahudilerin günümüze kadar ulusal ve dinî kimliklerini muhafaza etme konusunda özellikle canlı tuttıkları hatıralarla doludur.

Makkabi İsyanı, apokrif metinlerden I. Makkabiler ile II. Makkabiler Kitaplarında yer alır. Burada zikredilen detaylar, Makkabi İsyanı öncesine, isyanın kendisine ve isyanın sonrasına ışık tutsa da, söz konusu tarihi sürecin yorumlanması zorluğunu bertaraf etmemiştir. Öyle ki, bu ayaklanmanın, Yahudalılar ile Yunan yöneticileri arasında yaşanan siyasî bir çekişmenin mi, yoksa Yahudi toplumu arasında ideolojik bir ayrışmanın mı tezahürü olduğu tartışılmıştır. Günümüz geleneksel Yahudi bakış açısı ise Makkabi İsyanı’nın Yahudiliği yabancı Helenist

unsurlara karşı koruduğu ve Yahudi kimliğinin günümüze kadar muhafaza edilmesini sağladığı yönünde bir algı geliştirmiştir. Bu bağlamda, Yahudiler, Makkabi İsyanı anısına Hanuka Bayramı'nı her sene kutlayarak Yuda Makkabi önderliğinde, Helen güçlerine karşı elde edilen ulusal bağımsızlığın yanı sıra, kendilerine “lütfedilen dinî zaferi” anarak tekrar karşılaşılabilecekleri her türlü olumsuz duruma hazırlık mahiyetinde cesaretlerini dinç tutmaya çalışırlar. Böylece, kendi tarihi bağlamı göz önünde bulundurulduğunda Makkabi İsyanı'nın, yabancıya karşı galibiyetin dışında çok daha farklı boyutlar da içerdiği görülmektedir. Ayrıca, ulusal bir mücadeleyi temsil eden Makkabi İsyanı ve sonrasında kavuşulan bağımsızlık mücadelesi neticesinde yeni bir dinî bayramın yanı sıra, Yahudiler, yeni inanışlar ve çeşitli akımlar oluşturmuştur.

Yahudilik'te bu kadar kapsamlı neticeler meydana getirmiş bu konuyla ilgili olarak ülkemizde yapılan bir araştırmanın bulunmaması bizi bu konuyu yüksek lisans tezi olarak araştırmaya sevk etmiştir. Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, Büyük İskender'in Filistin topraklarına gelmesinden itibaren Helenizmin Yahuda bölgesinde ve Yahudi toplumu arasında yayılma süreci işlenmiştir. Selevkoslar dönemine kadar tarihsel arka plan oturtulduktan sonra, birinci bölümde, Makkabi İsyanı'nı hazırlayan dinî, siyasî ve sosyo-kültürel faktörler ele alınmıştır. İkinci bölümde, Makkabi İsyanı'nın nasıl başladığı, ayrıca zamanla nasıl bir mücadeleye dönüştüğü görülmüştür. Ardından, üçüncü bölümde, Makkabi İsyanı'nın özelde Yahudalılar için doğurduğu siyasî neticeler ve genelde Yahudi toplumu ile Yahudi dini için oluşturduğu yeni açılımlar ortaya konmuştur. Burada, Makkabi İsyanı'nın liderleri olan Makkabilerin kurduğu Haşmonayim Hanedanlığı dönemine ve bu hanedanlığının siyasî başarılarına değinilmiştir. Ayrıca, Makkabi İsyanı sürecinde yaşadıkları olaylardan etkilenen Yahudilerin, neden zalimlerin değil de iyilerin öldüğünü, iyilerin mükâfatlarını bu dünyada göremiyorsa nerede göreceklerini ve dininden dönmek istemediği için can verenlerin durumunun ne olduğunu sorgularken teşekkül eden yeni mezhepler bünyesinde şehitlik, ölümden sonraki hayat, öteki dünyada ceza ve mükâfat gibi yeni inançların nasıl geliştirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise yapılan araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışmanın, tarihi bir vakanın, bir toplum ve bir din üzerinde bıraktığı izleri görme açısından önemli bir örnek olduğunu düşünüyoruz.

I. Makkabiler ve II. Makkabiler Kitaplarının dışında, dinler tarihi ile ilgili eserlerin konumuzla alakalı bölümlerinden de faydalanarak konumuzu kronolojik ve betimleyici metot çerçevesinde ele aldık. Çalışmamız boyunca geçen Matatya, Yuda, Yuhanna Hirkanus, Aristobulos, Antiyokus, Hanuka vs. gibi özel isimleri, kolay okunabilmeleri açısından olabildiğince Türkçeleştirilmiş şekilde kullanmaya gayret ettik. Böylece, tezde yer alan tüm isimler için bir standart oluşturmaya çalıştık. Bununla beraber, Flavys Yosefus'tan bahsederken metin içerisinde Yosefus, dipnot kısmında ise, kaynaklarını Fransızca'dan kullandığımız için, ismini de Fransızca Flavius Josephe şeklinde koruduk. Bunun dışında, İskender/Alexandre isminde farklı kişiler söz konusu olduğundan, karışıklığa mahal vermemek açısından, Büyük İskender'i "Büyük İskender" veya "İskender" şeklinde, Alexandre Jannée'yi ve Alexandre Balas'ı ise olduğu gibi muhafaza ederek kullandık.

Araştırma konusunun belirlenmesinden nihai haline kavuşana kadar bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet KATAR'a ve tavsiyeleriyle süreç boyunca yardım ve desteğini esirgemeyen hocalarım Yrd. Doç. Dr. Yasin Meral ile Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alıcı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin hazırlanması sırasında maddi manevi desteklerinden dolayı eşime ve kıymetli arkadaşım Ar. Gör. Betül Yurtalan'a teşekkürlerimi sunarım.

Canan KURTKAYASI

2017-Ankara

KISALTMALAR

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

c. : Cümle

çev. : Çeviren

DEJ : Dictionnaire Encyclopédique du Judaïsme

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed. : Yayınları (Fransızca “Edition”)

edt. : Editörlüğünde

MÖ. : Milattan önce

MS. : Milattan sonra

s. : Sayfa

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

vs. : Vesaire

yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıllar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	4
İÇİNDEKİLER	5

GİRİŞ

A. Kaynak Değerlendirmesi	7
B. İskender'in Filistin Topraklarına Gelmesi ve Yahudilerin Helenleşme Sürecinin Başlaması	9
1. İskender'in Yahuda Bölgesini Ele Geçirmesi	10
2. İskender'in Kudüs Ziyareti.....	11
3. Helenistik Kültürün Ortaya Çıkışı.....	13
4. İskender Sonrası Yahuda Bölgesinde Hâkimiyet Mücadeleleri.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI'NA GÖTÜREN SÜREÇ VE GELİŞMELER

A. Ptolemeler İdaresinde Yahudiler Arasında Gelişmeler	17
1. Mısır'da Yahudi Diasporasının Güçlenmesi	18
2. Tevrat'ın Yunancaya Çevrilmesi (Yetmişler Çevirisi)	18
3. Ptolemeler ile Selevkoslar Arasındaki Mücadele Döneminde Yahuda Bölgesinin Durumu ve Yahudilerin Tutumu	20
B. Selevkoslar İdaresinde Yahuda Bölgesindeki Gelişmeler	23
1. III. Antiyokus Döneminde Yahudilerin Durumu	23
2. IV. Antiyokus Döneminde Helen Politikaları ve İç Karışıklıklar	27
3. IV. Antiyokus'un Yahudiliği Yasaklama Girişimleri ve Yahudilerin Tepkileri....	31

İKİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI

A. Matatya ve Oğullarının Ayaklanmayı Başlatması.....	35
B. Yuda Makkabi Önderliğinde Selevkoslara Karşı Mücadeleler	37
1. Askerî Zaferler	37
2. IV. Antiyokus'un Politika Değişikliği ve Mabet'in Yeniden Takdisi	39
3. Selevkoslara Karşı Makkabilerin Son Direnişleri	41

4. Yahudilerin Roma ile İttifak Anlaşması	43
C. Yonatan'ın Siyasî Başarıları.....	45
D. Simon'un Yahuda Bölgesini Bağımsızlığa Ulaştırması.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI'NIN SONUÇLARI

A. Makkabi İsyanı'nın Siyasî Sonuçları	53
1. Haşmonayim Hanedanlığında Helenist Tezahürler.....	53
2. Haşmonayim Hükümdarları ve Coğrafi Genişlemeler	55
2a. I. Yuhanna Hirkanus (MÖ. 134-104)	56
2b. I. Aristobulos (MÖ. 104-103)	59
2c. Alexandre Jannée (MÖ. 103-76)	60
2d. Salome Aleksandra (MÖ. 76-67)	62
2e. II. Aristobulos (MÖ. 67-63)	63
3. Roma İdaresinde Yahuda Bölgesi (MÖ. 63-4).....	65
3a. II. Hirkanus Döneminde Yahuda Bölgesi (MÖ. 63-40).....	66
3b. Matatya Antigona (MÖ. 40-37)	68
3c. Herod'un Egemenliği (MÖ. 37-4).....	69
B. Makkabi İsyanı'nın Dinî Sonuçları	70
1. Hanuka Bayramının Ortaya Çıkışı	70
2. Şehitlik Mefhumunun Oluşması.....	74
3. Mezheplerin Teşekkülü	79
3a. Ferisiler.....	81
3b. Sadukiler	88
3c. Esseniler	92
SONUÇ	97
EK-1: KRONOLOJİ	103
EK-2: HARİTA VE ŞEMALAR	110
KAYNAKÇA.....	114
ÖZET.....	119
ABSTRACT	120

GİRİŞ

A. Kaynak Değerlendirmesi

Tezimizde, öncelikli olarak Makkabi İsyanı'nın aktarıldığı apokrif metinler arasında yer alan I. Makkabiler Kitabı ile II. Makkabiler Kitabı ana kaynak olarak kullanılmıştır. Sıhhati tartışılır olsa da, buralarda konuyla ilgili oldukça detaylı bilgi aktarılmaktadır. I. Makkabiler Kitabı'nın yaklaşık MÖ. 100 yılında yazıldığı ve kısa süre sonra Yunanca'ya tercüme edildiği düşünülmektedir. Ancak bu kitabın İbranicesi günümüze ulaşmamıştır. I. Makkabiler Kitabı, yaklaşık kırk yıllık bir süreyi kapsayıp MÖ. 175 yılında Selevkos kralı IV. Antiyokus'un tahta çıkmasından MÖ. 134 yılında I. Yuhanna Hirkanus'un iktidarı ele geçirmesine kadarki süreçte yaşananları aktarmaktadır. Daha çok Makkabilerin, boyunduruğu altında bulundukları Selevkoslara karşı sürdürdükleri askerî mücadeleler üzerinde duran bu kitap, ulusun kurtuluş serüvenini ve Haşmonayim Hanedanlığının destanını ön plana çıkartmıştır. II. Makkabiler Kitabı ise MÖ. 187-175 yılları arasında hüküm süren Selevkos kralı IV. Selevkos Philopator'un hükümrانlığının sonlarından, MÖ. 161 yılında Selevkos komutanı Nicanor'un öldürülmesine kadarki süreci ele almıştır. Bu kitabın, bir Helenist Yahudi olan Kireneli Yason'a ait Yunanca bir eserin özeti şeklinde olduğu bilinmektedir.¹ Burada tarihi akıştan ziyade, ölüm ve sonrası gibi dinî mefhumlar ön plana çıkartılmıştır. Ayrıca, Daniel Kitabı'nda da Makkabi Ayaklanması ile ilişkilendirilebilecek çeşitli pasajlar mevcuttur. Onlar da çalışmamız boyunca göz önünde bulundurmaya çalışılmıştır.

I. ve II. Makkabiler Kitapların devamı olarak düşünülebilecek III. Makkabiler Kitabı ile IV. Makkabiler Kitabı da mevcuttur. İlk ikisi gibi apokrif metinlerden sayılan bu kitaplar Tevrat'ın Yunanca çevirisi olan Septuagint'te yer almaktadır. MÖ. 1. yüzyılda Yunanca yazılmış olan III. Makkabiler Kitabı, yazılışından iki yüzyıl öncesinde Kudüs ve İskenderiye'de yaşanan olayları aktarmaktadır. Çalışma konumuzu kapsamadığı için III. Makkabiler kitabı kaynak olarak kullanılmamıştır. IV. Makkabiler Kitabı ise tahminen MS. 1. yüzyılın sonlarında Yunanca kaleme

¹ Charlesworth, James H., "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları", çev. Muhammet Tarakcı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, Sayı: 2, Bursa, 2003 s. 398-400.

alınmıştır. Her ne kadar adı “IV. Makkabiler Kitabı” olsa da, bu kitap Yuda Makkabi’nin başlattığı isyandan söz etmemektedir. Burada, yalnızca, II. Makkabiler Kitabı’nın yedinci bölümünde de aktarılan yaşlı Eliezer ve yedi oğluyla birlikte bir annenin nasıl şehit düştüklerini anlatan pasajlar konumuzla ilgili görünmektedir. Ancak bahse konu dokuz şehidin hikâyesi, burada, IV. kitabın ana teması olan nefsin dinî sorumlulukların önüne geçmemesi konusuna vurgu yapmak üzere örnek olarak verilmiştir. Bu açıdan IV. Makkabiler Kitabı, çalışmamızın “Şehitlik Mefhumunun Oluşması” alt başlığıyla alakalı görülebilir, ancak I. ve II. Makkabiler Kitabındaki örnekleri tekrar etmesi ve daha ziyade destansı aktarımda bulunması dolayısıyla çalışmamızın dışında tutulmuştur. Uzun bir süre bu kitabın İskenderiye’de Yosefus tarafından kaleme alındığı düşünülmüş olsa da daha detaylı incelemelerin ardından bunun sağlıklı bir tespit olmadığı anlaşılmıştır. Bununla beraber, araştırmacılara göre, bu kitap MS. 1. yüzyılda İskenderiye veya Antakya’da yazılmıştır. Katolik ve Protestan Kiliselerin apokrif olarak kabul ettiği IV. Makkabiler Kitabı, Ortodoks Kilisenin Kutsal Kitabında ek olarak yer almaktadır.²

Makkabiler Kitapları’nın yanı sıra, erken dönem Yahudi tarihçisi Flavvyus Yosefus’un (MS. 37-100) özellikle “Antiquités Judaiques” (Yahudi Tarihi/XII) ile “Guerre des Juifs” (Yahudilerin Savaşı/I) eserlerinden ve Kilise babalarının konuyla ilgili yaklaşımlarının ortaya konduğu Raphaele Ziadé’nin “Les martyrs Maccabées: de l’Histoire Juive au Culte Chrétien, Les Homélies de Grégoire de Nazianze et de Jean Chrysostome” adlı eserinden faydalanılmıştır. Bunlarla birlikte, konumuzla ilgili Türkçe yazılmış herhangi bir müstakil eser bulunmadığı gibi, Türkçe kaynaklarda bu tarihi kesit bir iki paragrafla geçirildiği için genel olarak bu konuyu ele almış modern Fransızca kaynaklardan istifade etmek durumunda kalınmıştır.

² IV. Makkabiler Kitabı’nın, IV. yüzyılda Kilise babalarının söylemlerinde yaygınlaşmış olan destansı şehitlik methiyelerinin temel kaynaklarından birisi olduğu düşünülmektedir. Daha sonra, Kilise babalarının söylemlerinden yola çıkarak zikredilen dokuz şehidin hatırasına her yıl 1 Ağustos’ta kutlamak üzere “Makkabiler Bayramı” bile icad edilmiştir. Ayrıca, onlar hakkında Kilise Babaları üç vaaz ve bir methiye yazmışlardır. (bkz. *Le Quatrième Livre des Macchabées*, (Fransızca’ya çev. André Dupont-Sommer, 1939), ed. Albocicade, 2010; Raphaele Ziadé, *Les Martyrs Maccabées: de l’Histoire Juive au Culte Chrétien, Les Homélies de Grégoire de Nazianze et de Jean Chrysostome*, ed. Brill, Leiden-Boston, 2007, s. 5-23).

B. İskender'in Filistin Topraklarına Gelmesi ve Yahudilerin Helenleşme Sürecinin Başlaması

İskender'in (MÖ. 356-323) Doğu seferine çıktığı MÖ. 4. yüzyılda Yahuda³ bölgesindeki Yahudiler Pers (Akamenid) hâkimiyeti altında yaşamaktaydılar. Yahuda bölgesi Pers imparatorluğuna bağlı olmasına karşın kendi parasını basacak kadar da özerk bir statüye sahipti. Öyle ki, Yahudiler, İbrani harflerle “YHD” yazısını taşıyan ulusal paralarını kullanıyorlardı. Bu dönemde resmi dil olarak kabul edilen Aramice, halkın da konuştuğu dildi. Bölgenin dinî yapısı ise Bâbil sürgünü (MÖ. 587-538) sonrası Ezra tarafından tekrar ortaya çıkarılan Tevrat'ın öğretileriyle şekillenmişti.⁴ Ezra'nın amacı, Musa'nın getirdiği ve toplumda var olan dinî yasaları pekiştirerek putperestliğe götürebilecek yabancı etkileri bertaraf etmektir. Bu çerçevede Yahudîlilerin, yabancılardan ve Musevî olmalarına rağmen kendilerinden farklı mezhepsel ve kültürel özellikleri bulunan Samaryalılarından (Samirilerden)⁵ ayrılmak için “Yahudi” adını benimsemesi ve kimliklerini dinî merkezli olarak güçlendirmesiyle Yahudilik içe kapanan bir hareket halini almıştı. Bu dönemde, Sanhedrin (Yüksek Yahudi Meclisi) Yahudilerin cemaat işlerini idare ederken Sadok⁶ soyundan gelen başhaham da Yahudi halkını sarayın nezdinde temsil ediyordu.

³ MÖ. 4.-3. yy. arasında, Yahuda bölgesi, başkent Kudüs ve çevresini kapsayan dar bir bölgeyi ifade etmekteydi. Bu bölge “Fırat Ötesi” (Aramice “Abar-Nahara”=“Nehrin Ötesinde”) adında daha geniş bir Pers satraplık (eyalet/idarî yapı) bölgesi içerisinde yer almaktaydı. Yahuda bölgesi o dönemde kuzeyde, Kudüs'e yakın olan Beytel'den; güneyde, Beytsur'a (Bethsour); batıda, Gezer, Emmaüs ve Modiin'den Eriha'ya (Samarya); doğuda ise Ein Ghedi, Ürdün vadisi ve Ölü Deniz'e kadar uzanıyordu. Yaklaşık elli bin nüfusuyla, Yahuda bölgesi Kudüs'ü çevreleyen sadece üç bin kilometre karelik küçük bir yerleşim alanı idi. Bölgede yaşayan Yahudiler, Mabet'i ibadetlerinin merkezine konumlandırmış dindar bir halk olup çoğunlukla -zeytin, üzüm ve buğday yetiştiren- çiftçilerden oluşuyordu (bkz. T. Kollek, M. Pearlman, *Jerusalem, Ville Sacrée de l'Humanité, Quarante Siecles d'Histoire* (Fransızcaya çev. Claire Poole), Kudüs, Steimatzky's Agency Ltd., 1976, s. 79; André Lemaire, *Histoire du Peuple Hébreu*, Paris, ed. Puf, 2011, s. 74; Michel Abitbol, *Histoire des Juifs de la Genèse à Nos Jours*, Paris, ed. Perrin, 2013, s. 37).

⁴ Mireille Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées, 167-142 av. J.-C.*, ed. Illustoria, 2012, s. 20; E. R. Castello, M.K. Uriel, *Les Juifs d'Europe, 2000 Ans d'Histoire* (İtalyancadan Fransızcaya çev. Dominique Lepreux), Milano, ed. Liana Levi, 1994, s. 10.

⁵ MÖ. 722 yılında Kuzey İsrail Devleti Asurluların istilasına uğradığında, Asur kralı II. Sargon burada bulunan Yahudileri sürgün etmiş, onların yerine ise Babil, Kuta, Avva, Hamat ve Sefervaim adlı yerleşim yerlerinden insanları İsrail topraklarına yerleştirmiştir. Zamanla Musevîleşen bu insanlar Samaryalı (Samiri) adıyla anılmış, ancak Yahudiler tarafından dışlanmış (bkz. Baki Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 72).

⁶ Sadok, Yahudiler arasında dinî ibadetlerin artmasıyla birlikte bu ibadetlere rehberlik edecek daha çok bilgili din adamlarına ihtiyaç duyulması sebebiyle oluşmaya başlayan ve Davud ile Süleyman

Yahudiler, kendilerini dışa kapatma siyasetini sürdürme konusunda gayret göstermiş, ancak bir süre sonra söz konusu dönemde denizci ve esnaf bir halktan oluşan ve giderek güçlenen Yunan toplumunun nüfuz alanından da sıyrılamamıştır. Zira Yunanların Yakın Doğu’da ticarî faaliyetlerde bulunmasının neticesinde, Yahudiler onlarla ekonomik, kültürel ve askerî ilişkiler geliştirmiştir. Böylece Yunan kültürü ile tanışan Yahudiler, zamanla bu kültürün tesiri altında kalmaya başlamıştır.⁷ Bu etki, İskender’in fetihlerinin ardından çok hızlı bir şekilde yayılarak Yahuda bölgesinde daha da belirgin hale gelmiş ve burada güçlü bir nüfuz alanı oluşturmuştur.

1. İskender’in Yahuda Bölgesini Ele Geçirmesi

Makedonya kralı Büyük İskender, MÖ. 336 yılında tahta çıktığında Yahuda topraklarının da içerisinde yer aldığı Pers İmparatorluğuna hâkim olmak amacıyla III. Darius’a savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine, iki taraf önce, MÖ. 334 yılında Grenikos’ta (Bigaçayı/Çanakkale), sonra MÖ. 333 yılında Issos mevkiinde (Erzin/Hatay), son olarak da MÖ. 331 yılında Gaugamela’da (Erbil/Irak) karşılaşmış ve her seferinde İskender, “Kralların Kralı” lakabını taşıyan III. Darius komutasındaki Pers ordusunu yenmiştir.⁸ Böylece Pers toprakları büyük oranda İskender’in kontrolü altına girmiştir.

Tarihsel açıdan bir dönüm noktası teşkil eden bu önemli zaferler, İskender’e, Suriye-Fenike kapılarının açılmasını ve onun Doğu’ya doğru ilerleyebilmesini sağlamıştır. Mısır’ı ele geçirmek üzere, ordusuyla Fenike ve Filistin kıyıları boyunca ilerleyen İskender, çeşitli şehirleri almış, ardından MÖ. 333-332 yıllarında yedi ay süren bir kuşatma neticesinde Akdeniz’de önemli bir liman kenti olan Tyre (Sur)

zamanında Tapınağın inşasıyla birlikte daha da önem kazanan din adamı sınıfına ait bir din adamı idi. O, Davud döneminde yine bu sınıftan Aviyatar adında başka bir din adamı ile birlikte Mabet’le ilgili görevleri yürütmekteydi. Ancak Süleyman döneminde, Sadok, Mabet’le ilgilenen tek kişi olarak kaldı ve daha sonra bu görevler, onun soyuna mensup kişiler tarafından sürdürüldü (bkz. İsmail Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik’te Ahiret İnancı*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 178).

⁷ Kollek, s. 79.

⁸ Richard Lebeau, *Une Histoire des Hébreux de Moïse à Jésus*, Paris, ed. Tallandier, 2012, s. 169-170; Mahmut Kaya, “İskender”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2000, C. 22, s. 555-556; *I. Makkabiler Kitabı*, 1/1 (K. Akın, H. Bayraktar, *Ali Bey’in Osmanlıca (1662-1666) Çevirisine Göre ‘EKÜMENİK’ KUTSAL KİTAP, Tevrat - Zebur - İnciller ve Tüm Deuterokanonik / Apokrif Ekleri*, İstanbul, Haktan Yayıncılık – 2, 2007; *Kitabı Mukaddes’in Deuterokanonik (Apokrif) Kitapları*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1987).

şehrini ele geçirmiştir.⁹ İskender, burayı kuşattığı esnada, dönemin Kudüs başhahamı Yaddus'tan, askerî desteğin yanı sıra ordusu için gıda talebinde bulunmuştur. Ayrıca o, III. Darius'a ödenen verginin de bundan sonra kendisine ödenmesini istemiştir. Ancak, Pers hükümdarı III. Darius'a sadık kalmayı tercih eden başhaham ve Kudüs'teki Yahudiler, söz konusu talebi reddetmişlerdir.¹⁰ Buna karşın Pers hâkimiyetine bağlı Samarya yöneticisi Sanballat ise İskender'e destek vermeyi seçmiş ve ona lojistik sağlamıştır. Sanballat, İskender'e, Kudüs Yahudilerinden bağımsız yeni bir Yahudi cemaatinin oluşmaya başladığını ve bu cemaati toplayacak farklı bir mabet inşa etmek istediklerini bildirmiştir. O, Yahudi toplumunu bölerek güçlerini dağıtacak böyle bir girişimin İskender'in de yararına olacağına vurgu yapmıştır. Bunun üzerine, İskender, Sanballat'ın teklifini kabul ederek Gerizim Tepesi'ne yeni bir mabet inşa edilmesine izin vermiş ve buraya başhaham olarak Manasse'yi atamıştır. Sanballat ise bunun karşılığında Mısır üzerine yola çıkan İskender'e sekiz bin paralı asker temin etmiştir.¹¹ Bu süreç, Yahuda bölgesindeki Yahudiler ile Samarya bölgesindeki Musevi halk arasındaki bağların daha da kopuk hale gelmesine yol açmış ve gruplaşmaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum, birbirlerine karşı zıt tavırlar geliştiren Yahudilerin başka milletlerin müdahalelerine daha açık hale gelmesine, Helenistik kültürün ise daha hızlı yayılmasına zemin hazırlamış olabilir.

2. İskender'in Kudüs Ziyareti

İskender, Tyre şehrinin ardından, Samarya ve Yahuda bölgelerini de aynı dönemde hızlı bir şekilde ele geçirmiştir.¹² Ancak bu süreçte İskender'in Kudüs'e gidip gitmediği kesin olarak bilinmemektedir. Yosefus ile klasik Yahudi edebiyatı İskender'in Kudüs'ü ziyaret ettiğini iddia ederken, Yunan klasik tarihçiler bu

⁹ Lebeau, s. 170; Abitbol, s. 40.

¹⁰ Elie Kedourie, *Le Monde Juif, Révélation, Prophétisme et Histoire*, Anver, ed. Fonds Mercator, 1980, s. 94; F. De Saulcy, *Histoire des Machabées ou Princes de la Dynastie Asmonéenne*, Paris, ed. Ernest Leroux, 1880, s. 87.

¹¹ "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *Dictionnaire Encyclopédique du Judaïsme*, Geoffrey Wigoder edt. (Fransızca'ya çev. Sylvie Anne Goldberg vd.), Paris, ed. Robert Laffont, 1996, s. 1125; De Saulcy, s. 88.

¹² Lemaire, s. 73, 78; Abitbol, s. 40.

ziyaretten hiç bahsetmemiştir. Bu nedenle de araştırmacıların çoğu bu iddiaya kuşkuyla yaklaşmıştır.¹³

Yosefus'un nakline göre, İskender'in Kudüs'e doğru yol aldığı haberi kendisine ulaşan ve bir süre önce destek talebini reddettiği için tedirgin olan başhaham Yaddus, İskender'e nasıl davranacağı konusunda önce kararsız kalsa da, bir gece gördüğü rüya sonucunda, kralı karşılamaya karar vermiştir. Zira rüyasında, Tanrı, ona sakın olmasını, dini kıyafet giymesini ve beyaz giysilere bürünmüş halkla birlikte Kudüs'ün kapılarını açarak İskender'i karşılamaya gitmesini söylemiştir. Uyandıktan sonra başhaham hazırlıklarını yapmış ve rüyasında aldığı tavsiyeler doğrultusunda İskender'i karşılamıştır. İki tarafın ilk görüşmesi Kudüs'ün kapılarında gerçekleşmiştir. İskender, Makedonya'da iken, rüyasında kendisine görünüp Perslere karşı savaşarak Doğu'nun fethine gitmesini telkin eden kişiye benzettiği için, başhahamı saygıyla selamlayarak önünde eğilmiştir. Bunu gören Yahudi toplumu tezahürat yaparak İskender'in etrafında toplanmıştır. İskender, başhahamın önünde eğilmesini yadırgayan ve sebebini soran adamlarına gördüğü rüyadan bahsederek esasında, karşısındaki adamın değil, onun temsil ettiği Tanrı'nın önünde eğildiğini ifade etmiştir. Ardından İskender, şehre doğru ilerlemiş, Mabet'i ziyaret etmiş ve başhahamın rehberliğinde Tanrı'ya bir kurban sunmuştur. Burada İskender'e, içerisinde Pers imparatorluğunu yok etmeye gelecek olan bir fatihin haberi verilen Daniel Kitabı gösterilmiştir. İskender ise bahse konu kişinin kendisi olduğunu düşünerek gururla Yahudilerin isteklerini yerine getireceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Yahudilere atalarının dinleri doğrultusunda yaşama izni vermiş ve o zamana kadar her yedi yılda bir Pers imparatorluğuna ödemekte oldukları vergilerin bundan sonra kendi idaresinde ödenmesine gerek olmadığını söylemiştir. Öte yandan, İskender, İskenderiye şehrini kurmasında kendisine yardımcı olmaları ve ordusuna katılarak gücünü desteklemeleri için Yahuda bölgesinden gönüllü Yahudileri Mısır'a götürmüştür.¹⁴

¹³ Flavius Josephe, *Antiquités Judaiques*, XI, 8/5 (Yosefus'un "Guerre des Juifs" (Yahudilerin Savaşı) ve "Antiquités Judaiques" (Yahudi Tarihi) eserleri için, Théodore Reinach'ın yönetiminde René Harmand tarafından Fransızca'ya yapılan çeviriden istifade edilmiştir. Söz konusu çalışmaya buradaki linkten ulaşılabilir: <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Flajose/intro.htm> (20.05.2015); ayrıca bkz. Kedourie, s. 95.

¹⁴ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XI, 8/5.

Bazı yazarlar da, olayların aktarımında zamanın Yahuda yöneticisinin adının zikredilmemesi, hikâyenin efsanevi ifadeler taşıması ve tarihsel değerlerden yoksun dinî bir propaganda unsuru olması sebebiyle yukarıda anlatılanlara ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Bu yazarlara göre, İskender Kudüs'teki Süleyman Mabeti'ni hiç ziyaret etmemiş ve Tanrı'ya sunuda bulunmamıştır. Onlara göre hikâyenin amacı İskender'in dinlerini yaşamakta özgür bıraktığı Yahudilere karşı toleransına vurgu yapmaktır.¹⁵ Konu bu perspektiften değerlendirildiğinde, İskender'in Kudüs'ü ziyaret ettiği ve Yahudilere imtiyazlar tanıdığı iddiası, Yahudilerin Helenist idareler nezdinde kendi inançlarını ve kimliklerini korumak amacıyla uydurdukları bir hikâyeye benzemektedir.

3. Helenistik Kültürün Ortaya Çıkışı

Helenizm, İskender'in MÖ. 334-323 yılları arasında Asya'ya gerçekleştirdiği seferi sonucunda Doğu ve Batı kültürünün kaynaşmaya başladığı süreci ifade etmektedir.¹⁶ Nitekim kendisinin tanrılar tarafından gönderildiğine, evrenin hükümdarı ve uzlaştırıcısı olduğuna inanan İskender, topraklarını genişletmeyi sürdürmüş ve Yunan gelenekleriyle Doğu gelenekleri arasındaki teması sağlamıştır. Diğer taraftan İskender, bu iki kültürü bir araya getirmek ve birleştirmek adına, imparatorluğun her bir köşesine birçok kozmopolit şehir kurmuş ve içlerine farklı etnik kökenlerle çeşitli sosyal sınıflara ait insanları yerleştirmiştir.¹⁷

İskender, bu şekilde Yahuda bölgesinin de içinde yer aldığı çok geniş bir coğrafyayı kendi kültürüyle şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda şehirlere bu kültürel sentezi empoze etmiş, Yunan askerlerine Pers ailelerin kızlarıyla evlenmeyi zorunlu tutmuş, örnek olmak için kendisi de önce MÖ. 329 yılında Darius'un kızı Stateira ile, ardından Roxane adlı başka bir kadınla evlenmiştir. İskender, yine bu kaynaştırıcı uygulamalar bağlamında bazı İranlı grupları Orta Asya'ya, bazı Yahudileri ise Mısır'a yerleştirmiştir. Böylece İskender'in önderliğinde Yunan

¹⁵ Lemaire, s. 78; Abitbol, s. 42.

¹⁶ Daha fazla detay için bkz. Dursun Ali Aykıt, *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Kitabevi yay., İstanbul, 2011, s. 22.

¹⁷ Abitbol, s. 41; Lebeau, s. 171-173.

kültürü Doğu'ya nakledildiği gibi doğunun farklı unsurları da birbirleriyle harmanlanmıştır.¹⁸

4. İskender Sonrası Yahuda Bölgesinde Hâkimiyet Mücadeleleri

İskender, Hindistan seferinden döndükten bir süre sonra, MÖ. 323 yılında henüz 32 yaşındayken, Bâbil'de hayatını kaybetmiştir.¹⁹ İskender'in ölümünün ardından büyük bir siyasî boşluk oluşmuş ve komutanları, tahta onun ailesinden birinin geçmemesi için akrabalarını öldürmüşlerdir. Daha sonra boşalan tahtı ele geçirmek ve İskender'den geriye kalan mirası paylaşmak için komutanları kendi aralarında yaklaşık yirmi yıl sürecek çetin bir mücadeleye girişmişlerdir.²⁰ Yaşanan çatışmalar sonucunda söz konusu komutanlardan I. Ptoleme Soter (*Kurtarıcı*) ile I. Selevkos Nicator ön plana çıkmış ve MÖ. 301 yılında gerçekleşen Ipsos (Afyonkarahisar) savaşının ardından, I. Ptoleme Soter başkenti İskenderiye olan Mısır bölgesine, I. Selevkos Nicator ise başkenti Antakya olan Suriye Bölgesine hâkim olmuştur.²¹ I. Selevkos Nicator'a düşen bölgeler arasında o zamana kadar I. Ptoleme Soter'in egemen olduğu Yahuda toprakları da yer almıştır.

Savaş esnasında orada bulunmayan I. Ptoleme Soter, Yahuda bölgesinin Selevkosların eline geçmesini hazmedemeyip Kudüs'ü hâkim olduğu topraklara katmaya karar vermiştir. Bunun üzerine, henüz o bölgede Selevkos askerlerinin

¹⁸ Abitbol, s. 41; Lebeau, s. 171-176.

¹⁹ Bkz. Kaya, "İskender", s. 555-556; I. *Makkabiler*, 1/6-8.

²⁰ Büyük İskender, kardeşi Arrhidée, oğlu İskender veya hanımlarından Roxane'dan doğacak diğer çocuğu dururken komutanı Perdikkas'ı naib olarak görevlendirmiştir. Böylece kardeşi Arrhidée ve Roxane'dan doğan diğer oğlu İskender'in adına, Perdikkas ordunun başına geçmiş ve hüküm sürmeye başlamıştır (MÖ. 323-312). Ancak Büyük İskender'in diğer komutanları Perdikkas'ın emirlerine uymayı reddetmiş, ilk olarak I. Ptoleme Soter başkaldırarak Mısır'ı ele geçirmiş ve meşruiyetini sağlamlaştırmak adına İskender'in naaşına el koymuştur. Perdikkas, I. Ptoleme'yi durdurmak için Mısır üzerine yürümüş, ancak burada, yanındaki komutanlardan I. Selevkos Nicator da başkaldırarak Perdikkas'ı öldürmüştür. Perdikkas'ın ölümünün ardından, Büyük İskender'in komutanları, Büyük İskender'in ailesinden iktidara aday olabilecek herkesi öldürmüşler ve ondan kalan toprakları paylaşmak için mücadeleye girmişlerdir. Ancak, I. Ptoleme Soter'e karşı kendini henüz yeterince güçlü görmeyen I. Selevkos Nicator, onunla barış antlaşmasına karar vermiş ve önce Suriye topraklarına geri çekilmiş, ardından kendi idaresindeki Bâbil bölgesine geçmiştir. I. Selevkos Nicator, MÖ. 318-312 yılları arasında gözlerden kaybolmuştur. MÖ. 312 yılında, Büyük İskender'in diğer komutanlarına karşı I. Ptoleme Soter ile I. Selevkos Nicator iş birliği içerisinde Suriye'yi, Filistin'i ve Fenike'yi ele geçirmiştir. Bir süre sonra tüm komutanlar (I. Ptoleme hariç), MÖ. 301 yılında Ipsos savaşında çatışmıştır. Bu savaşın neticesinde, topraklar tekrar ve nihai olarak komutanlar arasında paylaştırılmıştır. (Daha fazla detay için bkz. Abitbol, s. 41; Auguste Bouché-Leclercq, *Histoire des Séleucides (323-64 avant J.-C.)*, Paris, 1913, s. 1-51).

²¹ Bu bağlamda Ptolemeler "güneyin Yunanları", Selevkoslar ise "kuzeyin Yunanları" olarak tanınmıştır (bkz. Abitbol, s. 41; Kollek, s. 79, 85).

bulunmamasından cesaret alan ve kutsal yasaklar dolayısıyla yerel halkın da direnişiyile karşılaşmayacağını bildiği bir Şabat günü, Tanrı'ya kurban sunma bahanesiyle şehre giren I. Ptoleme Soter, MÖ. 301 yılında zorluk yaşamadan Kudüs'ü ele geçirmiştir.²² Bu tarihten itibaren Filistin toprakları tamamen Ptolemelerin egemenliği altına girmiş ve MÖ. 200 yılına kadar onların elinde kalmıştır. Ancak bu olayın ardından söz konusu bölge, Ptolemeler ile Selevkoslar arasında daima anlaşmazlık sebebi olmuştur.²³

²² Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 1/1; Josephe, *Contre Apion*, I, 22, c. 208-211.

²³ Bkz. Bouché-Leclercq, s. 1-51.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI'NA GÖTÜREN SÜREÇ VE GELİŞMELER

İskender'in bölgede tohumlarını attığı Helenizm diye bilinen kültürel yapı onun ölümünden sonra ortaya çıkan devletler tarafından da yayılmış; Anadolu'dan Hindistan sınırına kadar geniş bir coğrafyada yüze yakın yeni Yunan şehri kurulmuş, bu şehirler; statlar, tiyatrolar, odeonlar²⁴, lyceumlar²⁵ ve agoralar²⁶ ile donatılmış, böylece Helenleşen (Yunanlaşan) yeni bir medeniyet ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde Yunanca, bölgede idari yapının ve entelektüellerin resmi dili haline gelmiş; 4. yüzyılın sonlarında, I. Ptoleme zamanında İskenderiye'de çok yönlü ve içerisinde uluslararası devasa bir kütüphane barındıran bir müze kurulmuştur.²⁷ Büyük İskender zamanında yalnızca diasporada bulunan Yahudiler ile Yunanlar arasında birbirini tanıma fırsatı olmuşken, Yahuda bölgesinin tam anlamıyla helenizmle karşı karşıya kalması bir oranda Ptolemeler zamanında, daha belirgin biçimdeyse Selevkoslar döneminde gerçekleşmiştir.

Helenizm, Selevkoslar döneminde Yahuda bölgesini etkisi altına aldığı anda Yahudilerin bir kısmının yaşam tarzı hızlı bir şekilde Helenleşmiştir. Bununla beraber, bilgi ve kültür transferi elit tabaka içerisinde daha kolay gerçekleşmiştir. Öyle ki, Kudüs'te dahi, entelektüel kesimi temsil eden Sadukilerin bir kısmı, Helenizmin dinî ve ahlaki açıdan kişiyi daha özgür bırakmasının cazibesine karşı koyamayarak Tanrı ile olan kutsal ahitlerini sorgulamaya ve Yahudilik açısından Tanrı'yla ahitleşmenin kanıtı sayılan sünnetten vazgeçmeye kadar gitmişlerdir. Daha da ötesi, onlar, Süleyman Tapınağı'nın olduğu tepenin eteğine bir gymnasium

²⁴ Odeon, Eski Yunanistan ve Roma'da müzikal gösteriler veya yarışlar için kullanılan üstü kapalı tiyatrodur (bkz. "Odeon", *Dictionnaire Encyclopédique Illustré*, Hachette, Paris, 2000, s. 1322).

²⁵ Lyceum, Yunanlarda, gençlere eğitim verilen, fiziksel ve askerî egzersizler yapılan ve âlimlerin ilimlerini paylaşmak için bir araya geldiği kamuya açık bir kurumdur (bkz. "Lyceum", Daniel Ramée, *Dictionnaire Général des Termes d'Architecture en Français, Allemand, Anglais et Italien*, C. Reinwald ed., Paris, 1868, s. 244).

²⁶ Agora, klasik Yunan şehirlerin, kamuya açık idarî, dinî ve ticarî merkezini ifade eder (bkz. "Agora", *Dictionnaire Encyclopédique Illustré*, s. 33).

²⁷ Lebeau, s. 176-179.

(gimnazium)²⁸ inşa ederek onu Zeus’a adanmak istemişlerdir.²⁹ Ardından, Helenist Yahudilerin de desteğiyle bu gidişata ivme kazandırmak isteyen IV. Antiyokus, zorunlu helenizasyon sürecini başlatmıştır.

A. Ptolemeler İdaresinde Yahudiler Arasında Gelişmeler

Filistin bölgesi, MÖ. 301 yılında Mısır merkezli Ptolemelerin egemenliğine girmiş³⁰ ve MÖ. 200 yılına kadar süren bu dönem, bölgede gerçekleşen birçok savaşa³¹ rağmen, Yahuda bölgesi genek olarak huzur ve refah içerisinde olmuştur.³² Bununla beraber bölgede hâkimiyeti ele geçirme hususundaki Ptolemeler ile Selevkoslar arasındaki mücadelelerde Yahudalıların yerel idareciliği hususunda rekabet halinde bulunan Oniad ailesi ile Tobiad ailesi taraf olmaya başlamışlardır. Ptolemeleri ve Selevkosları destekleme hususunda birbirleriyle mücadele içinde olan bu iki aile arasındaki kamplaşmada Yahudiler de saf tutmak durumunda kalmış ve kamplaşmışlardır. Böylece hem iç hem dış faktörler sebebiyle bölgede çatışmalar meydana gelmiştir. Ayrıca, Yunan kültürü yayılmaya devam etmiş ve Yahudileri de kapsamıştır. Bu bağlamda, Mısır Yahudi cemaatinin güçlenmesi ile Yahudi Kutsal Kitabının Yunancaya çevrilmesi bu döneme damga vurmuştur.

²⁸ Yunanlarda, kamuya açık bir alan olan gymnasium, her türlü fiziksel ve zihinsel aktivitenin uygulandığı bir yerdi. Burada her branştan atletler sportif becerilerini sergilerken, filozoflar ile şairler de eserlerini okuyorlardı. Ayrıca, burada, yaya veya atla yapılan yarışlar ve dövüş sporları organize ediliyordu. Ancak bütün bu aktivitelerin çıplak bir şekilde icra edilmesi Yahudileri son derece rahatsız ediyordu (bkz. “Gymnasium”, Mathieu Christophe, *Dictionnaire pour servir à l'intelligence des auteurs classiques Grecs et Latins*, C. 1, s. 411).

²⁹ Lebeau, s. 176-179.

³⁰ Detay için bkz. Hilal Görgün, “Mısır”, *DİA*, 2004, C. 29, s. 557.

³¹ I. Ptoleme Soter (Ö. MÖ. 283) ile başlayan Ptoleme Hanedanlığı, Mısır ve Yahuda bölgeleri üzerinde yaklaşık bir asır kadar daha hüküm sürmüş, kuzeydeki Bâbil Yahudi cemaati ise Selevkosların hâkimiyeti altında kalmıştır. Ancak, Selevkoslar, Yahuda bölgesini kapsayan topraklardan da vazgeçmemiştir. Bu bağlamda, ilerleyen zamanda Ptolemeler ile Selevkoslar arasında Yahuda bölgesinin denetimini ele geçirmeye yönelik bir dizi savaş meydana gelmiş ve bu savaşlar “Suriye Savaşları” olarak anılmıştır. Bu savaşların başlıcaları: MÖ. 280-279 Veraset Savaşı; MÖ. 274-271 I. Suriye Savaşı; MÖ. 260-253 II. Suriye Savaşı; MÖ. 246-241 III. Suriye savaşı yahut diğer adıyla Laodice savaşı; MÖ. 221-217 IV. Suriye Savaşı; MÖ. 201-200 V. Suriye Savaşı yahut diğer adıyla Panion Savaşı’dır (bkz. Bouché-Leclercq, s. 27-30; Lebeau, s. 181-182).

³² Peter Schafer, *Histoire des Juifs dans l'Antiquité* (Almancadan Fransızcaya çev. Pascale Schulte), ed. CERF, Paris, 2007, s. 27.

1. Mısır'da Yahudi Diasporasının Güçlenmesi

Yahuda bölgesini kontrolü altına alan Ptoleme'nin burada bulunan Yahudilerin bir kısmını paralı asker olarak Mısır'a götürmüş ve onlara iyi davranmıştır. Ptoleme'nin Yahudilere yönelik olumlu yaklaşımlarını duyan veya Mısır topraklarının verimliliğini öğrenen diğer bazı Yahudiler de bir süre sonra kendi istekleriyle oraya gitmiştir. Böylece, Babillilerin Yahuda'yı işgali sırasında kaçarak Mısır'a sığınmış olanlar yanında paralı asker olarak Mısır'a giden Yahudiler sayesinde Mısır'da önemli bir Yahudi cemaati/diasporası³³ oluşmuştur. Bununla birlikte, MÖ. 1. yüzyılda, Mısır'daki diasporanın en önemli kısmını oluşturan İskenderiye'deki Yahudi nüfusunun bir milyona ulaştığı bilgisi abartılı gözükmetedir.³⁴

Mısır'da yaşayan Yahudiler, Helen kültürüne büyük oranda adapte olurken özellikle bu adaptasyonda Yunanlarla iç içe yaşayan Yahudi askerler öncü olmuşlardır. Böylece, bölgedeki Yahudiler, zamanla Yahudi kimliğine yabancılaşmaya ve Helenizmin etkilerini yansıtmaya başlamışlardır. Öyle ki, bu insanlar ilerleyen dönemde kullandıkları isimlere kadar Helenleşmiş ve çocuklarına, Hirkanus, İskender, Aristobulos, Antigonus, vb. Yunan isimler vermişlerdir.³⁵ Bu boyuttaki Helenleşmenin sonucunda Mısır'daki Yahudi cemaatinin önemli bir kısmı kendi ana dilini de tamamen unutmuş ve kutsal kitabını anlayamaz hale gelmiştir. Bunun sonucunda Yahudi Kutsal Kitabının Yunancaya çevrilmesi zaruret haline gelmiştir.

2. Tevrat'ın Yunancaya Çevrilmesi (Yetmişler Çevirisi)

MÖ. 6. yüzyılda Bâbil'in Yahuda'yı işgali sırasında Mısır'a kaçanlar ile daha sonraki dönemde Ptoleme yönetiminin hizmetine girerek Mısır'a yerleşenler neticesinde MÖ. 3. yüzyıldan itibaren Mısır'da, oldukça önemli bir Yahudi nüfusu

³³ MÖ. 539/8 yılında Koreş'in, Yahudilere vatanlarına dönme izni vermesine rağmen, Yahudilerin önemli bir kısmı alıştıkları ve düzen kurdukları Bâbil'den ayrılmamıştır. Aynı şekilde Babil işgali esnasında Mısır'da kalanlar da dönmemiş ve böylece MÖ. 6. yüzyılda I. Diaspora oluşmuştur. MÖ. 4.-3. yy. arasında Ptolemeler döneminde ise II. Yahudi Diasporası oluşmuştur (bkz. Sankıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011, s. 225).

³⁴ Bunun için bkz. Josephe, *Contre Apion*, I, 22, c. 186-189; Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 1/1; ayrıca bkz. Aykıt, *İskenderiyeli Philo*, s. 26.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykıt, *İskenderiyeli Philo*, s. 24-25.

oluşturmuştur. Tamamen Yunanca konuşan bu Yahudiler, artık Tevrat'ı anlayamaz hale gelmişlerdir. Bu sebeple Yahudilerin Kutsal Kitaplarının Yunancaya çevrilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Söz konusu çeviri yaklaşık MÖ. 250-246 yılları arasında yapılmıştır. Kaynaklarda, bu çevirinin yapılmasıyla ilgili bir başka önemli neden olarak MÖ. 282-246 yılları arasında hüküm sürmüş ve kitap sevdasıyla nam salmış kral II. Ptoleme Philadelph'e'in Yahudi Kutsal Kitabı'nı da kitap koleksiyonuna katma arzusu zikredilmektedir. Yahudi Kutsal Kitabı'nın değerini idrak eden bu kralın, Yahudiler dışındaki insanların da bu kitaptan faydalanmasını istemesi ve bu tercüme sayesinde Yahudilerin desteğini almayı önemsemesi de tercümenin diğer nedenleri olarak kaynaklarda yer almıştır.³⁶ Her ne sebeple olursa olsun söz konusu çeviri öncelikle bölgenin Yahudi halkının Helenleşme boyutunu anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Tevrat'ın Yunancaya çevrilmesi sürecinden söz eden kaynaklara göre, II. Ptoleme Philadelph'e Kudüs'te bulunan başhaham Eliezer'e bir heyet göndermiş ve kendisinden İbranice ile Yunancayı bilen, işinde mahir tercümanlar talep etmiştir.³⁷ Bunun üzerine Eliezer on iki İsrail kabilesini temsil etmesi amacıyla her kabileden altı kişi olmak üzere yetmiş iki kişiyi seçmiş ve Mısır'a göndermiştir. Böylece İskenderiye şehrinde bir araya gelen yetmiş iki tercüman, Yahudi Kutsal Kitabının İbraniceden Yunancaya çevirisini gerçekleştirmiştir. İddiaya göre, birbirlerinden bağımsız bir şekilde tercüme faaliyeti yürütmüş bu yetmiş iki kişinin çalışmaları bir araya getirildiğinde her birinin kelimesi kelimesine aynı olduğu tespit edilmiştir.³⁸ Neticede efsanevî bir şekilde ortaya çıktığı aktarılan eser ise ilerleyen süreçte Latince "Yetmişler" anlamında "Septuagint" olarak tanımlanmış³⁹ ve Şabat günleri

³⁶ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XI, 2/1; Mireille Hadas-Lebel, *Le Peuple Hébreu Entre La Bible et L'Histoire*, ed. Découvertes Gallimard Histoire, 1997, s. 64-65; Dursun Ali Aykıt, "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Uluslararası Sempozyum), Ankara, 2012, s. 169, 174, 179.

³⁷ Bu tercüme faaliyetiyle ilgili bilgiler kapsamında, Kudüs'ten hem Yahudi hem de Yunan edebiyatına hâkim çevirmenlerin talep edilmesinden, Filistin bölgesinde bulunan Yahudiler arasında, Yunan diline, kitap çevirisi yapacak kadar hâkim olan Yahudilerin bulunduğu ve Yahudiler arasında Helenleşmenin ileri seviyede gerçekleştiği görülmektedir (bkz. Aykıt, *Helenistik Yahudilik ve Septuagint Algısı*, s. 172).

³⁸ Baki Adam, *Yahudi kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay., İstanbul, 2010, s. 23-24; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 24; Hadas-Lebel, *Le Peuple Hébreu*, s. 65. (Philo, çevirinin mucizevî yönüne vurgu yaparken, Aristes ve Josephe buna pek değinmemiştir. Daha fazla detay için bkz. Aykıt, *Helenistik Yahudilik ve Septuagint Algısı*, s. 173, 175-176, 182).

³⁹ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 24.

sinagoglarda okunmaya başlamıştır. Bu metin daha sonraki süreçte Yahudiliğin içinden çıkarak yeni bir din haline gelen Hristiyanlığa mensup kişiler tarafından da kullanılmış ve Hristiyan Eski Ahitini oluşturmuştur.⁴⁰

3. Ptolemeler ile Selevkoslar Arasındaki Mücadele Döneminde Yahuda Bölgesinin Durumu ve Yahudilerin Tutumu

Yahuda bölgesi, Persler tarafından kendilerine daha önce verilmiş olan özerkliği Ptolemeler zamanında da korumuştur. Öyle ki Ptoleme Hanedanlığı, Yahuda bölgesinden topladığı vergi karşılığında Yahuda halkını içişlerinde serbest bırakmıştır. Bununla birlikte, yine Persler dönemindeki gibi, toplanan vergiyi Yahudalılar adına devlete iletme görevi başhahama verilmiş ve bu bağlamda söz konusu vergiyi kontrol altına alan “mabet yöneticisi” (epistate) görevi oluşturulmuştur.⁴¹

Özünde teokratik bir idari yapıyı barındıran Yahuda bölgesi yönetiminin en tepesinde başhaham ve Sanhedrin yer almıştır. Dindar kesim ve zengin aristokrasiden oluşan Sanhedrin üyeleri siyasî alanda da etki sahibi olmuştur. Ptolemelerin egemenliği altında mükemmel işleyen bir idarî yapı oluşturulmuş ve ülke çapında üretimde olağanüstü bir büyüme gerçekleşmiştir. Kalkınma düzeyi üst seviyede olduğu için, toplanan vergi de yüksek rakamlara ulaşmıştır.⁴²

Ptolemeler döneminde Yahuda bölgesi zenginleşirken, gelir dağılımı, bölgedeki bu zenginliğin tersine iyice bozulmuştur. Bu dönemde başta çiftçiler olmak üzere toplumun yoksul kesimleri hiç olmadığı kadar sömürülürken aristokrat kesim ise bu sömürü sistemi içerisinde git gide zenginleşmiştir. Bu bağlamda zengin kesim siyasette de etkin olmaya başlamıştır. Zenginler arasından Ptoleme yanlısı Tobiad ailesi, bu dönemde ön plana çıkmıştır. Ekonomik ve siyasî fırsatları kollayan zamanın Yahudi prensi Tobie (Tobi), dönemin Ptoleme kralına hediyeler sunmuş ve kaleme aldığı Yunanca bir mektupta kralı pagan usulü selamlamıştır. Buradan Ptoleme Kraliyeti ile Yahudiler arasında yazışmalar olduğu ve bu yazışmaların Yunanca yapıldığı; ayrıca Yahudi yönetici kesiminin siyasi otoriteye ve beraberinde

⁴⁰ Lebeau, s. 185.

⁴¹ Schafer, s. 28, 30.

⁴² Schafer, s. 30-31.

getirdiği Helen kültürüne tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Tobiad ailesi, toplumun sömürülmesi ve helenizasyon sürecinin sürdürülmesi konusunda aristokratik kesim ile yönetimdeki Ptolemeler arasındaki işbirliğini ortaya koyan somut bir örnek olmuştur.⁴³

Ptolemeler döneminde ağırlığını ortaya koyan Tobiad ailesi bölgenin siyasî gelişmelerinde çok etkili olmuştur. Yahuda bölgesi Ptolemelerin egemenliği altında iken Ptolemeler ile, hâkim oldukları toprakları genişletme arzusundan vazgeçmeyen Selevkoslar arasında Suriye Savaşları (MÖ. 280-200) adıyla anılan ve merkezinde Yahuda bölgesinin bulunduğu bir dizi savaşın gerçekleştiğini ifade etmiştik. Ptolemeler ile Selevkosları karşı karşıya getiren bu mücadeleler sırasında Yahudi toplumu, Ptoleme yanlıları ile Selevkos yanlıları olarak ikiye bölünmüştür. Söz konusu bölünmenin başrollerinde ise, Ptoleme yanlılığıyla ön plana çıkmış aristokrasiye mensup Tobiad ailesi ile Selevkosları destekleyen rahiplik soyuna mensup Oniad ailesi yer almıştır.⁴⁴

Yosefus, MÖ. 246-241 yılları arasında Suriye Savaşları'ndan üçüncüsü meydana gelirken, Oniad ailesinden dönemin başhahamı II. Onias'ın, Yahuda bölgesinin idaresinin Ptolemelerden Selevkoslara geçmesini umduğu için kral III. Ptoleme Evergete'e temsil ettiği halk adına ödemesi gereken vergiyi ödemeyerek karşı geldiğini aktarmaktadır.⁴⁵ Kırılma noktası teşkil eden bu olayın ardından siyasî gücü elinde tutan Ptolemeleri destekleyen Tobiadlar ile hali hazırda dinî gücü temsil eden Selevkos yanlıları Oniadlar arasında kutuplaşma iyiden iyiye pekişmiş ve rekabet had safhaya ulaşmıştır.

Yukarıdaki siyasî çekişmenin bölgenin gidişatına şekil verdiği bu dönemde, Selevkos yanlısı II. Onias'ın direnişine rağmen Ptoleme yanlısı Tobiad ailesi iktidarın da desteğiyle güçlenmiştir. Tobie'nin oğlu Joseph⁴⁶, rakibi II. Onias'ı Ptoleme karşıtı tutumundan vazgeçirmeye çalışmış ve yandaşlarının II. Onias'ın

⁴³ Schafer, s. 33; Lebeau, s. 184.

⁴⁴ Bkz. Joseph, *Antiquités Judaïques*, XII, 4.

⁴⁵ Joseph, *Antiquités Judaïques*, XII, 4/1.

⁴⁶ Tobiadlarla Oniadlar arasındaki rekabete rağmen bir akrabalık ilişkisi de bulunmaktaydı. Nitekim Tobie, II. Onias'ın kız kardeşi ile evlenmişti. Daha sonraki dönemde birbirleriyle sert bir mücadele sürdüren Tobie'nin oğlu Joseph ile II. Onias da yeğen-dayı konumundaydılar (bkz. Joseph, *Antiquités Judaïques*, XII, 4/2).

üzerinde baskı oluşturmasını sağlayarak kralın huzurunda halkı temsil etme görevini kendisinden gasp etmiştir. Böylece dinî statüyü Tobiadlar ele geçirmiştir.⁴⁷

Dinî yönetimi ele geçiren ve Ptoleme Hanedanının Yahuda'daki temsilcisi konumuna gelen Joseph MÖ. 240-218 yılları arasında yirmi iki yıl boyunca krallığın önde gelen yetkililerinden olmuştur.⁴⁸ Ancak o, elde ettiği bu yetkiyi, toplumu malî yönden sömürmek için kullanmış ve onun döneminde Yahudi halkı içerisinde sınıf farklılıkları iyice belirgin hale gelmiştir. Süreç içerisinde, bahse konu sınıf farklılıkları öyle keskin hatlar kazanmış ki “fakir” ile “dindar” ve “zengin” ile “Helenist” ifadeleri aynı anlamlara gelmeye başlamıştır. Hal böyle olunca, Helenistik yabancı güce ve onları destekleyen Yahudi zengin kesime karşı, dindar fakirlerin arasında duyulan rahatsızlık artmış ve git gide büyüyen bir isyan durumu ortaya çıkmıştır.⁴⁹

MÖ. 221-217 yılları arasında gerçekteşen Dördüncü Suriye Savaşı zamanında Selevkos kralı III. Antiyokus'un IV. Ptoleme Philopator'a karşı galip geleceği söylentileri sebebiyle Ptolemelere olan sadakati sarsılmaya başlayan Joseph, siyasî dengelere göre hareket etmeyi seçmiş ve bir süre sonra saf değiştirmiştir. O dönemde siyasî ağırlığı olan Joseph'in Selevkosların tarafına geçmesi, sürecin iyiden iyiye Selevkosların lehine işlemlerini sağlamıştır. Ayrıca, bölgede Ptoleme yanlıları Tobiadlar ile Selevkos yanlıları Oniadlar'ın ayrışmasının yanı sıra Tobiad ailesi içerisinde de bölünme meydana gelmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda, Selevkosların safına geçen Joseph'in en küçük oğlu Hirkanus, babasının aksine Ptolemeleri desteklemeyi sürdürürken, Joseph'in diğer çocukları, babalarına uyararak Selevkosların tarafını tutmuş ve Hirkanus'a karşı mücadele etmiştir. Kardeşlerinden korkan Hirkanus, Kudüs'ü terk etmek zorunda kalmış ve onun gidişiyle birlikte Ptolemelerin gücü zayıflamış ve şehrin Selevkos yanlılığı daha da ağır basmıştır.⁵¹

⁴⁷ Lebeau, s. 187; Schafer, s. 36-37.

⁴⁸ Kral III. Ptoleme Evergete, Joseph'e, “baş çiftçi” unvanını vermiş ve iki bin askeri emrine sunmuş; böylece Joseph, hem Ptoleme yanlılarının sözcüsü hem de vergilerden sorumlu yetkili olmuştur (Lebeau, s. 187).

⁴⁹ Schafer, s. 36-37.

⁵⁰ Lebeau, s. 187.

⁵¹ Schafer, s. 38-40.

Bir taraftan Ptolemeler ile Selevkosların arasında meydana gelen savaşlar, diğer taraftan Tobiad ailesi ile Oniad ailesi önderliğinde kutuplaşmış Yahudalıların çekişmeleri Ptoleme Hanedanlığı'nın giderek gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda IV. Ptoleme Philopator ölüp beş yaşındaki V. Ptoleme Epiphanus Mısır'da başa geçince, Selevkos kralı III. Antiyokus, düşman devletin tahtına bir çocuğun çıkması fırsatını kaçırmayarak MÖ. 201 yılında, işbirliği yaptığı Makedonya kralı V. Filip ile birlikte Ptoleme hanedanlığına savaş ilan etmiş ve böylece son Suriye Savaşı (Panion Savaşı) gerçekleşmiştir. Söz konusu savaşta yenik düşen Ptolemeler bölgeden geri çekilmek durumunda kalmış ve MÖ. 200 yılında III. Antiyokus'un önderliğindeki Selevkoslar, Yahuda'yı ele geçirmiştir. Bu durum, kendileri için olumlu bir ortamın oluşacağı düşüncesini taşıyan ezilmiş Yahudi kesim tarafından umutla karşılanmıştır.⁵²

B. Selevkoslar İdaresinde Yahuda Bölgesindeki Gelişmeler

Yahuda bölgesini Ptolemelerden alan Selevkoslar, önceleri kendilerine olumlu bakan Yahudilere karşı olumlu davranmışlardır.⁵³ Ancak zamanla, bir tarafta Yahudi dindar kesim içerisinde Helenizmin gittikçe büyüyen etkilerine karşı duyulan rahatsızlık bastırılamaz hale gelmiş, diğer tarafta ise Selevkosların Yahudilere karşı kucaklayıcı politikası tükenmiştir.

1. III. Antiyokus Döneminde Yahudilerin Durumu

Yahudilerin yaşadığı Filistin topraklarını Ptolemelerden alan Selevkos kralı III. Antiyokus (MÖ. 242-187), hükümdarlığının başlarında egemen olduğu topraklarda mevcut farklı dinlere saygı duymuş ve hatta onların varlığını sürdürmelerini desteklemiştir. Sadakatlerini kazanmak için özellikle Yahudılara karşı anlayışlı ve hoşgörülü bir yönetim tarzı sergileyen III. Antiyokus, Yahudilere birçok imtiyaz tanımış ve böylece onlarda olumlu bir intiba yaratmıştır. Bu imtiyazlar sayesinde, devletle aralarında hep arzu ettikleri ilişkiye kavuşmuş olan Yahudilere öncelikle dinî alanda haklar tanınmıştır. Bu çerçevede, Yahudilere

⁵² Hadas-Lebel, *Le Peuple Hébreu*, s. 66; Schafer, s. 38-40; Lebeau, s. 187-188.

⁵³ Abitbol, s. 48.

atalarının kanunları ve geleneklerine göre yaşama özgürlüğü verilmiş; Kudüs ile Mabet'in kutsallığını pekiştirmek adına bir kararname yayımlanarak yabancıların ve dinî açıdan temiz sayılmayanların Mabet'e girmeleri yasaklanmıştır. Aynı çerçevede, Yahudiler tarafından kirli görülen hayvanların⁵⁴ da Kudüs'e girişleri yasaklanmıştır.⁵⁵ Bu yasakları ihlal edenlerin ise belli bir para cezası ödemesi öngörülmüştür. Ayrıca, yağ, şarap, un, tütüsü ve kurbanlık hayvanlar gibi, Yahudilerin dinî ibadetlerinde kullandıkları malzemeler de devlet tarafından temin edilmiştir. Böylece Yahudilere, dinî alanda tam bir özgürlük tanınmıştır.⁵⁶

Selevkos yönetimi, dinî alanda yukarıda bahsettiğimiz haklar yanında ekonomik alanda da Yahudilere çeşitli haklar tanınmıştır. Bu bağlamda, Selevkosların Yahuda bölgesini Ptolemelerin elinden almak için yaptığı savaşlarda tahrip olan Kudüs ile Mabet'in restore edilmesi ve kullanılacak malzemelerin bedelinin Selevkos idaresi tarafından karşılanması; Yahudilerin ekonomik açıdan toparlanana kadar, üç yıllığına vergilerden muaf tutulması ve içlerinden Ptolemelere karşı yapılan son savaşta köleliğe mecbur bırakılanların azat edilmesi doğrultusunda haklar tanınmıştır. Bu üç yıllık vergi muafiyeti, asker aileleri için on yıla çıkartılmış ve onlara özel olarak evlerini inşa edecek ve ekip-biçebilecekleri topraklar verilmiştir. Yahudalılar kendilerine sağlanan bu teşviklerle ekonomik açıdan hızla toparlanmış ve kısa süre içerisinde Kudüs, Süleyman zamanındaki ihtişamlı görünümüne tekrar kavuşmuştur.⁵⁷

III. Antiyokus'un Yahudilere yönelik bir diğer kararı ise onların sadakatini pekiştirmeye yönelik olmuştur. Bu bağlamda o, daha önce yönetimi ellerinde bulunduran Ptoleme devletinin Selevkoslara karşı kışkırtıcı faaliyetlerde bulunma olasılıklarını önlemek üzere, Ptolemelerin toprakları ile Selevkosların toprakları arasındaki tampon bölgeye (Lydie ve Phrygie) iki bin Yahudi aileyi yerleştirmiştir. Bunun karşılığında söz konusu aileler on yıl boyunca vergiden muaf tutulmuştur.

⁵⁴ Bahse konu hayvanlar arasında, adı açıkça zikredilen at, eşek, panter, tilki, tavşan yer aldığı halde domuz zikredilmemiştir (bkz. Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 3/4).

⁵⁵ Kaynaklarda kral III. Antiyokus'un Kudüs'te bu hayvanları yasaklamasının bir başka sebebinin de bu hayvanların ticaretiyle uğraşan Ptoleme yanlısı Tobiad ailesinin ekonomik gücünü zayıflatmak olabileceği kaynaklarda ifade edilmektedir. Çünkü Tobiad ailesi söz konusu hayvanları pagan tüccarlara satıp önemli gelir elde ediyordu (bkz. Lebeau, s. 190).

⁵⁶ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 3/3-4; Abitbol, s. 48; Kollek, s. 85.

⁵⁷ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 3/3-4.

Selevkoslar bu uygulamayla Yahudilere duydukları güveni, somut bir biçimde ortaya koymuştur. Yahudiler de Selevkosların kendilerine duyduğu bu güven ve tanıdıkları dinî ve ekonomik haklar sebebiyle, herhangi bir bağımsızlık girişiminde bulunmayarak Selevkosların hâkimiyetini desteklemeyi sürdürmüştür.⁵⁸

III. Antiyokus döneminde Yahudilere gösterilen olumlu tavır sosyo-ekonomik açıdan Yahuda bölgesinde genel bir kalkınma durumu yaratmışsa da siyasî bakımdan Yahudiler arasında süregelen kamplaşmayı bertaraf etmeye yetmemiştir. Bu kamplaşmada başhahamlık görevini yürüten II. Onias'ın oğlu II. Simon, tüm Oniad ailesi gibi Selevkos egemenliğini desteklemekteydi.⁵⁹ Ptoleme yanlısı Tobiad ailesi ise hala başhahama karşı tavrını korurken Tobiad ailesinden Joseph, Ptolemelere sırtını tamamen dönmüş ve Selevkosların tarafına geçmişti. Bu durum, Yahuda bölgesinden vazgeçemeyen iki ezeli rakip Selevkoslar ile Ptolemeler arasında var olan güç kavgasının sürekli taze kalmasına neden olmuştur.

Yahudiler arasındaki rekabet ve iç çekişmeler yanında devletler arasındaki sürtüşme ve mücadeleler de Yahuda bölgesinin durumunu şekillendirmede etkili olmuştur. Bu bağlamda yeni bir güç unsuru olarak bölgede varlığını hissettiren Roma İmparatorluğu, Helen dünyasını tehdit etmeye başlamıştır. Roma devleti, MÖ. 196 yılında gerçekleşen İkinci Makedonya Savaşı'nda Makedonya kralı V. Filip'i yenmiş ve Selevkosların hükümdarlığını es geçerek tüm Helen bölgelerinin bulundukları idareye artık bağlı olmadıklarını ilan etmiştir. Ayrıca Roma, Ptolemeler ile Selevkoslar arasında süregelen rekabeti sonlandırmak amacıyla aracı olacağını bildirerek söz konusu bağımsızlıkları Helen krallarına kabul ettirmek için baskı yapmıştır. Ancak dönemin Selevkos kralı III. Antiyokus, Roma karşısında boyun eğmeyi ve hâkim olduğu Yunan şehirlerine bağımsızlık tanımayı reddetmiştir. Selevkos kralı III. Antiyokus, öteden beri mücadele halinde oldukları Ptoleme devletinden daha büyük bir tehdit olarak ortaya çıkan Roma tehlikesine karşı daha rahat mücadele etmek için Ptolemelerle olan gerilime son vermeye yönelik girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda o, MÖ. 194-193 yıllarında Ptoleme kralı V. Ptoleme Epiphanius ile barış ilan etmiş ve bunu pekiştirmek için kızı Kleopatra'yı, Ptoleme kralı ile evlendirmiştir. Yaptığı bu hamlelerle Ptolemeler cephesinde rahatlayan

⁵⁸ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 3/4.

⁵⁹ Schafer, s. 48-49.

Selevkos kralı III. Antiyokus, Roma'nın işgal ettiği "Anadolu ile Yunanistan"ı ele geçirmek üzere buralara sefer düzenlemiştir. Roma ve Selevkos ordusu, MÖ. 190-189 yıllarında Yunanistan'da Magnesie Savaşı'nda karşı karşıya gelmiş, Selevkoslar bu savaşta büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilginin ardından MÖ. 188 yılında imzalanan Apame Barış Antlaşmasıyla Selevkoslar ağır maddi yaptırımlara maruz kalmış, III. Antiyokus'un küçük oğlu IV. Antiyokus Epiphanes de Roma tarafından esir alınmıştır.⁶⁰

Selevkos Devleti, Roma'yla yaptığı savaşın ardından ödemesi gereken ağır savaş tazminatını karşılamakta zorlanınca ortaya çıkan maddî açığı kapatmak için çözümü çeşitli mabetleri yağmalamakta bulmuştur. O dönemde, mabetlerde sadece Tanrı'ya adanmış değerli mücevherler ve ayinlerde kullanılan altın-gümüş türü kap kakaklar değil, aynı zamanda korunaklı yerler olduğu için zengin kişilere ait mücevherler de bulunmaktaydı. Bunu öğrenen Selevkoslar mabetlerdeki hem şahıslara ait hem de mabetlere tahsis edilmiş mücevherlere ve değerli madenlerden yapılmış kap kakaklara el koymuştur. Ancak bunu kabullenmeyen inanır kesim, MÖ. 187 yılında Elymaide'de (Elymais)⁶¹ bulunan bir mabedi yağmalamaya çalışırken Selevkos kralı III. Antiyokus'u öldürmüştür. Bu olayı müteakip III. Antiyokus'un büyük oğlu IV. Selevkos Philopator (MÖ. 187-175) tahta çıkmıştır.⁶²

IV. Selevkos Philopator'un egemenliği sırasında giderek artan maddi ihtiyaçlar karşısında toparlanamayan Selevkosların etkisi azalmaya başlamıştır. Bu ortamda, Kudüs'te Ptoleme yanlıları tekrar güçlenmeye başlamış ve dönemin başhahamı III. Onias da Ptoleme yanlılarının arasında yer almıştır. Başhahamın bu tutumundan dolayı, o dönemde Selevkoslar adına vergi toplamakla görevli olan Tobiad ailesinden Selevkos yanlısı Simon, hem rakibi konumunda bulunan III. Onias'a darbe vurmak hem de Selevkosların maddi sorununa çare bularak Selevkoslar nezdindeki itibarını arttırmak için kral IV. Selevkos Philopator'a Süleyman Tapınağı'nın ayin ve ibadetlerde kullanılan altın ve gümüş kap kakaklar

⁶⁰ Schafer, s. 49-50; Daha geniş bilgi için bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 27.

⁶¹ Elymaide, MÖ. 2.-MS. 3. yy arasında Basra Körfezi ile Hazar Denizi arasında bulunan Elam bölgesindeki eski bir şehrin adıdır (bkz. *Dictionnaire Universel François et Latin/Dictionnaire de Trévoux*, Compagnie des Librairies Associées, Paris, 1752, C. 3, s. 649).

⁶² Shafer'e göre, *Daniel*, 11/15-19, III. Antiyokus'un yükseliş ve çöküşüne vurgu yapmaktadır (bkz. Schafer, s. 49-50).

gibi zenginliklerle dolu olduğunu ve bunları alarak maddi sorunlarını çözebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine, kral IV. Selevkos Philopator, Heliodor (Heliyedorus) isimli görevlisini bahse konu mücevheratı ele geçirmek üzere Mabet'e göndermiştir. Ancak Heliodor'un teşebbüsü başarısız olmuştur.⁶³ Daha sonra, Yahudi edebiyatında efsanevi detaylarla aktarılan bu olay Mabet'in hazinesinin ilahî güçler tarafından korunduğuna inanılmasını sağlamıştır.⁶⁴ Bu olaydan sonra, Simon, III. Onias'a karşı daha da hırslanmıştır. İki tarafın birbirine cephe almasıyla şehirde Ptoleme yanlısı başhaham III. Onias'ı destekleyenler ile Selevkoslar adına vergi toplayan idareci konumundaki Simon'u destekleyenler arasında neredeyse bir iç savaş ortamı oluşmuştur. Bu süreçte Selevkos kralı IV. Selevkos Philopator, MÖ 175 yılında III. Onias ile işbirliği yapan kendi adamlarından Heliodor tarafından öldürülmüştür. Onun ölümü üzerine o dönem Atina'da bulunan küçük kardeşi IV. Antiyokus Epiphanes⁶⁵ (hükümdarlığı: MÖ. 175-164), Roma'nın desteğiyle oluşturduğu ordu ile Antakya'ya geri dönmüş ve aynı yıl kendini Selevkos kralı ilan etmiştir.⁶⁶

2. IV. Antiyokus Döneminde Helen Politikaları ve İç Karışıklıklar

Selevkos kralı IV. Selevkos Philopator'un ölümünün ardından taht değişikliği sürecinde yaşanan belirsizliklerden faydalanan Selevkos yanlısı Tobiad ailesi, zamanla Kudüs'teki güçlerini pekiştirmiştir. Bunlar kendilerinin karşısında olan başhahamı devre dışı bırakmak ve helenizasyon sürecini hızlandırmak için yeni kral IV. Antiyokus'a, başhaham III. Onias'ın yerine helenist fikirleriyle tanınan III. Onias'ın kardeşi Yason'u (Jason)⁶⁷ görevlendirmesini önermiştir. Tobiadlar, bunun karşılığında krala daha fazla vergi temin edecekleri vaadinde bulunmuştur. Maddi zorluklarla boğuşan kral IV. Antiyokus, teklifi cazip görmüş ve MÖ. 174 yılında III. Onias'ın yerine, Yason'u başhaham olarak tayin etmiştir.⁶⁸ Halkın çoğunluğunu

⁶³ Makkabiler Kitabı'na göre, Heliodor Mabet'in hazinesine el sürmek üzereyken altın zırhlı bir süvari tarafından tekmeyle yere düşürülmüş, ardından bu süvarinin yanında bulunan iki genç tarafından kırbaçla dövülmüştür (bkz. II. Makkabiler, 3/6-7, 23-40).

⁶⁴ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 27.

⁶⁵ IV. Antiyokus'un kendisine seçtiği lakap olan "Epiphanes", "Tanrı'nın vücut bulmuş hali" anlamına gelmektedir. Ancak Yahudi halkı bu kelimeyi küçük birdeğişiklikle "Epimanes", yani "Delî" şeklinde ifade etmiştir (Abitbol, s. 49).

⁶⁶ Schafer, s. 51-52; Lebeau, s. 193.

⁶⁷ Yason'un gerçek adı Josué'dir ama kendisi Helenist olduğu için "Yason" ismini benimsemiştir (Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 37).

⁶⁸ II. Makkabiler, 4/7-8, 10.

oluşturan dindar kesim, bu görev değişikliğini “Yahudi dinî özgürlüğünün ihlali” olarak algılayıp buna tepki gösterirken yaygınlaşmış helen yaşam tarzını benimsemiş Yahudiler sessiz kalarak bu atamaya onay vermiştir.⁶⁹

Başhahamlık görevine geçen Yason, Helenistlerin desteğiyle Kudüs’ü bir Helen şehrine dönüştürme çalışmalarına başlamıştır. O, ilk olarak hem Tora yasalarını hem de öteden beri yürürlükte olan Pers yasalarını terk ederek yeni bir anayasa düzenlemiştir. Bunun ardından o, MÖ. 174 yılında, kral IV. Antiyokus’tan, şehirde bir gymnasium ve bir efebi (ephebie/ephebeion)⁷⁰ inşa etme izni almıştır.⁷¹ Söz konusu kurumlar, Helenizm döneminde Yunan kültürünün merkezlerini temsil etmekte ve gençlere hem fiziksel hem zihinsel açıdan eğitim sunmaktaydı. Böylece bu kurumlarda zaman geçiren gençler Helenist yaşam tarzını benimsemekteydiler. Ancak bu kurumlarda sunulan Yunan eğitiminden genel olarak çiftçi ve fakirlerin oluşturduğu muhafazakâr kesim faydalanamıyordu.⁷²

Yahudiler, Helen kurumlarının inşa edilmesini ve gençlerin buralardaki faaliyetlere katılmasını önceden dinî yaşamlarını tehdit eden unsurlar olarak algılamamıştır. Bununla beraber, söz konusu kurumlar ve buralarda gerçekleşen uygulamalar zamanla Yahudi geleneklerinin uygulanmasını sekteye uğratmış ve alışkanlıkların değişmesine neden olmuştur.⁷³ Zira bu sportif faaliyetlere katılan Yahudiler, Helenler gibi çıplak olmayı kabul etmiş, hatta utandıkları sünnetlerini gidermek amacıyla “epispasmos” adlı operasyona başvurmuştur. Bunun yanı sıra Yahudiler, tıpkı Yunanlar gibi giyinmiş ve onlar tarafından kullanılan “petase” adında geniş kenarları olan şapkalar takmışlardır.⁷⁴ Ancak bütün bunları yaparken onlar, Yahudiliğe bağlılıklarında da sıkıntı görmemiş olabilirler. Çünkü bu dönemde bazı hahamlar bile Mabet ibadetlerine katılmak yerine Mabet’in yanı başına inşa

⁶⁹ I. Makkabiler, 1/12-16.

⁷⁰ Efebi, daha çok askerî ve vatandaşlık açılarından genç erkekleri yetiştiren, yüksek eğitim sunan ve Yunan vatandaşlığına kabul gören bir kurum idi. <http://www.cndp.fr/archive-musagora/citoyennete/citoyennetefr/ephebie.htm> (13.05.2016)

⁷¹ I. Makkabiler, 1/13; II. Makkabiler, 4/9-10, 12; ayrıca bkz. Harold Arthur Harris, *Greek athletics and the Jews*, University of Wales Press, 1976, s. 30.

⁷² Schafer, s. 54-55.

⁷³ II. Makkabiler, 4/13-14, 16.

⁷⁴ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 35-36.

edilmiş gymnasium ve efebilerde düzenlenen Olimpik Oyunlara katılmayı tercih eder olmuşlardır.⁷⁵

Helenizasyon politikasında bir adım daha ileriye giden Yason, Selevkos kralı IV. Antiyokus'un önerisiyle Yahuda bölgesinin merkezi olan Kudüs'ü bir Yunan şehri hüviyetine büründürerek "Antakya" olarak yeniden isimlendirmiştir.⁷⁶ Ayrıca o, buradaki Helenist elit kesime mensup kişileri Yunanlarla aynı statüde kabul etmiş ve "Antakyalılar" olarak bunların listesini çıkartmıştır.⁷⁷

Yason, helenizasyon sürecine önemli katkılarda bulunmuştu, ancak onun çalışmalarını yeterli görmeyen Tobiadlar, Kral IV. Antiyokus'a yeni bir teklifle gelmiştir. Tobiadlar, Yason'un devlete kazandırdığından daha da fazla verginin, Tobiad ailesine mensup Mabet görevlisi Simon'un kardeşi Melenas sayesinde temin edileceği sözünü vermiştir. Bu öneriyi cazip bulan Selevkoslar, bir süre sonra daha katı bir Helenist olan Melenas'ı başhahamlık görevine getirmiştir.⁷⁸ Yason ise, ülke dışına kaçmış ve Selevkosların desteğini kaybettiği için Ptolemelere sığınmak zorunda kalmıştır. Böylece Tobiadlar, Oniad ailesini tamamen bertaraf etmiş ve bunun beraberinde ilk kez başhahamlık görevi Sadok soyundan olmayan birine verilmiştir.⁷⁹

Melenas, göreve geldikten sonra, kral IV. Antiyokus'a ekonomik taahhüdünü yerine getirmek için Mabet'in hazinesini yağmalamış ve onu engellemeye çalışan Yason'dan önceki başhaham III. Onias'ı, Andronikus adında görevlisine öldürtmüştür.⁸⁰ Bu durum zaten III. Onias'ın görevden alınmasını tasvip etmeyen katı dindar kesim nezdinde çok büyük tepki yaratmıştır. Ayrıca, yeni başhaham Melenas'ın, III. Onias'a kıyasla olumsuz ve katı uygulamaları da bu tepkiyi arttırmıştır. Rivayete göre, Helenist Yahudiler ve hatta III. Onias'ın bilge kişiliğinden

⁷⁵ II. Makkabiler, 4/14.

⁷⁶ Abitbol, s. 50.

⁷⁷ II. Makkabiler, 4/9-14.

⁷⁸ II. Makkabiler, 4/23-25; "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", DEJ, s. 1127.

⁷⁹ Schafer, s. 56; Abitbol, s. 50. (Yahudilikte, başhahamlık görevini üstlenen kişi, Musa'nın kardeşi Harun'un soyunu temsil eden Levi kabilesinden Süleyman döneminden itibaren de Sadok soyundan gelmekteydi. Melenas ise Bünyamin soyundan olduğu için, Yahudilere göre bu göreve gelmeye layık değildir. Bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 38).

⁸⁰ II. Makkabiler, 4/32-50.

haberdar olan kral IV. Antiyokus bile onun ölümüne çok üzülmüştür.⁸¹ Bu bağlamda o, kendisinden adalet istemeye gelen halkın talebi üzerine III. Onias'ı öldüren Andronikus'u, önce şehrin ortasında çıplak yürütmüş, ardından da öldürtmüştür.⁸²

III. Onias'ın ölümünü müteakip süreçte, Kudüs'ten kaçarak Ptolemelere sığınmış olan Yason, kral IV. Antiyokus'un MÖ. 170-169 yıllarında VI. Ptoleme Philometor'a karşı sefere çıktığı bir dönemde, onun Mısır'da öldüğü söylentilerinden cesaret alarak yandaşlarıyla birlikte Kudüs'e geri dönmüştür.⁸³ Katı Helenist olan Melenas'ın yönetiminden hoşnut olmayan ve III. Onias'ı öldürtmesinden dolayı ona karşı öfkeli olan halkın çoğunluğu, Yason'u desteklemiştir. Ancak silahlı adamlarıyla şehre giren Yason, karşısına çıkan herkesi, kendi tarafından olup olmadığını sorgulamaksızın katletmiştir. Bunun üzerine halk Yason'u şehirde daha fazla barındırmamış ve sürgün etmiştir.⁸⁴ Olayları duyan kral IV. Antiyokus seferden geri dönünce, halkın kendisine karşı ayaklandığını düşünerek çok şiddetli bir tavır sergilemiştir. Kanaatimize göre, zikredilen rakamlar oldukça abartılı görünse de, kaynaklarda, IV. Antiyokus'un bu müdahalesinin, genç, yaşlı, kadın, erkek demeden üç gün içerisinde seksen bin kişinin ölümüne, kırk bin kişinin de esir alınmasına sebep olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵ Bununla da yetinmeyen IV. Antiyokus, artık rakibi kalmayan Melenas'ın eşliğinde Süleyman Tapınağı'nı yağmalamış ve burada bulunan bin sekiz yüz altın ile gümüş parayı alarak Antakya'ya dönmüştür.⁸⁶

Halkı şiddetle sindiren kral IV. Antiyokus'un, öncelikli amacı şehirde kontrolü sağlamak olmuş ve bunun için Mabet'in bulunduğu tepenin karşısına (Mabet'in güneyine) Akra (Acra) kalesini inşa ettirip buraya Yahudi olmayan vatandaşlar ile Selevkos askerlerini yerleştirmiştir. Ayrıca o, Yahudileri cezalandırmak amacıyla Mabet'e yabancıların giriş yasağını yürürlükten kaldırmış ve Yahudileri rahatsız edecek biçimde Mabet'i herkese açık hale getirmiştir.⁸⁷ Böylece

⁸¹ II. Makkabiler, 4/35-37.

⁸² II. Makkabiler, 4/38.

⁸³ Bkz. M. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 40.

⁸⁴ II. Makkabiler, 5/1-10.

⁸⁵ II. Makkabiler, 5/11-14.

⁸⁶ I. Makkabiler, 1/17-21.

⁸⁷ I. Makkabiler, 1/22-42; ayrıca bkz. Abitbol, s. 51; "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1127; Schafer, s. 59.

artık Yahudiler için dinî özgürlük dönemi sona ermiş ve zorla helenleştirme dönemi başlamıştır.

3. IV. Antiyokus'un Yahudiliği Yasaklama Girişimleri ve Yahudilerin Tepkileri

MÖ. 168 yılında, kral IV. Antiyokus, Kudüs'teki Yahudi ayaklanmasını bastırdıktan sonra Yahudilerin dinî alandaki özgürlüklerini iptal etmiş ve bölgeyi zorla helenleştirme politikasını devreye sokmuştur. Bu çerçevede o, MÖ. 167 yılında, Yahudiliği hedef alan bazı fermanlar yayımlamış ve Yunan geleneklerini yüceltip Yunan tanrılarına tapınmayı egemen kılmaya çalışmıştır. Bu amaçla o, Yunan yaşam tarzını benimsemiş tek ve homojen bir toplum oluşturacak şekilde herkesin kendi geleneklerini ve dinî pratiklerini terk ederek Yunan tanrılarına tapınmasını emretmiştir.⁸⁸ Buna göre, Yahudiler artık Süleyman Mabedi'nde kurban sunamayacak, Şabat günü yasaklarının veya Yahudi bayramlarının gereğini yerine getiremeyecek, çocuklarını sünnet ettirmeyecek ve kutsal saydığı her şeyden vazgeçecekti. Bunların yerine ise Yahudiler, pagan uygulamalarını benimseyip putlara tapacak, dinlerinin kirli saydığı domuz gibi hayvanları hem tüketecek hem de kurban olarak Yunan tanrılarına sunacaklardı. Bu yasak ve emirlere uymayanlar ise ölümle cezalandırılacaklardı.⁸⁹

Selevkosların yaptığı bu düzenlemelerden sonra Yahudilerin bir kısmı helenizmi hayatlarına sokmayı kabul ederken bazıları bir süre daha Yahudi dinî kurallarına bağlı kalmaya devam etmiş, gizli saklı biçimde de olsa Şabat yasaklarına uymuş ve çocuklarını sünnet ettirmeye devam etmiştir. Ancak yayımladığı fermanın yerine getirildiğinden emin olmak isteyen kral IV. Antiyokus, Yahudileri takip etmeleri için her yerde adamlarını görevlendirdiğinden, Yahudilerin dinî yaşam alanı iyice kısıtlanmıştır. Nitekim bahse konu uygulamaları hayata geçirmek için Selevkoslar tarafından, Kudüs başta olmak üzere, Yahuda bölgesinin her köşesine

⁸⁸ *I. Makkabiler*, 1/41; Kollek, s. 85.

⁸⁹ *I. Makkabiler*, 1/44-50.

pagan sunaklar inşa edilmiş, ele geçirilen Tora nüshaları yakılmış ve evinde Yahudi kutsal metinlerine ilişkin herhangi bir şey bulunan Yahudiler öldürülmüştür.⁹⁰

IV. Antiyokus, Helenleştirme politikasına yönelik uygulamalar çerçevesinde düzeni yeniden sağlama bahanesiyle MÖ. 15 Kislev 167 (6 Aralık 167) tarihinde Süleyman Tapınağı'na el koymuş ve orada bulunan tüm ibadet unsurları ile değerli eşyaları yağmalamıştır. Buna tepkisiz kalmayan halk ayaklanmış, ancak IV. Antiyokus şiddetli bir şekilde isyanı bastırarak katliamlara imza atmıştır. Bu süreçte Kudüs'te bulunan binaların ve şehir surlarının çoğu da tahrip edilmiştir.⁹¹ Buradan sonra, Yahudileri Helenleştirme politikasının son safhasına giren kral, Mabet'in içerisine, kurban sunulan yere putperest mezbahı, putperest aksesuarları ile çeşitli putların yanı sıra Yunan tanrısı Zeus'un heykelini yerleştirmiş ve herkesi ona ibadet etmeye çağırmıştır.⁹² Ayrıca o, Mabet'e "Olimpuslu Zeus" adını vermiştir.⁹³ O andan itibaren, Mabet'te, Melenas'ın önderliğinde Yunan Tanrılarına Yahudilerin -domuz gibi- kirli saydığı hayvanlar kurban olarak sunulmaya ve pagan bayramlar kutlanmaya başlamıştır.⁹⁴

Kral IV. Antiyokus'un Tora'ya ve Yahudi ibadetlerine yönelik sert politikaları karşısında Samarya, Galile, Yahuda ve özellikle Kudüs'teki aristokrasiye mensup Helenleşmiş kesim kralın politikalarını benimsemiştir. Böylece bu insanlar Yahudi inanç ve pratiklerinden vazgeçmeye hazır olduklarını göstermiştir.⁹⁵ Selevkosların uyguladığı Yahudi karşıtı politika neticesinde birçok Yahudi dininden ödün vermiştir. Bu Yahudiler, Selevkos memurlarının safında yer almayı tercih ederek onlarla birlikte diğer Yahudilere zulmetmekten çekinmemişlerdir.⁹⁶ Buna karşın IV. Onias⁹⁷ gibi bazı Yahudiler de Mısır'a sığınmayı veya Ölü Deniz

⁹⁰ I. Makkabiler, 1/51-60; II. Makkabiler, 6/1-11.

⁹¹ Kollek, s. 85.

⁹² I. Makkabiler, 1/54.

⁹³ L. Boissonnas, *Les Pharisiens Étudiés dans leur Rôle Politique et Scientifique, leurs Dogmes et leurs Rapports avec Jesus-Christ*, Genève, 1863, s. 13.

⁹⁴ I. Makkabiler, 1/54-57; II. Makkabiler, 6/1-5.

⁹⁵ I. Makkabiler, 1/45; Lebeau, s. 197.

⁹⁶ I. Makkabiler, 1/43-56; I. Makkabiler, 2/16.

⁹⁷ IV. Onias, Sadok soyundan olan eski başhaham III. Onias'ın oğludur. III. Onias'ın yerine başhahamlığa Yason'un getirilmesiyle IV. Onias pasif duruma düşmüş, ancak her ne kadar kurumsal kimliği olmasa da kanaat önderi ve halk arasında itibar gören bir din adamı olmaya devam etmiştir. O, Selevkos baskıları karşısında Yunan inanç ve uygulamalarını benimsemeyi reddederek Mısır'a sığınmayı tercih etmiştir. IV. Onias, Yonatan'ın devraldığı başhahamlık görevinin meşruluğunu protesto etmek amacıyla sığındığı Mısır'ın Leontopolis şehrinde "Kudüs Mabet'i Cumhuriyeti"

mağaralarına saklanıp ilahî bir kurtuluş bekleyerek ibadetlerini oralarda sürdürmeyi tercih etmiştir.⁹⁸ Yahudilerin bir kısmı ise Tora ve yasalarına sadık kalmış ve geleneklerini sürdürmek uğruna Yahuda bölgesinde “pasif direnişlerinden” vazgeçmemiştir.⁹⁹

Kudüs Yahudilerinden kopan Samaryalı (Samiri) Yahudiler ise Selevkos kralına bir mektup yazıp Yahudalılardan farklı olduklarını, yayımlanan fermana uyacaklarını ve Mabetlerini Zeus’a adadıklarını bildirmiş, ayrıca Kudüs Yahudilerinin tavırlarının kendilerine mal edilmemesini talep etmişlerdir. Samaryalı Yahudiler her ne kadar Yahudi uygulamalarını tamamen terk etmemiş olsalar da bu uysal tavırları sayesinde Selevkosların zulmüne uğramaktan kurtulmuşlardır.¹⁰⁰

IV. Antiyokus’un zulmüne karşı özellikle hasidiler (İbranice “dindarlar”) adında bir grup, Yahudi yasalarına gizlice uymaya devam etmiş ve aralarından yakalananlar, boyun eğip Yunan geleneklerine tabi olmaktansa ölümü tercih ettikleri için öldürülmüşlerdir. II. Makkabiler Kitabı’nda Yaşlı Eliezer ve yedi oğlu ile beraber şehadet şerbetini içen bir annenin¹⁰¹ aktarıldığı pasajlar söz konusu pasif direnişi canlandırmıştır.¹⁰² Böylece Yahudilikte şehit kavramı oluşmuş ve ilk şehit örnekleri Yahudi dinî edebiyatında yerini almıştır. I. ve II. Makkabiler Kitapları, oğullarını gizlice sünnet ettirdikleri için Kudüs’ün surlarından aşağıya atılan kadınlar; Şabat’a uymak için mağaralara saklanan, ancak yakalanıp diri diri yakılan adamlar; domuz eti yemeyi reddettikleri için derileri yüzülen gençlerin anlatıldığı çeşitli şehit hikâyelerinden bahsetmektedir.¹⁰³

kurmuştur (Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 3/1; ayrıca bkz. Hadas-Lebel, *Le Peuple Hébreu*, s. 69-70).

⁹⁸ I. *Makkabiler*, 1/56; II. *Makkabiler*, 6/11; Abitbol, s. 52.

⁹⁹ I. *Makkabiler*, 1/65.

¹⁰⁰ Schafer, s. 63.

¹⁰¹ İlerde, söz konusu anne “Hannah”, yedi oğlu ise “Makkabiler” adıyla anılacaktır (Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 46).

¹⁰² II. *Makkabiler*, 6/18-31; II. *Makkabiler*, 7, 1-41. (Dinlerini terk etmeyip Tanrı adına ölmeyi tercih eden bu Yahudilerin tutumlarıyla beraber Yahudilikte “şehitlik” (*Kiduş ha-Şem*) kavramı doğmuştur. (Abitbol, s. 52.) MÖ. 168-165 yılları arasında kaleme alınan Daniel Kitabı, bahse konu dönemde yaşananların akabinde oluşan apokaliptik Yahudi edebiyatının en önemli örneğidir. Burada, Selevkosların sonlarının geldiği ve Tanrı adına ölen şehitlerin ebediyen yaşayacakları haberleri verilmiştir. Bkz. *Daniel*, bap 11-12; ayrıca bkz. Lebeau, s. 204-205).

¹⁰³ I. *Makkabiler*, 1/63-64; II. *Makkabiler*, 6/9-10.

Yahudiler bütün bu baskı, zulüm ve işkenceler sonucunda din adamı Matatya'nın önderliğinde dinî kimliklerini Helenist unsurlardan korumak amacıyla silahlı bir ayaklanma başlatmıştır. Makkabi İsyanı adıyla tarihe geçen ve Yahudi toplumu arasında helenizmin yayılmasını sekteye uğratan bu ayaklanma Yahudi tarihinin en önemli kesitlerinden bir tanesi olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI

Selevkos kralı IV. Antiyokus'un gittikçe büyüyen Yahudi karşıtı tavrını gören ve bir süre buna sessiz kalan dindar Yahudi halk, örgütlenmeye başlamış ve bir yandan Yunanlara, diğer yandan da Helenist Yahudilere yönelik bir mücadele başlatmıştır.¹⁰⁴ Bu bağlamda, MÖ. 167 yılında başlayan Makkabi İsyanı, MÖ. 164 yılında Selevkosların elinden geri alınan Mabet'in yeniden takdis edilmesiyle belirlenen ilk hedefin gerçekleşmesini, ardından devam eden mücadele ise MÖ. 142 yılında ulusal bağımsızlığın elde edilmesini sağlamıştır. Ancak bu mücadelede Helenizm de varlığından ödün vermemiştir.

A. Matatya ve Oğullarının Ayaklanmayı Başlatması

Simon oğlu Yuhanna oğlu Matatya, Kudüs'te gördüğü baskı sebebiyle beş oğlu Yonatan, Simon, Yuda, Yuhanna ve Eliezer¹⁰⁵ ile birlikte Modiin¹⁰⁶ köyüne yerleşmiştir.¹⁰⁷ Rahiplik soyundan gelen söz konusu aile, Haşmonay sülalesine mensuptu. IV. Antiyokus'un zulümlerine karşı pasif direniş sürerken, helenizmi yaymaya çalışan Selevkos askerleri MÖ. 167 yılında Matatya'nın yaşadığı Modiin köyüne varmıştır. Selevkos görevlileri, burada nüfuz sahibi olarak gördükleri ve Yahudi yasalarına bağlılığını ifade etmekten çekinmeyen Matatya ile oğullarına kralın emrine uymaları ve Yunan tanrılarına sunuda bulunmaları karşılığında kendilerine altın, gümüş ve çeşitli mücevherler verileceğini vadetmiştir.¹⁰⁸ Ancak Matatya'nın ikna olmaması üzerine, o sırada orada bulunan ve Selevkosların gazabına uğramaktan çekinen başka bir Yahudi, Matatya'nın adına Yunan tanrılarına sunuda bulunmak istemiştir. Bunu gören Matatya kendine hâkim olamamış, Yahudi

¹⁰⁴ Abitbol, s. 50.

¹⁰⁵ Matatya'nın oğullarının her birinin lakabı vardı: Yuhanna Gadis/Gaddi, Simon Tassi/Thassi, Yuda Makiyyi (Makabeüs/Makkabi), Eliezer Avaran, Yonatan Apfus/Aphous (bkz. *I. Makkabiler*, 2/1-5).

¹⁰⁶ Modiin Köyü, Kudüs'ün kuzeybatısına 30 km uzaklıkta, günümüz Uluslararası Lod Havalimanı'nın hemen doğusunda bulunmaktadır (Kollek, s. 86).

¹⁰⁷ *I. Makkabiler*, 2/6-16.

¹⁰⁸ *I. Makkabiler*, 2/17-18.

yasalarını hiçe sayarak putlara sunuda bulunmak üzere olan bu Yahudi'yi ve onu buna teşvik eden Selevkos memurunu öldürmüş, bunun için kullanılan sunağı ise yıkmıştır.¹⁰⁹ Ardından Matatya, kralın emirlerine uymayacaklarını ve Tora'nın yasaları gereği "dinlerinden ne sağa ne de sola sapacaklarını" ifade etmiş ve Tanrı ile ahitlerini sürdürmek isteyen herkesi, kendisini takip etmeye çağırdıktan sonra sahip olduğu her şeyini geride bırakarak beş oğluyla birlikte dağa kaçmıştır.¹¹⁰ Söz konusu olay, başta pasif bir direnişle başlayan Yahudi mücadelesinin aleni bir isyana dönüşmesinin ilk tezahürü olmuştur.

Matatya'nın çağrısına uyarak bazı Yahudiler çöle çekilmiş, ancak Selevkos ordusu arkalarından yetişmiş ve bir Cumartesi günü onlara saldırmıştır. Tevrat'ın emirlerine hiçbir şekilde karşı gelmek istemeyen Yahudilerden yaklaşık bin kişi, maruz kaldıkları saldırıda, Şabat yasakları sebebiyle kendilerini savunmamayı – dolayısıyla pasif bir direniş sergilemeyi- tercih ederek oracıkta öldürülmüşlerdir. Bunun üzerine Matatya ve kendisiyle beraber olanlar, canları ile dinlerini korumak ve zalimlere boyun eğmemek için Şabat günü de dâhil olmak üzere silahlı aktif direnişe geçme zamanının geldiği kanaatine varmıştır.¹¹¹ Böylece kısa bir süre içinde ulusal bir direniş başlamıştır. Bu direnişle Kudüs'ün arındırılması ve Selevkos boyunduruğundan kurtulma anlamına gelecek dinî özgürlüğün yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır.¹¹²

Matatya'nın başlattığı isyanda, Selevkosların baskısı karşısında çöle sığınmayı tercih eden Tora yasalarına sadık, katı dindar adamlar olan hasidiler, dağda Matatya ve ailesi ile bir araya gelmiş ve güçlerini birleştirmişlerdir. Böylece, isyancıların sayısı günden güne artmaya başlamıştır. Matatya'nın önderliğinde bir araya gelen bu direnişçiler, önceleri mücadelelerini vur kaç taktiğiyle sürdürmüş, özellikle Selevkosların isteğiyle dinlerinden yüz çeviren Yahudilere gözdağı vermek ve kral IV. Antiyokus'un emirlerine uyulmasını engellemek için hem putperest sunakları yıkmış hem de Selevkosların emrine uyarak sünnet olmayan bütün Yahudi çocukları zorla sünnet ettirmiştir. Bu direnişin süreç içerisinde netice vermesi

¹⁰⁹ *I. Makkabiler*, 2/17-18, 23-25.

¹¹⁰ *I. Makkabiler*, 2/19-22, 27-28.

¹¹¹ *I. Makkabiler*, 2/29-41.

¹¹² Kollek, s. 86.

baskıdan kurtulmak isteyen Yahudileri de cesaretlendirmiş ve böylece Matatya'nın safına katılanlar artmaya devam etmiştir.¹¹³

Matatya'nın direnişi kendisi gibi dindar olan kesimi etkilemiş, ancak kral IV. Antiyokus'un sunduğu olanaklardan yararlanmak isteyen Yahudiler direnişe katılmakta çekimser kalmıştır. Öyle ki, IV. Antiyokus, kendi tarafında yer almayıp Tora'ya sadık kalanlara vergi miktarını arttırmış ve onlara ait mallara/topraklara el koymuş; söz konusu malları kendisiyle saf tutmuş Yahudilere dağıtarak onları hoş tutmuştur. IV. Antiyokus, böylece Helenleşmiş Yahudilerin desteklerini sürdürmelerini sağlamıştır.¹¹⁴

B. Yuda Makkabi Önderliğinde Selevkoslara Karşı Mücadeleler

Matatya ve oğulları, Selevkos idaresinin, isyanı bastırmaya yönelik tedbirlerine karşı mücadelelerine devam etmiş ve bu mücadelede, ilk andan itibaren Matatya'nın üçüncü oğlu¹¹⁵ Yuda Makkabi¹¹⁶ ön plana çıkmıştır.¹¹⁷ Bunun üzerine, Matatya siyasî danışman olarak oğlu Simon'un, mevcudu altı bine ulaşmış¹¹⁸ isyancıların başına komutan olarak ise oğlu Yuda'nın geçmesi vasiyetinde bulunmuş ve isyanı başlattıktan kısa bir süre sonra MÖ.166 yılında hayatını kaybetmiştir.¹¹⁹

1. Askerî Zaferler

Yuda Makkabi direnişçilerin başına geçince Selevkos birliklerine ve onlara destek olan Helenleşmiş Yahudilere karşı mücadeleye başlamıştır. MÖ. 166-160

¹¹³ I. Makkabiler, 2/42-48.

¹¹⁴ Schafer, s. 65.

¹¹⁵ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 47. (Bazı kaynaklar Yuda Makkabi'nin Matatya'nın en küçük oğlu olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Abitbol, s. 53; Lebeau, s. 198.)

¹¹⁶ Aramice *maqqa* sözünden türeyen ve "çekiç" anlamına gelen "Makkabi" kelimesi, Matatya'nın üçüncü oğlu Yuda'nın lakabıdır. Ya bir çekiçe dövuştüğünden ya da darbelerinin bir çekiçe vururcasına sert ve etkili olduğundan bu lakap Yuda'ya uygun görülmüştür. Ayrıca söz konusu lakap, bahse konu ayaklanmada Yuda'nın oynadığı önemli rol sebebiyle ilerde hanedanlığın tamamının adı olarak kayıtlara geçmiştir. Daha da ötesi, IV. Antiyokus'un zulmü neticesinde şehit düşen Yahudiler de Makkabi adıyla anılmıştır (bkz. Schafer, s. 65; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 48).

¹¹⁷ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 47. (II. Makkabiler Kitabında, ayaklanmayı yürüten "Makkabi ailesinden" yalnızca Yuda Makkabi'nin adının zikredilmesi, onun önemini göstermektedir. II. Makkabiler, 5/27.)

¹¹⁸ II. Makkabiler, 8/1.

¹¹⁹ I. Makkabiler, 2/65-66, 70.

yılları arasında askerî operasyonlar gerçekleştiren Yuda Makkabi, bu mücadelede bazı hedefler belirlemiştir. Yuda'nın hedeflerinden ilki, Yahudi dinî yasalarını uygulamaya koymak olmuştur. Bu amaçla o, daha önce Selevkosların Yahudileri zorla Helenleştirmesine benzer bir biçimde Helenleşmiş Yahudileri, Yahudi kanunlarına uymaya ve öz kimliklerine dönmeye zorlamıştır. Bu çerçevede, Yuda ve beraberindekiler Helenist sunakları yıkmış, sünnet edilmemiş çocukları zorla sünnet ettirmiş ve Helenleşmiş köyleri ateşe vermiştir.¹²⁰ Böylece Makkabiler, Selevkos yanlılarını sindirmiş, Yahudi dinî değerlerine bağlı olan Yahudileri ise cesaretlendirmişlerdir.¹²¹

Yuda'nın ikinci hedefi ise, Mabet'i arındırmak olmuştur, zira Selevkoslar burada ahlak dışı davranışlar sergilemeye kadar giderek Mabet'in kutsallığını zedelemişlerdir.¹²² Bu amaç doğrultusunda, Selevkosların düzenli ordusuna karşı gerilla tipi çatışmaları ve özellikle gece baskınları düzenleyen Yuda, bir dizi galibiyet elde etmiştir.¹²³ Makkabiler, Selevkos birliklerini gerilla mücadelesiyle yıpratıp yorduktan sonra sayılarının artması ve kazandıkları küçük çaplı zaferlerin verdiği güvenle cephe savaşına da başlamış ve bu süreçte önce Apolonyus adlı bir komutanın başını çektiği bir orduyu yenmiştir.¹²⁴ Ardından, Seron adlı bir başka Selevkos komutanını ve ordusunu Bethoron mevkiinde¹²⁵ ağır bir mağlubiyete uğratmıştır.¹²⁶ Yuda Makkabi, son olarak MÖ. 165 yılında Emmaüs bölgesinde,¹²⁷ Nikanor ve Gorgias (Gorgiya) adlı iki komutanın önderlik ettikleri yirmi bin kişilik Selevkos ordusu karşısında zafer elde etmiştir.¹²⁸

Yuda Makkabi'nin Yahuda bölgesindeki Selevkos komutanlarını peş peşe bozguna uğratması üzerine o esnada Partlar'a karşı savaşta olan IV. Antiyokus'un yerine vekil bıraktığı -oğlu V. Antiyokus'un da eğitmeni olan- Lisias

¹²⁰ Lebeau, s. 198; "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1127.

¹²¹ *I. Makkabiler*, 3/5-6.

¹²² Lebeau, s. 199.

¹²³ "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1127.

¹²⁴ *I. Makkabiler*, 3/10-12; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/1.

¹²⁵ Bethoron, Modiin köyünün güneydoğusunda, Kudüs'ün ise kuzeybatısına yaklaşık yirmi km uzaklıkta bulunan bir mevkidir (Kollek, s. 87).

¹²⁶ *I. Makkabiler*, 3/13-26; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/1.

¹²⁷ Emmaüs, Kudüs'ün kuzeybatısına 25 km uzaklıkta bulunmaktadır (bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, Harita 5, s. VI).

¹²⁸ *I. Makkabiler*, 3/38-40; 4, 1-27; *II. Makkabiler*, 8/1-29; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/4.

(Lisiya/Lisiyus), Yahuda bölgesindeki çatışmaları bastırma kararı almıştır.¹²⁹ Lisias'ın komuta ettiği Selevkos ordusu Yuda Makkabi'nin önderlik ettiği Yahudi direnişçilerle Kudüs'ün güneyinde, Beytsur¹³⁰ şehri civarında çatışmış ve Selevkos ordusu Makkabi ordusundan altı kat kalabalık olmasına rağmen Lisias ağır bir yenilgi yaşamıştır.¹³¹

2. IV. Antiyokus'un Politika Değişikliği ve Mabet'in Yeniden Takdisi

Makkabilerin Lisias komutasındaki Selevkos ordusunu bozguna uğratmasından sonra Selevkoslar Yahudilere karşı sergiledikleri sert politikalarını gözden geçirmeye karar vermişlerdir.¹³² Öyle ki, MÖ. 164 yılında kral IV. Antiyokus onlara karşı iyi niyetini ifade eden bir mektup kaleme almış ve Tora'nın öngördüğü uygulamalara yönelik üç yıl önce kendisinin koyduğu yasakları kaldırmak istemiştir.¹³³ Ayrıca kral, o ana kadar yapılan hatalar sebebiyle hiçbir Yahudinin cezalandırılmayacağını bildirerek karşı tarafı isyanı sonlandırmaya ikna etmeye çalışmıştır.¹³⁴

Ancak Selevkosların kendilerine karşı takındıkları bu olumlu tavra rağmen hedefini unutmayan Yuda, hiçbir yumuşama göstermemiş, aksine bu durulma sürecinden faydalanarak Kudüs'ü ele geçirene kadar mücadelesini kararlı bir biçimde sürdürmüştür.¹³⁵ Bu mücadele neticesinde, MÖ. 25 Kislev 164 tarihinde,¹³⁶ Selevkosların Süleyman Tapınağı'nı bir putperest tapınağı haline getirmesinden üç yıl sonra, Kudüs'ün Mabet'i çevreleyen kısmını ele geçirmiş ve Mabet'in arınmasını sağlamıştır.¹³⁷ Mabet'in kutsandığı ve yeniden Tanrı'ya adandığı bu tarih, Yahudiler arasında kayıtlara geçmiş ve o tarihten itibaren her yıl bu başarının anısına Hanuka¹³⁸

¹²⁹ I. Makkabiler, 4/26-29.

¹³⁰ Beytsur, Kudüs'ün güneyinde yaklaşık 25 km uzaklıkta bulunan bir şehirdir (Kollek, s. 87).

¹³¹ I. Makkabiler, 4/34-35; II. Makkabiler, 11/1-13; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/5.

¹³² II. Makkabiler, 11/13-15.

¹³³ II. Makkabiler, 11/22-26, 27-32. (II. Makabiler Kitabı'nın kronolojisine bakılırsa bu mektubu kaleme alan V. Antiyokus'tur; ancak bu mektubun, ölümünden hemen önce MÖ. 164 yılında IV. Antiyokus tarafından yazılmış olması daha muhtemel görülmektedir. Bkz. Schafer, s. 67. Biz de kurguyu buna göre yapmayı tercih ettik.)

¹³⁴ II. Makkabiler, 11/31.

¹³⁵ Lemaire, s. 89.

¹³⁶ MÖ. 14 Aralık 164.

¹³⁷ I. Makkabiler, 4/36-58; II. Makkabiler, 10/1-7; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/6.

¹³⁸ "Hanuka", İbranice'de "açılış/ithaf etme" anlamına gelir. Hanuka bayramı, Yahudi dünyasında, MÖ. 164 yılından beri her yıl sekiz gün boyunca kutlanır. Yahudiler bu sekiz gün boyunca her akşam

Bayramı kutlanmaya başlanmıştır.¹³⁹ Mabet ile çevresine hâkim olan Yahudilerin bu önemli başarısına rağmen, Kudüs'teki Akra kalesinde bulunan Selevkos askerleri şehri tutmaya devam etmiş ve her iki taraf yaklaşık yirmi yıl süresince birbirlerine yakın mesafeden karşılıklı gözdağı vermeye çalışıp birbirleriyle çatışmalara girmişlerdir.¹⁴⁰

Mabet'in geri alınmasıyla ayaklanmanın asıl hedefi gerçekleşmiştir. Bundan sonra Makkabi kardeşler Kudüs'ü ve Filistin topraklarını Yunan boyunduruğundan tamamen kurtarma amacına yönelik mücadelelerini sürdürmüştür.¹⁴¹ Bu noktadan itibaren Yuda, elde edilenleri korumak adına MÖ. 163 yılında Mabet ile Kudüs'ün etrafını kuvvetlendirmiş ve Beytsur kalesinin surlarını tamir ettirmiştir.¹⁴² Ardından, anavatan dışına çıkmış Yahudilerin yardım çağrısına yönelik girişimlerde bulunan Yuda, kardeşi Simon ile beraber tüm civar bölgeleri gezip Yahudileri dayanışmaya çağırarak,¹⁴³ gerçekleşen birçok çatışmadan¹⁴⁴ zaferle ayrılmış ve putperest bölgelerde karşılaştıkları baskı altındaki bütün Yahudilerin Yahuda bölgesine dönebilmelerini sağlamıştır.¹⁴⁵ Yuda'nın sürdürdüğü askerî faaliyetler,¹⁴⁶ Yahudilerin dinî özgürlüklerine kavuşmasına ve Yahudi değerlerine göre yaşamasına imkânı sağlamış, Yuda Makkabi'nin ise gücünü ve halk nezdindeki itibarını arttırmıştır.¹⁴⁷

bir mum yakarlar ve Makkabiler Kitabını okurlar. Bayramın sekiz gün sürmesi ise bir efsaneye dayanmaktadır. Söz konusu efsaneye göre, Makkabiler Mabet'i Selevkosların elinden geri alıp putlardan arındırmak istedikleri zaman, Mabet'te yakılması gereken kandil için sadece bir gün yetecek kadar kutsanmış yağ bulunmuştur. Ancak bu bir günlük yağ mucizevi bir biçimde yeni yağın hazır olması için gerekli olan sekiz günlük süre boyunca yanmaya devam etmiştir. Bu olayda ilahi müdahalenin vuku bulduğuna inanan Yahudiler, Makkabi kardeşlerin önderliğinde o andan itibaren her yıl bu olayın anısına sekiz gün boyunca Hanuka bayramını kutlamaya karar vermişlerdir (Kollek, s. 87-88).

¹³⁹ I. Makkabiler, 4/59; II. Makkabiler, 10/8; Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 7/7.

¹⁴⁰ Kollek, s. 88.

¹⁴¹ Lebeau, s. 200.

¹⁴² I. Makkabiler, 4/60-61.

¹⁴³ I. Makkabiler, 5/16-18.

¹⁴⁴ Çatışmalarla ilgili detaylar için bkz. I. Makkabiler, 5; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 50.

¹⁴⁵ I. Makkabiler, 5/45, 54.

¹⁴⁶ I. ve II. Makkabiler Kitaplarına göre, Yuda'nın, tam bir donanımı olmayan (I. Makkabiler, 4/6) ordusunu cesaretlendirmek ve motive etmek için, dinî iradenin gerçekleşmesini sağlamak için savaşıklarını ikna edici bir biçimde sürekli hatırlattığı ve bunun Yahudi askerler üzerinde oldukça etkili olduğu belirtilmektedir (I. Makkabiler, 3/21; I. Makkabiler, 4/8-11). Aynı şekilde Makkabi kitaplarında savaşmalarının amacının kutsallığından dolayı ilahî desteğin de onlara yardımcı olduğu ifade edilmektedir (II. Makkabiler, 10: 29-30; II. Makkabiler, 11/8-10).

¹⁴⁷ Lemaire, s. 90.

3. Selevkoslara Karşı Makkabilerin Son Direnişleri

Yahudiler Makkabi ayaklanmasıyla yaşadıkları toprakları kademeli bir biçimde Selevkos idaresinden kurtarıırken Selevkoslar bir yandan ayaklanmanın büyüklüğü diğer yandan da kendi içlerindeki siyasî istikrarsızlık sebebiyle isyanı bastırmakta başarılı olamamıştır. Makkabilerin Süleyman Tapınağı ve çevresini Selevkoslardan kurtardığı MÖ. 164 yılında Pers bölgesinde savaşı IV. Antiyokus ölmüş ve oğlu V. Antiyokus Eupator (MÖ. 164-162) henüz çocuk olduğu için, yerine onun eğitmeni Lisias geçmiştir. Diğer taraftan V. Antiyokus'un eski eğitmeni ve naibi olan Filip, kral IV. Antiyokus'un savaşta ölümü üzerine oluşan siyasi boşluğu değerlendirerek iktidarı ele geçirmeye çalışmıştır. V. Antiyokus ve Lisias ise iktidar mücadelesi başlatan Filip'i bertaraf etmek için Makkabilerle barış yapmaya karar vermiş ve Yahudilere dinî yasalarına göre yaşama imkânı tanımışlardır. Ardından V. Antiyokus ile Lisias, Filip'i saf dışı etmeyi başarmıştır.¹⁴⁸

Yuda Makkabi Selevkos krallığında iktidar mücadelesi başlatan Filip'in neden olduğu bu zaaf ortamını değerlendirmek istemiş ve bu süreçte çevresi büyük oranda Yahudalılarının denetiminde bulunan Akra kalesini ele geçirmek istemiştir.¹⁴⁹ Ancak Lisias buna fırsat vermek istememiş ve Yahuda bölgesine bir sefer daha düzenlemeye karar vererek güneyde bulunan Beytsur kalesine saldırmıştır. Akabinde, Betlehem'in güneyindeki Beytzakar (Bethzacharia) şehrinde iki taraf arasında bir çatışma meydana gelmiştir. Bu savaşta Yuda'nın en genç kardeşi Eliezer, ihtişamlı süsleri nedeniyle, üzerinde kral V. Antiyokus Eupator'un bulunduğunu düşündüğü bir savaş filine saldırmak istemiş, ancak bu filin altında ezilerek can vermiştir.¹⁵⁰ Bu olayın akabinde Yuda geri çekilmek zorunda kalmış, Beytsur kalesindeki Yahudiler teslim olmuş ve Selevkoslar, Makabilere karşı ilk büyük zaferlerini elde etmişlerdir. Bunun üzerine, Lisias ile V. Antiyokus Eupator Kudüs'e girebilmiş, Mabet'in surlarını tahrip etmiş ancak onun kutsallığını zedeleyecek bir girişimde bulunmaktan sakınmıştır. Bu galibiyetine rağmen, Selevkos ordusuna liderlik eden Lisias, kendi topraklarında meydana gelen bir

¹⁴⁸ I. Makkabiler, 6/57-63; Lemaire, s. 90.

¹⁴⁹ I. Makkabiler, 6/16-20.

¹⁵⁰ I. Makkabiler, 6/31-47.

ayaklanma¹⁵¹ sebebiyle kısa süre sonra Yahuda'dan geri çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁵²

Yahudilerin lehine gelişen bu olayın ardından, V. Antiyokus Eupator, Yahudileri yumuşatmak amacıyla Yahudiliği yasaklayan fermanlarını iptal etme vaadinde bulunmuş olan babası IV. Antiyokus'un stratejisinden gidip politika değişikliği yapmıştır. V. Antiyokus Eupator, Makkabilere, çatışmayı bırakmaları karşılığında, söz konusu fermanları kesin olarak iptal edeceğini bildirmiştir. Makkabilerin bunu kabul etmesi üzerine iki taraf arasında bir barış anlaşması imzalanması kararı alınmıştır. Anlaşmaya göre, Yahudiler kendi gelenekleri doğrultusunda yaşamaya devam edebilecek¹⁵³ ve Mabet de artık resmi olarak onların idaresine geçmiş olacaktı.¹⁵⁴ Alınan bu kararlarla, Kudüs'teki Helenistlerin gücü epeyce sarsılmış ve günah keçisi olarak gösterilen dönemin başhahamı Melenas, MÖ. 162 yılında Selevkos kralı V. Antiyokus tarafından idam edilmiştir.¹⁵⁵

IV. Antiyokus Eupator'un Yahudilere tavizler vererek Makkabi ayaklanmasını sonlandırma çabasını Selevkos hanedanına mensup bazı kişiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunlardan Roma'da esir tutulan IV. Selevkos Philipator'un oğlu I. Demetrios Soter (MÖ. 162-150), Roma'daki esaretinden kurtularak Antakya'ya dönmüş ve tahtı ele geçirerek MÖ. 162 yılında amcasının oğlu olan kral V. Antiyokus Eupator ile onun naibi konumunda bulunan Lisias'ı öldürtmüştür.¹⁵⁶ I. Demetrios Soter, taht mücadelesini kazandıktan sonra Yahudi sorununa odaklanmış ve idam edilen Melenas'tan sonra boş bulunan başhahamlık görevini, Yahudileri yumuşatmak amacıyla rahiplik soyundan olan Alkime (Alkimos) adında ılımlı bir heleniste vermiştir.¹⁵⁷ O, başhaham atamasından sonra da bölgede fiili iktidar sahibi olan Makkabileri bastırmak için Nicanor adlı komutanının

¹⁵¹ Matatya önderliğinde başlayan Selevkoslara karşı ayaklanma kısa süre içinde çeşitli Yahudi gruplar arasında bir iç savaşa dönüşmüştür. Bunun yanı sıra Yahudiler ile Selevkosların gitmesini istemeyen Filistin topraklarındaki Samiriler, Fenikeliler ve Suriyeliler gibi topluluklar arasında da çatışmalar meydana gelmiştir (Abitbol, s. 53).

¹⁵² I. Makkabiler, 6/48-56; Schafer, s. 68; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 51.

¹⁵³ I. Makkabiler, 6/59.

¹⁵⁴ II. Makkabiler, 11/22-26.

¹⁵⁵ II. Makkabiler, 13/4-8; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XII, 9/7.

¹⁵⁶ I. Makkabiler, 7/1-4; II. Makkabiler, 14/1-2.

¹⁵⁷ I. Makkabiler, 7/5-9; II. Makkabiler, 14/3-5, 13.

başını çektiği ordusunu Yuda Makkabi ve beraberindeki isyancılara karşı Kudüs'e göndermiştir.¹⁵⁸

Selevkosların Yuda Makkabi'ye karşı yeni bir savaş başlattığı bu süreçte daha önce Makkabileri destekleyen hasidiler, Mabet ile ilgili düzenlemelerden ve yeni atanan başhahamdan memnun oldukları için artık savaşımaya gerek kalmadığını düşünmüştür. Bunlar, kısa süre önce atanan ve rahiplik soyuna mensup başhaham Alkime'nin¹⁵⁹ kendilerini Yuda'ya karşı doldurmasına kanıp onun tarafına geçmişlerdir. Ancak bu güveni suistimal eden Alkime, kral I. Demetrios Eupator'un nazarında konumunu sağlamlaştırmak amacıyla bir süre sonra hasidilerin aralarından altmış kişiyi öldürtmüştür.¹⁶⁰ Alkime'nin bu davranışı Makkabilerin tepkisini çekmiş ve o, Selevkosların desteğine rağmen isyancıların elinden kurtulamayacağını anlayarak kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁶¹

MÖ. 13 Adar (Şubat veya Mart) 161 tarihinde birbirlerine karşı iyice hırslanmış Makkabiler ile Selevkos komutanı Nicanor'un ordusu arasında büyük bir çatışma gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu çatışmada Selevkoslar yenilgiye uğramış ve komutanları Nicanor hayatını kaybetmiştir. Yahudiler ise kazandıkları bu önemli zaferi unutmamak için "Nicanor'un Günü" şeklinde her yıl kutlayacakları bir bayram oluşturmıştır.¹⁶²

4. Yahudilerin Roma ile İttifak Anlaşması

Yuda Makkabi Selevkoslara karşı mücadelesini sürdürürken bu mücadelesine destek olmak amacıyla bazı adımlar atmıştır. Bu amaçla o, I. Demetrios Soter döneminde, zamanın büyüyen güçlerinden olan ve Helenistlere düşmanlıkları hasebiyle Yahudiler için iyi bir ittifak oluşturabilecek Roma İmparatorluğuna, dostluk antlaşması düzenlemek üzere bir heyet göndermiştir.¹⁶³ Bir süredir Suriye-

¹⁵⁸ I. Makkabiler, 7/26-27; II. Makkabiler, 14/12-13.

¹⁵⁹ I. Makkabiler, 7/14.

¹⁶⁰ I. Makkabiler, 7/15-17; II. Makkabiler, 14/6-11.

¹⁶¹ I. Makkabiler, 7/23-24, 35; II. Makkabiler, 14/7.

¹⁶² I. Makkabiler, 7/39-50; II. Makkabiler, 15/25-38.

¹⁶³ I. Makkabiler, 8/17 (Yahudiler ile Roma yönetimi arasındaki ilişkiler, Makkabi ayaklanması döneminde Yuda Makkabi'nin MÖ. 161 yılında Roma'ya bir heyet göndermesiyle başlamıştır. Bu heyet Roma yönetimiyle dostluk ve ittifak anlaşması yapmıştır. Yuda Makkabi'den sonra başa geçenler de Roma ile ittifaklarını yenilemeyi ihmal etmemiştir. Bu bağlamda, Yonatan ve Simon, Roma'nın askerî desteğinden yararlanmanın yanı sıra diğer ülkeler tarafından bağımsızlıklarının

Filistin bölgesine açılmayı gündemlerine almış olan ve Makkabilerin mücadelelerindeki başarıyı görmezden gelemeyen Romalılar, bu teklifi kabul etmiş ve iki taraf arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁴ Bunun üzerine Romalılar, Selevkoslara, Yahudilere saldırımları durumunda kendileriyle savaşacaklarını bildiren uyarı mahiyetinde bir mektup göndermiştir.¹⁶⁵

Nicanor'un mağlubiyetinin ardından, Romalıların mektubu da gecikmiş olmalı ki, I. Demetrios Soter, Kudüs'e bu sefer Bacchides'in (Bakides) komutanlığında yirmi bin piyade ve iki bin süvariden oluşan bir ordu göndermiştir. Söz konusu ordu karşısında birçok Yahudi kaçmış ve Yuda'nın safında yalnızca sekiz yüz kadar asker kalmıştır.¹⁶⁶ Yine de pes etmeyen Yuda, Bacchides'le çatışmaya girmiş, ancak Bacchides, MÖ. 161 yılının sonlarında, Yahudileri Elassa¹⁶⁷ şehrinde yenmeyi başarmıştır. Bu savaşta, MÖ. 160 yılında, Yahudilerin başını çeken Yuda Makabi hayatını kaybetmiş ve isyanın başladığı Modiin köyünde toprağa verilmiştir.¹⁶⁸

Yuda Makkabi'nin ölümü ve ordusunun dağılması üzerine Selevkos komutanı Bacchides Yahuda bölgesinde denetimi tekrar sağlamış ve daha önce ülkeden kaçmak zorunda kalan Selevkos yanlısı başhaham Alkime tekrar görevine

tanınması açısından Roma'nın ağırlığına güvenmiştir. Öyle ki, Simon'un gücünün artmasından fayda sağlayacak Romalılar, civardaki beş ayrı kral ile on dokuz ülkeye Yahudılara karşı savaşa girmemeleri ve kendi topraklarına sığınmış muhalif Helenistleri iade etmeleri için uyarı mahiyetinde mektuplar göndermiştir. Bkz. *I. Makkabiler*, 15/16-23. Yosefus'a göre, Yahudalılar ile Roma'nın ittifakları I. Yuhanna Hirkanus dönemine kadar devam etmiştir. Bkz. Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII. Ancak I. Yuhanna Hirkanus'tan sonra II. Hirkanus dönemine kadar Roma ile ittifak izine rastlanılmamıştır. Başlangıçta dönemin büyüyen gücü olan Roma'nın küçük bir toplum olan Yahudilerle ittifak yapması, zamanında rakibi olarak gördüğü Selevkosların gücünü zayıflatmak amacına hizmet etmiştir. Bu zaman diliminde Haşmonayim Hanedanlığı içerisinde yaşanan taht kavgaları Hanedanlığın çöküş sürecini başlatmış ve bölgede Roma'nın daha etkin müdahalesine fırsat tanımıştır. Bununla beraber Roma'nın Yahudilere söz verdiği askeri yardımlar genelde teoride kalmış, Roma yalnızca Selevkos kralı I. Demetrios'a Yahuda bölgesi üzerinde egemen olma çabasından vazgeçmeleri hususunda sert bir uyarıda bulunmuştur. Bkz. *I. Makkabiler*, 8/31-32. Ancak Roma'nın uyarısı ve tehditleri Selevkoslara çok yıldırıcı gelmemiş, sadece Yahudalılar cephesinde Selevkoslara karşı bağımsızlık mücadelesine moral katkısı sağlamıştır. Yahudiler açısından söz konusu ittifak antlaşmalarının en büyük etkisi Yahuda bölgesini izolasyondan çıkartmak olmuştur. Yahudilerin Selevkoslara karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri ve sonraki süreçte Selevkosların aleyhine olacak biçimde sınırlarını genişletmeleri ise Selevkosların gücünü zayıflattığı için Roma'nın bölgeye yönelik hedeflerine hizmet etmiştir. Bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 65).

¹⁶⁴ *I. Makkabiler*, 8/22-29.

¹⁶⁵ *I. Makkabiler*, 8/31-32.

¹⁶⁶ *I. Makkabiler*, 9/3-7.

¹⁶⁷ Elassa şehri, Kudüs'ün Kuzey Batısında yaklaşık 20 km uzaklıkta bulunan bir şehirdir (Kollek, s. 88).

¹⁶⁸ *I. Makkabiler*, 9/10-19.

dönmüştür. Bu dönemde Yahuda bölgesinde büyük bir kıtlık yaşandığından yeni bir direnişle de karşılaşmamışlardır.¹⁶⁹ Bacchides, ileride benzer bir sorun yaşanmaması için Helenist Yahudileri bölgenin idarî kurumlarının başına getirmiş ve denetimi büyük oranda onların eline bırakmıştır.¹⁷⁰

C. Yonatan'ın Siyasî Başarıları

Yuda'nın ölümünün ardından, güç kaybeden Makkabilerin başına Yuda'nın kardeşi Yonatan (MÖ. 160-142) geçmiş ve beraberindekilerle çöle çekilme kararı almıştır.¹⁷¹ Fakat bunlar çekildikleri bölgede Nabatilerle karşı karşıya gelmiş ve burada yaşanan mücadelede Matatya'nın en büyük oğlu Yuhanna da ölmüştür.¹⁷² Bu dönemde, Selevkos komutanı Bacchides ele geçirdiği birkaç şehri, Makkabilerin toparlanarak yeniden saldırma ihtimaline karşı askeri açıdan güçlendirmiştir. Başhaham Alkime ise Helenistleri kollayan düzenlemelerde bulunmuş ve bu çerçevede o, MÖ. 160 yılında, Helenistlerin içeri daha kolay girebilmelerini sağlamak için Kudüs Tapınağının avlusunun iç duvarlarını yıktırıştır. Fakat bir yıl sonra MÖ. 159 yılında başhaham Alkime ölmüş,¹⁷³ onun ölümüyle yalnız kalan Bacchides ise Yahudi halkına karşı daha ılımlı bir tutum takınarak MÖ. 157 yılında Yahuda bölgesinden ayrılmış ve iki yıl kadar bir süre geri planda kalmıştır. Bacchides, Makkabilerin yeniden toparlanmaları, Helenistler karşısında ağırlıklarını hissettirmeye başlamaları ve Helenist Yahudilerin, kendisini tekrar göreve çağırması

¹⁶⁹ I. Makkabiler, 9/23-24.

¹⁷⁰ I. Makkabiler, 9/25-26.

¹⁷¹ I. Makkabiler, 9/28-33.

¹⁷² I. Makkabiler, 9/35-42.

¹⁷³ I. Makkabiler, 9/50-57. (Alkime'nin ölümünden (MÖ. 159) Yonatan'ın başhahamlık görevini üstlenmesine kadarki zaman diliminde başhahamlık görevi ile ilgili belirsizlikler vardır. Nitekim Yosefus, Melenas'ın on yıl (MÖ. 171-162), ardından Alkime'nin dört yıl (MÖ. 162-159) başhahamlık görevini sürdürdüğünü, Alkime'den sonra Yuda'nın başhaham olduğunu, Yuda'nın ölümünün ardından dört yıl boyunca başhahamlık görevinin kimseye verilmediğini ve bu dört yılın sonrasında Yonatan'ın başhaham olduğunu aktarmıştır. Ancak Mireille Hadas-Lebel Yosefus'u bu iddianın yanlış olduğunu ve Yuda'nın başhahamlık görevini hiç üstlenmediğini ifade etmiştir. Nitekim Yuda'nın ölüm yılı (MÖ. 160) ile başhahamlığı üstlendiği ifade edilen yıl (MÖ. 159), onun bu görevde bulunmuş olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, buradan hareketle, Yonatan'ın MÖ. 156 yılında başhaham olmuş olması gerekir, ancak diğer tarihi olaylar da göz önünde bulundurulduğunda çelişkiye düşmemek açısından, araştırmacıların da tespiti üzerine Yonatan'ın başhahamlık görevini MÖ. 152 veya 150 yılında üstlenmiş olduğu daha makul gelmektedir (karşılaştırınız: Josephe, *Antiquités Judaiques*, XII, 9/7; XII, 10/6; XII, 2/2-3; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 59).

üzerine geri dönmüş,¹⁷⁴ fakat bu defa yaşanan savaşta Bacchides Makkabilere yenilmiştir. Bunun üzerine o, bir yandan IV. Antiyokus'un gayrimeşru oğlu olan Alexandre Balas'ın kral I. Demetrios Soter'e karşı iktidar mücadelesi başlatması, diğer yandan Helenist Yahudilerin kendisine yeterli desteği vermemiş olması sebebiyle Yonatan'la barış yapmaya karar vermiş¹⁷⁵ ve ona bir daha saldırmamak üzere, ordusunun da bir kısmını Filistin topraklarının dışına çıkartarak ülkeyi terk etmiştir.¹⁷⁶ Bu gelişmelerin ardından, henüz Kudüs'te yönetimi ele geçirecek kadar güçlenmemiş olan Yonatan, Kudüs'ün kuzeyinde bulunan Mikmas¹⁷⁷ şehrine yerleşmiş, oradan ülkede bulunan Helenistleri yargılayıp idam ederek¹⁷⁸ gücünü pekiştirmeye başlamıştır.

Bacchides'in Makkabilerle anlaşma yoluna gitmesinin ardından, I. Demetrios Soter kendisine karşı taht kavgası başlatan Alexandre Balas'a tahtı kaptırmamak için Makkabilere karşı kullandığı askerlerini geri çekmiş ve Makkabi lideri Yonatan ile uzlaşma çabası sergilemiştir. Aynı dönemde tahtı ele geçirmeye çalışan Alexandre Balas ise Demetrios'a karşı bir başka cephenin sürdürülmesi için Yonatan'la dostluk kurmaya ve onu kral I. Demetrios Soter'e karşı mücadelesini sürdürmeye teşvik etmiştir. Bu süreçte kral I. Demetrios Soter Yahudilerle uzlaşma sağlamak amacıyla Akra kalesinde bulunan Yahudi esirleri salıvermiş ve Samarya bölgesinden bazı toprakları Makkabilere bırakmış ve onların silah üretimine izin vermiştir.¹⁷⁹ Alexandre Balas ise kendisinden yana tavır alan Yonatan'ı MÖ. 152 yılında, Yahudilerin başhahamı ve "kralın dostu" ilan etmiştir.¹⁸⁰

Selevkos krallığında yaşanan iktidar mücadelesini en iyi şekilde kullanmaya çalışan Yonatan Selevkosların onayıyla, MÖ. 152 yılında Çadırlar Bayramı'nda, Yahudi toplumunun resmi temsilcisi olarak kutsanmıştır.¹⁸¹ Yonatan, aynı sene Kudüs'e girmiş, Akra ve Beytsur kaleleri dışında neredeyse Yahuda bölgesinin

¹⁷⁴ I. Makkabiler, 9/57-60.

¹⁷⁵ I. Makkabiler, 9/61-71.

¹⁷⁶ I. Makkabiler, 9/72.

¹⁷⁷ Mikmas şehri, Kudüs'ün kuzeydoğusunda yirmi kilometre uzaklıkta bulunmaktadır (Abitbol, s. 54; "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", DEJ, s. 1128).

¹⁷⁸ I. Makkabiler, 9/73.

¹⁷⁹ I. Makkabiler, 10/1, 6, 26-45.

¹⁸⁰ I. Makkabiler, 10/21, 47, 65.

¹⁸¹ I. Makkabiler, 10/21, 47, 65.

tamamını kontrolü altına almış ve ilk olarak Kudüs surlarını onarmıştır.¹⁸² MÖ. 150 yılında da, Yonatan, Yahuda bölgesinin sivil ve askerî yöneticisi ilan edilmiştir.¹⁸³ Yonatan hedeflerinin önemli bir kısmını bu şekilde gerçekleştirdikten sonra Selevkosların taht mücadelesinde Alexandre Balas'tan yana tavır almış, bir süre sonra da, MÖ. 150 yılında, Alexandre Balas, I. Demetrios Soter'i yenmeyi başarmıştır.¹⁸⁴ Böylece Yonatan hem siyasî hem de dinî konumunu iyice pekiştirmiştir.

Yonatan'la birlikte başhahamlık payesinin Makabbi ailesine geçmesi, halk arasında rahatsızlık yaratmıştır. Zira onlar için Sadok soyundan olmayan bir Haşmonay mensubunun bu görevi devralması, daha önceki dönemlerde başhahamlık makamını işgal eden Yason'un, Melenas'ın veya Alkime'nin konumundan farklı değildi. Dinî yasalara bağlı halkın gözündeki diğerleri gibi bu unvanı sahiplenen Yonatan da bir gâsıptı. Ayrıca, bu makamı Selevkos kralı vasıtası ile elde etmesi, Yonatan'ın hem Selevkos hâkimiyetine tabi olduğunun, hem de siyasî hedeflerini, dinî hedeflerinin önüne koyduğunun kanıtı olarak görülmüştür.¹⁸⁵ Yonatan'ın bu tavrı karşısında, ileride "Esseniler" olarak anılacak bir dindarlar grubu, kişisel çıkarlarını öncelediği gerekçesiyle Yonatan'ı "dinsiz haham" olarak nitelemiş ve kendisinden ayrılıp çöle gitmiştir.¹⁸⁶

Yonatan'ın Yahuda bölgesinin siyasî ve dinî lideri olduğu dönemde bölgede dinî fikirlerdeki ayrılıklar yanında, onun neden olduğu sosyal gerginlikler de vuku bulmuştur. Çünkü Yonatan, bir yandan Selevkoslara tam bir bağlılık sergileyerek onlar adına bölgedeki diğer bazı şehirlere karşı çatışmaya girmekten bile çekinmemiş ve böylece Selevkosları sevmeyen halkını hayal kırıklığına uğratmıştır. Diğer Yandan da o Yahudi halkına karşı keyfi davranışlarda bulunmuş ve başta kendisine karşı gördüğü Helenist Tobiad yanlıları olmak üzere bütün muhaliflerin mal varlıklarına el koymuştur. Bu tavır ve tutumları dolayısıyla Yonatan, hem Helenistlerin hem de dindarların tepkisini üzerine çekmiştir.¹⁸⁷

¹⁸² I. Makkabiler, 10/7-11.

¹⁸³ I. Makkabiler, 10/18-20.

¹⁸⁴ I. Makkabiler, 10/50.

¹⁸⁵ Abitbol, s. 54; Lebeau, s. 202.

¹⁸⁶ Schafer, s. 73; Lemaire, s. 94.

¹⁸⁷ Schafer, s. 74; Abitbol, s. 54.

Diğer taraftan, Selevkos tahtını Alexandre Balas'a kaptırmış olan I. Demetrios Soter'in oğlu II. Demetrios Nicator, Yonatan'ın Alexandre Balas ile işbirliği yapmasını hazmedememiştir. Tahtın kendisinin hakkı olduğunu düşünen II. Demetrios Nicator, MÖ. 148-147 yıllarında onu tekrar ele geçirmek üzere babasından devraldığı ordu ile önce Yonatan'a saldırmaya karar vermiştir. İki taraf çatışmış ve Yonatan galip çıkarak topraklarını bir kez daha genişletmiştir.¹⁸⁸ Kısa bir süre sonra, Selevkosların bu taht kavgasına Mısır'daki Ptolemeler de müdahil olmuş ve II. Demetrios Nicator'u destekleyen VI. Ptoleme, Alexandre Balas'a karşı cephe alıp asker gönderince, Balas kaçmak zorunda kalmış, ancak çok uzaklaşmadan öldürülmüştür.¹⁸⁹ Mısır Ptolemelerin tahtı ele geçirme mücadelesi veren II. Demetrios Nicator'u desteklediği dönemde, daha önce onunla savaşan Yonatan da saf değiştirmiş ve II. Demetrios Nicator'la ittifak yapmıştır.¹⁹⁰ Artık iyice güçlenmiş olan Yonatan, ittifak yapması ve kendisini desteklemesi karşılığında II. Demetrios Nicator'dan birçok imtiyaz elde etmiştir. Bu bağlamda Akra kalesi Yonatan'a bırakılmıştır.¹⁹¹ Yonatan, ilerde benzer olaylar esnasında Kudüs halkının zarar görmemesi için Akra kalesini izole etmek üzere ivedi bir biçimde Kudüs ile kale arasında bir duvar ördürmüştür.¹⁹² Ayrıca, söz konusu imtiyazlar kapsamında yayımlanan fermanda, vergilerden¹⁹³ yalnızca din adamları ile ailelerinin değil, tüm toplumun muaf tutulmasına ve bölgedeki önemli şehirlerin¹⁹⁴ Yahuda bölgesine bağlanarak Yonatan'ın idaresine geçmesine karar verilmiştir. Böylece Yahuda bölgesinin coğrafi alanı iki katına çıkmıştır.¹⁹⁵

O sıralarda Antakya'da yaşanan halk ayaklanmasını bastıramayınca, II. Demetrios Nicator, Yonatan'ın yardımını talep etmiş, karşılığında ise ona ne isterse vereceği taahhüdünde bulunmuştur. Ancak II. Demetrios Nicator, Yonatan'ın desteğiyle içinde bulunduğu durumdan kurtulur kurtulmaz sözünden vazgeçmiştir. Bunun üzerine Yonatan, II. Demetrios Nicator'un rakipleri olan ve ülkenin bir

¹⁸⁸ I. Makkabiler, 10/67-89.

¹⁸⁹ I. Makkabiler, 11/16-17.

¹⁹⁰ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 56.

¹⁹¹ I. Makkabiler, 11/20.

¹⁹² I. Makkabiler, 12/35-38.

¹⁹³ Gümrük vergisi, tuz ve taç üzerinde bireysel vergiler (daha fazla detay için bkz. Schafer, s. 76-77).

¹⁹⁴ Söz konusu şehirler Samarya bölgesine ait, Kudüs'ün kuzeyinde bulunan Ephraim, Lidda ve Ratamin şehirleridir (Schafer, s. 77).

¹⁹⁵ I. Makkabiler, 11/33-36; Lebeau, s. 203; Lemaire, s. 92-93.

kısmını ellerinde bulunduran, Alexandre Balas'ın komutanı Trifon (Tryphon) ve Alexandre Balas'ın oğlu VI. Antiyokus ile bir araya gelmiştir. Adı geçenler, Yonatan'ın kraliyetini tanımış ve kardeşi Simon'u da sahil bölgelerinin komutanı ilan etmişlerdir. Karşısında oluşan güç ile rekabet edemeyeceğini anlayan II. Demetrios Nicator'un kaçmaktan başka yolu kalmamış, Selevkos kraliyeti VI. Antiyokus'a kalmış, Yonatan ise topraklarını genişletmeye devam etmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca Yonatan, daha önceki dönemde yapılan ittifakı da yenileyecek bir heyeti Roma'ya göndermiştir.¹⁹⁷

Yonatan açısından işlerin büyük oranda düzene girdiği bir dönemde beklenmeyen bir gelişme olmuş ve onun güçlendiğini düşünen Selevkos komutanı Trifon, bir fırsatını bularak Yonatan'ı yakalatıp hapsedmiş ve akabinde Kudüs'ün üzerine yürümek istemiştir.¹⁹⁸ Yahudiler ise bu dönemde Yonatan'ın yerine kardeşi Simon'a tabii olmuştur.¹⁹⁹ Simon'u yenemeyeceğini anlayınca Trifon, MÖ. 142 yılında Yonatan'ı öldürmüştür²⁰⁰ ve Suriye'ye geri çekilmiştir.

D. Simon'un Yahuda Bölgesini Bağımsızlığa Ulaştırması

Suriye'ye geri dönen Trifon, kral VI. Antiyokus'u öldürterek burada kral olmuştur. Trifon'un MÖ. 142 yılında tahtı ele geçirmesi üzerine daha önce tahtı VI. Antiyokus'a kaptırmış ve kaçmış olan II. Demetrios Nicator, bu defa tahtını Trifon'dan almak üzere yeniden harekete geçmiştir. O Trifon'a karşı başlattığı bu mücadelede Makkabilerin lideri olan Simon'un desteğini talep etmiş, bunun karşılığında Yahuda topraklarında af, vergiden mutlak bir muafiyet ve mevcut siyasî statükonun sürdürülmesi yönünde bir taahhütte bulunmuştur. Böylece, iki taraf arasında barış sağlanmış ve II. Demetrios Nicator, neredeyse Yahuda bölgesinin bağımsızlığını tanımıştır.²⁰¹ Bu son gelişmelerle Makkabi ayaklanması büyük oranda

¹⁹⁶ *I. Makkabiler*, 11/39-60.

¹⁹⁷ *I. Makkabiler*, 12/1-3.

¹⁹⁸ *I. Makkabiler*, 12/40, 48-49.

¹⁹⁹ *I. Makkabiler*, 13/8-9.

²⁰⁰ Simon kardeşi Yonatan'ı Modiin köyüne defnetmiştir (bkz. *I. Makkabiler*, 13/23-30). Simon, kardeşi Yonatan'ın ölümünün ardından Haşmonayim Hanedanlığı için inşa ettirdiği mezarda Helen mimarisini kullanmış ve böylece Helenizmin etkilerini bir kez daha yansıtmıştır (bkz. Abitbol, s. 56).

²⁰¹ *I. Makkabiler*, 13/31-41.

amacına ulaşarak Yahuda bölgesinin neredeyse tümüyle yabancı boyunduruğundan kurtulmasını sağlamıştır. Yahudiler, bu gelişmelerin yaşandığı MÖ. 142 yılını “başhaham ve Yahudi halkının temsilcisi Simon’un birinci yılı” şeklinde anmıştır.²⁰²

Simon, daha sonra, çok büyük bir siyasî önem taşıyan Gazze şehrini ele geçirmiş, orada bulunan putperestleri kovmuş ve oraya, oğlu Yuhanna’nın komutasında bir Yahudi birliğini yerleştirmiştir.²⁰³ Bunun ardından o, MÖ. 141 yılında Kudüs’e girmiştir.²⁰⁴ Yahudi toplumu, halkın kurtarıcısı ilan ettikleri Simon’u adeta Mesih’i karşılarcasına karşılamıştır.²⁰⁵ Bu süreçte Selevkos kralı II. Demetrios Nicator, Simon’un başhahamlık ve Yahudilerin temsilcisi olma konumunu, yeni bir kararnameyle bir kez daha pekiştirmiştir. Halk ise Simon’a verilen bu unvanların babadan oğula geçmeye başlaması yönünde iradede bulunarak Makkabi ailesinin bir hanedana dönüşmesi hususunda bir irade beyanında bulunmuştur.²⁰⁶ Böylece yaklaşık yirmi beş yıl süren çatışmaların ardından Yahudiler, siyasî hedeflerine ulaşmış ve Yahuda bölgesini Selevkos hâkimiyetinden tamamen kurtarmayı başarmış ve bağımsız Haşmonayim Hanedanı ortaya çıkmıştır. Artık Yahuda bölgesi Selevkoslara verdiği vergiden kurtulmuş, kendi adına para bastıran²⁰⁷ Simon ise bölgede otoriteyi sağlamıştır. Bu noktadan itibaren barış ve huzur bölgede hâkim olmuştur.

Simon, dış politikası kapsamında, dostluklarını tazelemek üzere, daha önce kardeşlerinin yaptığı gibi Roma İmparatorluğuna bir heyet göndermiş ve iki yönetim arasındaki dostluk ittifakını yenilenmiştir. Bu bağlamda Romalılar, Simon’u desteklediklerini ifade etmiş ve gerçekleşen savaşlar sırasında kendi topraklarına sığınmış Helenistleri iade etmeleri için, başta VIII. Ptoleme (II. Evergete) olmak üzere çevredeki krallara mektuplar göndermiştir.²⁰⁸

²⁰² *I. Makkabiler*, 13/42. (Simon’un başhaham ilan edildiği yıl, Yaşlılar Meclisi, Simon’un onuruna bir ferman yayımlamış ve Mabet’in duvarlarına asmıştır. Yunan şehirlerindeki uygulamalara benzer bu fermanda, Simon’un, halkına karşı adil ve sadık olması ve halkının iyiliğini, güvenliğini ve şanını gözetmesi bakımından bir Helen hükümdardan beklenen bütün özellikleri taşıdığı ifade edilmiştir. Bkz. Abitbol, s. 56).

²⁰³ *I. Makkabiler*, 13/43.

²⁰⁴ *I. Makkabiler*, 13/49-51.

²⁰⁵ *I. Makkabiler*, 14/4-15.

²⁰⁶ *I. Makkabiler*, 14/35-49.

²⁰⁷ *I. Makkabiler*, 15/6.

²⁰⁸ *I. Makkabiler*, 15/15-24.

Makkabilerin Roma ile ilişkileri geliştirdiği dönemde Selevkos imparatoru II. Demetrios Nicator, MÖ. 140 yılında İran'a düzenlediği bir seferde esir düşmüş,²⁰⁹ yerine MÖ. 139 yılında kardeşi VII. Antiyokus Sidete geçmiştir. Bu yeni kral, ilk olarak daha önce Selevkos tahtını ele geçirmeye çalışmış ve kendisine rakip olarak gördüğü Selevkos komutanı Trifon'u öldürmüştür.²¹⁰ Diğer taraftan, VII. Antiyokus Sidete, Simon'un güvenini kazanmak için ona birçok imtiyaz tanımış,²¹¹ ancak kendisi iç politikasını güçlendirince sözünden dönerek Kudüs başta olmak üzere, Makkabilerin (Haşmonayim Hanedanının) elinde bulunan bütün Yahudi şehirlerinin iade edilmesini ve II. Demetrios Nicator zamanında kaldırılan bütün vergilerin de tekrar ödenmesini talep etmiştir.²¹² Ancak Simon, söz konusu talepleri reddetmiştir.²¹³ Bunun üzerine, VII. Antiyokus Sidete, Kendebe (Sendebus) adındaki komutanını Yahuda üzerine göndermiş, Simon ise Kendebe'ye karşı oğulları Yuda ile I. Yuhanna Hirkanus'u yollamıştır. Gerçekleşen çatışmada Simon'un oğulları galip gelmiştir.²¹⁴

Selevkoslara karşı topraklarını başarılı bir biçimde koruyan Simon, MÖ. 134 yılında, ummadığı bir yerden darbeyi yemiştir. Bu tarihte iktidarı ele geçirmek ve helenizmi canlandırmak isteyen damadı, bir ziyafet sırasında Simon ve oğulları Matatya ile Yuda'yı öldürtmüştür.²¹⁵ Bunun üzerine Simon'un yerine, saldırıdan kurtulmayı başaran üçüncü oğlu I. Yuhanna Hirkanus (MÖ. 134-104) geçmiş ve babasının tüm unvanlarını devralmıştır. I. Yuhanna Hirkanus'un babası Simon'un tahtına geçmesiyle Makkabilerde hanedanlık/saltanat uygulaması somut bir şekilde vücut bulmuş²¹⁶ ve bu tarihten sonra Makkabi ailesinden söz ederken "Haşmonayim Hanedanlığı" denilmiştir. Böylece, Yahudiliği korumak adına başlatılan ayaklanma, süreç içerisinde hedef ve mahiyet değişikliğine uğramıştır. Coğrafi büyüme, ulusal

²⁰⁹ I. Makkabiler, 14/1-3.

²¹⁰ I. Makkabiler, 15/10-14, 25, 37.

²¹¹ I. Makkabiler, 15/5-9.

²¹² I. Makkabiler, 15/27.

²¹³ I. Makkabiler, 15/32-35.

²¹⁴ I. Makkabiler, 15/38-41; 16/2-11; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 7/3.

²¹⁵ I. Makkabiler, 16/16; Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 7/4.

²¹⁶ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 57. (Simon'un hem toplumun dinî liderliği olan başhahamlığı hem de siyasî liderliği kendi şahsında birleştirmesi ve bu statüleri kendisinden sonra oğluna devretmesi sebebiyle kaynaklarda Haşmonayim Hanedanlığı'nın asıl kurucusunun Simon olduğu zikredilmektedir. Bkz. Hadas-Lebel, *Le Peuple Hébreu*, s. 74.)

bağımsızlığı elde etme ve kişisel gücünü pekiştirme çabaları, Yahudi yasalarına göre yaşama kaygısının önüne geçmiştir.²¹⁷

²¹⁷ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 57; Lemaire, s. 94.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI'NIN SONUÇLARI

Selevkos zulmüne karşı MÖ. 167-166 yıllarında başlayan ve uzun bir mücadele sonucunda Yahudilerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla sonuçlanan Makkabi ayaklanması hem siyasî hem dinî anlamda önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte hem Yahudi tarihinin önemli kırılma anlarından biri yaşanmış hem de Yahudi dinî ve kültüründe önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

A. Makkabi İsyanı'nın Siyasî Sonuçları

Makkabi İsyanı'nın doğurduğu en önemli siyasî sonuç, Haşmonayim Hanedanlığı ile beraber Yahudilerin uzun yıllar sonra ulusal bağımsızlıklarına kavuşmuş olmalarıdır. Selevkoslara karşı yürüttükleri mücadele sonucunda bağımsız bir devlet kuran Haşmonayim Hanedanlığı hükümdarları yaklaşık bir asır boyunca elde ettikleri bu güç sayesinde topraklarını genişletmiş ve ele geçirdikleri topraklarda yaşayan insanları Yahudileştirmişlerdir. Ancak Haşmonayim Hanedanlığı mensupları, Makkabi isyancılarından devraldıkları mücadelenin esas gayelerini zamanla unutmuş ve başlangıçta atalarının mücadelesi ettiği Helenist unsurları büyük oranda benimsemiştir.

1. Haşmonayim Hanedanlığında Helenist Tezahürler

Haşmonayim Hanedanlığının mensupları iktidarı ele geçirmeyi başarinca, o ana kadar canla başla mücadele ettikleri Helenizm kültürüne karşı katı tavırlarını kaybetmeye başlamış ve zamanla Helenist uygulamaları benimsemekte sakınca görmemişlerdir. Böylece Yuda Makkabi ve kardeşlerinin bertaraf etmek için mücadele ettikleri Helenizm, Haşmonayim Hanedanlığı bünyesinde çeşitli şekillerde tezahür etmiştir.

Yahudilikte, din adamlarının Levi kabilesine mensup olması gerektiği bilinmektedir. Bu bağlamda Levi kabilesine mensup olmayan bir kişinin –kral da

olsa- başhahamlık görevini yürütmesi imkânsız kabul edilmiştir. Bununla beraber, ilk kez Haşmonayim Hanedanlığı zamanında bu iki makam aynı kişide bir araya gelmiştir. Oysa isyanın başarıya ulaşmaya başladığı dönemlerde dini Selevkosların kabullenmesiyle başhahamlık görevini üstlenen Yonatan, Simon ve I. Yuhanna Hirkanus gibi önderler aynı zamanda toplumun siyasî önderliğini de yürütmelerine rağmen, “kral” unvanını almamışlardır. Ancak daha sonra, etraflarındaki Helenistik örneklerden etkilenen I. Yuhanna Hirkanus’un oğlu I. Yuda Aristobulos (MÖ. 104-103), onun kardeşi Alexandre Jannée (Alexandre Jane) (MÖ. 103-76) ve Jannée’nin karısı Salome Aleksandra (MÖ. 76-67) kral unvanını kullanmakta sakınca görmemiştir.²¹⁸ Makkabilerin geleneksel Yahudilikten farklı bir iktidar anlayışını sürdürdüğüünün çarpıcı bir örneği bu hanedana mensup bir kadın olan Salome Aleksandra’nın (MÖ. 76-67), dönemin Mısır kraliçelerine benzer şekilde “hükümdar özelliklerinin” tümünü alan ilk kadın olarak hüküm sürmesi olmuştur.²¹⁹

“Kral” adını almış Haşmonayim Hanedanlığı’nın hükümdarları, Davud’tan beri uygulanan kutsal yağ ile kutsanarak başa geçme geleneğini terk etmiş ve Yunan krallık kültürüne ait olan taç, mor elbise ve altından işlemeler gibi kraliyet sembollerini kullanmışlardır. Aynı şekilde onlar, bastırdıkları paralar üzerinde Yahudi yedi kollu şamdanın yanı sıra, “kral” (Basileus) ibaresi ve “bereket boynuzları”, “gemi çapaları”, “yıldızlar” gibi Helenistik kökenli imajlara yer vermiştir.²²⁰

Haşmonayim Hanedanlığının başına geçenlerin, kendi Yahudi isimlerinin yanı sıra ikinci bir isim benimsemesi, Helenizmin tesirlerinden bir başkasıdır. Öyle ki, I. Yuhanna Hirkanus’tan itibaren Haşmonayim yöneticileri Yahudi isimlerine ek olarak bir de Yunan isim edinmiştir. Bu Yunan isimler, Alexandre Jannée zamanında ilk kez, basılan paralarda da “kral” ibaresinin yanında yerini almaya başlamıştır.²²¹

Bunların dışında Haşmonaylar Helenlerden gördükleri ihtişamlı yaşam tarzını da devralmaya çalışmıştır. I. Makkabiler Kitabında, Simon’un bu konuda, ziyaretine gelen Selevkos heyetini bile ziyafet masasında yer alan Helen usulü abartılı altın tabak ve çanaklarla şaşırttığı ifade edilmiştir.²²² Simon bir de ihtişamlı bir aile türbesi

²¹⁸ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 59-60.

²¹⁹ Abitbol, s. 55-56.

²²⁰ Abitbol, s. 55-56.

²²¹ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 60; Abitbol, s. 55-56.

²²² I. Makkabiler, 15/32; ayrıca bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 61.

inşa ettirmiştir. O, babası, annesi ve kardeşlerinin mezarının üzerini, yedi tane piramit ve gemi heykelleriyle süslenmiş, denizden bakıldığında görülebilecek kadar yüksek sütunlar yerleştirmiştir.²²³ Helen usulü bu abartılı türbe geleneği sadece Simon'un ailesi ile sınırlı kalmamış ve o döneme ait başka anıt mezarlarda benzer bir anlayış yansıtılmıştır. Helenizmin mimari tarzını yansıtan bu yapıların Yahudilere ait olduğu ancak üzerlerinde yer alan İbranice yazılardan anlaşılmaktadır. Haşmonayim Hanedanlığı sadece mezarlar değil, diğer mimari yapılarında da Helenizmin etkisinde kalmıştır. Bu çerçevede onların Kudüs'teki saraylar dışında, kış aylarını geçirdikleri Eriha şehrindeki sarayları da dekorasyon ve freskleriyle Yunan villalarını anımsatmıştır. Aynı şekilde bu binalarda Helen tarzı sütunlarla çevrili avlular ve o zamanda nadir rastlanılan havuzlar yer almıştır.²²⁴

Selevkoslara karşı gösterilen askerî başarılar sebebiyle Haşmonayim Hanedanlığı döneminde ordu büyük öneme sahipti. Haşmonayim Hanedanlığı hükümdarları, Helenistlerin yaptığı gibi orduya Yahudi olmayan ve Helenist bölgelerden getirtilen askerleri de dâhil etmiş²²⁵ ve çoğunluğunu paralı yabancı askerlerin oluşturduğu bu kalabalık²²⁶ ordu çok önemli bir unsur olmuştur. Hatta bahse konu bu askerlerin giderlerini karşılamak için onlar, Yahudilerin en önemli siyasî figürü olan Davud'un mezarını yağmalayıp onun beraberinde gömülen değerli eşyaları ele geçirmekten bile kaçınmamışlardır.²²⁷

2. Haşmonayim Hükümdarları ve Coğrafi Genişlemeler

Haşmonayim Hanedanlığı, bağımsızlığını büyük oranda elde ettikten sonra sınırlarını genişletme çabası içerisine girmiştir. Haşmonayim Hanedanlığının daha önce kurmuş olduğu güçlü ordu genişleme politikasının esas dayanağı olmuştur. Bu bağlamda, Yonatan ve Simon'un fetihlerinin ardından, I. Yuhanna Hirkanus ile oğlu

²²³ *I. Makkabiler*, 13/27-30.

²²⁴ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 61.

²²⁵ Örneğin Yahuda bölgesinin dinî ve siyasî lideri olan I. Yuhanna Hirkanus, yabancı paralı askerleri orduya dâhil ederek Partlara karşı sefere çıkan Selevkos kralı VII. Antiyokus Sidete'e eşlik etmiştir (bkz. Joseph, *Antiquités Judaïques*, XIII, 8/4).

²²⁶ Yonatan'ın Selevkos kraliyetinin emrine otuz bin (*I. Makkabiler*, 10/36); Antakya'da ayaklanan halkı bastırmak için üç bin (*I. Makkabiler*, 11/42-51); Simon'un ise, Trifon'a karşı mücadelesini desteklemek için kral VII. Antiyokus Sidete'e iki bin (*I. Makkabiler*, 15/26) Yahudi asker gönderdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Bu da Haşmonayim Hanedanlığının ordusunun önemli bir asker sayısına ulaştığını göstermektedir.

²²⁷ Abitbol, s. 55-56.

Alexandre Jannée de, Yahudi topraklarını Yahudi olmayan bölgeleri de kapsayacak şekilde iyice genişletmiştir. Bunlar, ele geçirdikleri bölgelerdeki yabancıları zorla Yahudileştirmiş veya onlardan vergisonu almıştır. Ayrıca söz konusu bölgeler Büyük İskender'in başlattığı ve Ptolemeler ile Selevkosların sürdürdüğü "toparchie"²²⁸ şeklinde idarî sistem ile bölümlere ayrılmıştır.²²⁹

Haşmonayim Hanedanlığı ele geçirdiği toprakların en verimli kesimlerini hanedanın özel mülkiyeti yaptıktan sonra kalan kısımları çiftçilere dağıtmış ve böylece Haşmonayim Hanedanlığı döneminde kendi toprağını işleyen bir çiftçi kesimi ortaya çıkmıştır.²³⁰ Ayrıca Haşmonayim Hanedanlığı ele geçirdiği topraklarda yaşayan yabancı toplumlardan haraç alırken Yahudi toplumunu vergiden muaf tutmuştur. Bunun dışında Hanedanlık, gümrük vergisi de almıştır. Bu bağlamda, en çok, ticaret yapmak için Yahudi topraklarından geçmek durumunda kalan Nabati kervanlarından vergi toplanmıştır.²³¹

2a. I. Yuhanna Hirkanus (MÖ. 134-104)

I. Yuhanna Hirkanus, MÖ. 134 yılında babasının öldürülmesinin ardından Hanedanlığın başına geçmiş ve hükümrانlığının ilk yılında Selevkos kralı VII. Antiyokus Sidete'in saldırısına maruz kalmıştır. Simon'un öldüğünü öğrenen VII. Antiyokus Sidete, fırsatı değerlendirerek Kudüs şehrini zapt etmiş ve açlığa terk etmiştir. İyice zor durumda kalan I. Yuhanna Hirkanus, barış talebinde bulunmuş ve VII. Antiyokus Sidete'in şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna göre, Yahuda bölgesi dışındaki topraklar Selevkoslara iade edilmiş ve Selevkos esirleri serbest bırakılmıştır.²³² Ayrıca bütün Yahudilerin silah bırakması, Kudüs'ün duvarlarının yıkılması, Selevkoslara yüklü bir savaş tazminatı ödenmesi ve tazminat

²²⁸ "Toparchie", birkaç şehirden oluşan, küçük, "özerk" idarî alanı ifade eder (bkz. *Dictionnaire Universel François et Latin/Dictionnaire de Trévoux*, Compagnie des Librairies Associées, Paris, 1753, C. 6). "Toparchie" sisteminin Haşmonayim Hanedanlığı tarafından sürdürülmesi, Helenizm kültürünün idarî alana da sirayet ettiğini göstermektedir. Alexandre Jannée döneminde bahse konu toparchielerin sayısı yirmi dörde yükselmiştir (Schafer, s. 84; Lebeau, s. 215).

²²⁹ Lebeau, s. 214-215.

²³⁰ Helenizm kültürünün etkisinden kurtulamasa da Haşmonayim Hanedanlığı, kendine özgü olarak köleliği kaldırmayı tercih etmiş ve bu yönde adımlar atmıştır (bkz. Lebeau, s. 215).

²³¹ Schafer, s. 84-85.

²³² Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 8/2-3. (Bazı kaynaklarda, VII. Antiyokus Sidete'in, I. Yuhanna Hirkanus ve Yahudi halkı için daha da ağır yaptırımlar ve sert cezalar öngördüğü, ancak Yahudilerle müttefik olan Roma'nın tepkisinden çekindiği için bu kadarıyla yetindiği iddia edilmektedir. Bkz. Lebeau, s. 210).

yanında Selevkos idaresine yıllık düzenli vergi ödenmesi ve başka ülkelere karşı yaptıkları savaşlarda Selevkoslara askerî destek verilmesi gibi şartlar kabul edilmiştir. Nitekim bu son zikrettiğimiz husus sebebiyle I. Yuhanna Hirkanus, MÖ. 130-129 yıllarında Partlara karşı düzenlediği seferde VII. Antiyokus Sidete'e askerleriyle birlikte katılmak zorunda kalmıştır. Ancak, söz konusu seferde Selevkoslar bozguna uğrayınca I. Yuhanna Hirkanus, VII. Antiyokus Sidete'in güç kaybetmesinden yararlanarak tekrar bağımsız hareket etmeye başlamıştır. VII. Antiyokus Sidete'in ölümü üzerine, Selevkoslarda başlayan taht kavgasının ardından varılan noktada ise VII. Antiyokus Sidete'in oğlu VIII. Antiyokus Gryphus ile yeğeni IX. Antiyokus Cysique, MÖ. 111 yılında iktidarı paylaşmak durumunda kalmışlardır.²³³

I. Yuhanna Hirkanus, kral VII. Antiyokus Sidete'in ölümünün ardından Selevkos cephesinde yaşanan taht kavgaları dolayısıyla Selevkosların zayıflamasından yararlanarak topraklarını genişletmeye karar vermiş ve bazı yerleri ele geçirmiştir. Bu amaçla o, Helen komşularından örnek alarak paralı yabancı askerlerden bir ordu oluşturmuştur. Bu süreçte, I. Yuhanna Hirkanus, Fırat Ötesine (Ürdün Ötesi) kadar açılabilmiş, önce Doğu'da Mabeda şehrini, Batı'da Azotos (Aşdod) ve Jamnia (Yavne) şehirlerini almış, daha sonra, Scythopolis (Beth Shean) ve Samarya bölgelerini ele geçirmiş, böylece çoğu Selevkosların kontrolündeki birçok şehir Yahudilerin hâkimiyeti altına girmiştir.²³⁴

Topraklarını genişletme politikasının yanında I. Yuhanna Hirkanus'u harekete geçiren bir diğer faktör de dinî unsur olmuştur. Bu bağlamda I. Yuhanna Hirkanus, MÖ. 128 yılında Gerizim Tepesini kuşatmış ve Süleyman Tapınağına rakip olarak gördüğü Samarylıların mabedini yıkmıştır. Böylece II. Mabet Döneminden, Büyük İskender döneminden sonrasına kadar iyice belirginleşen Yahuda Yahudileri ile Samarya Yahudileri arasındaki ayrışma tam anlamıyla kesinleşmiş ve bu noktadan itibaren iki taraf, ötekileri ebedi düşmanları olarak görmeye başlamıştır.²³⁵

I. Yuhanna Hirkanus, sınırlarını kuzeye doğru bu şekilde genişlettikten sonra güneye yönelmiş ve güneydeki Edom (İdumea) bölgesini ele geçirmiş, Adora ve

²³³ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 8/4; XIII, 10/1.

²³⁴ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 62.

²³⁵ "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1128.

Marissa şehirlerini de aldıktan sonra, buradaki halkı zorla Yahudileştirmiştir. Yosefus'un ifadelerine göre, Edomlular bu Yahudileştirme girişimine sorun çıkarmadan uymuş ve sünnet olmuşlardır.²³⁶ I. Yuhanna Hirkanus MÖ. 108-107 yıllarında, Samarya bölgesini tamamen topraklarına katarak sınırlarını Galile bölgesine dayandırmıştır.²³⁷ I. Yuhanna Hirkanus sınırlarını bu şekilde genişletme yanında uluslararası ilişkilerde önemli adımlar atmış ve bu çerçevede, Roma ile ittifak anlaşmalarını yenilemiştir.²³⁸

Yukarıda bahsedilen süreçlerde, Yahudi halk tarafından buna pek sıcak bakılmasa da, I. Yuhanna Hirkanus, ordusuna ilk kez putperest paralı askerleri de dâhil etmiş,²³⁹ bu askerlerin masraflarını karşılayabilmek için de hiç beklenmedik bir çözüme başvurarak Davud'un mezarını yağmalamıştır.²⁴⁰ Ancak I. Yuhanna Hirkanus siyasî ve askerî gücünü arttırmak uğruna yaptığı bu işlerle, Makkabi ayaklanmasının başlangıçtaki ruhundan ve Yahudi dinî değerlerinden tamamen uzaklaşmıştır. Böylece o, hem Mabet'in kutsallığını es geçerek Helenizm zamanında kaldığı düşünülen olumsuz hatıraları deşelediği için, hem de ele geçirdiği güç dolayısıyla yozlaşarak asıl hedeflerini unuttuğu için başta Ferisiler olmak üzere halkın önemli bir kısmının tepkisini üzerine çekmiştir.²⁴¹

Hükümdarlığının son dönemlerinde huzurlu bir ortam sağlayan I. Yuhanna Hirkanus, Kudüs'ün duvarlarını yeniden inşa ettirmiş ve Haşmonayim hanedanlığında bir ilk olarak kendi adına para bastırmaya başlamıştır.²⁴² I. Yuhanna Hirkanus, MÖ. 104 yılında öldüğü zaman arkasında geniş bir coğrafya²⁴³ ve etkileyici bir nam bırakmıştır. Yosefus'a göre, o, görevlerini ifa etmesi sebebiyle,

²³⁶ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 9/1.

²³⁷ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 9/1.

²³⁸ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 9/2; XIV, 10/22.

²³⁹ Schwentzel, Christian-Georges, *Juifs et Nabatéens, Les Monarchies Ethniques du Proche-Orient Hellénistique et Romain*, Rennes, ed. Histoire, 2013, s. 63.

²⁴⁰ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 8/4.

²⁴¹ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 10/5-6.

²⁴² "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1128.

²⁴³ I. Yuhanna Hirkanus, Yahudi topraklarına, batıdaki en önemli sahil şehirlerini, kuzeyde Samarya bölgesini, doğuda Fırat Ötesi bölgesinin bir kısmını ve güneyde İdumea (Edom) bölgesini katmıştır (Schafer, s. 88).

toplumun temsilciliği ve başhahamlık gibi Tanrı'nın büyük lütuflarına nail olmuş örnek bir hükümdardı.²⁴⁴

2b. I. Aristobulos (MÖ. 104-103)

Babası I. Yuhanna Hirkanus'tan sonra tahta çıkan I. Aristobulos'un hükümdarlığı, rakip gördüğü annesi ve kardeşleriyle yaşadığı çatışmalardan dolayı,²⁴⁵ yalnızca bir yıl sürmüştür. Buna rağmen o, başhahamlık görevinin yanı sıra, Davud soyundan olmadığı halde, Haşmonayim Hanedanlığında "kral" unvanını alan ilk hükümdar olarak tarihe geçmiştir.²⁴⁶

Helen kültürüne âşık biri olan I. Aristobulos, Yunanlara karşı beslediği büyük sempatiden ve onlara sunduğu hizmetlerinden dolayı Yahuda olan asıl adının yerine "Philhellene" (Yunan dostu) lakabıyla anılmıştır.²⁴⁷ Görüldüğü üzere, Matatya'nın Yahudi yasalarına saygı duymayan Helenlere karşı başlattığı silahlı isyan öyle bir dönüşüm geçirmiştir ki kendisinden 60 yıl kadar sonra, onun soyundan kral olan bir kişi adeta bir Helen gibi davranmıştır. Bu kültürel yozlaşmaya karşın I. Aristobulos'un kısa yönetim döneminde de Haşmonayim devletinin sınırları kuzeye doğru önemli ölçüde genişlemiş ve Celile, İturea gibi bölgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu bölgelerde yaşayan insanlar da I. Yuhanna Hirkanus döneminde olduğu gibi zorla Yahudileştirilmiştir.²⁴⁸

I. Aristobulos hastalanınca, karısı Salome Alexandra, onun ölümünün yakın olduğunu anlamış ve fikirlerinin uyuşmadığı I. Aristobulos'un kardeşi Antigonos'un tahta çıkmasını engellemek için her ikisine tuzak kurmuştur. Antigonos'un seferden döndüğü bir gün, Salome Alexandra, bir yandan kralı, kardeşinin zorla yerini gaspetmek üzere olduğuna, diğer yandan da Antigonos'u, kralın kendisini zırhlı vaziyette yanına çağırdığına ikna etmiştir. Bunun üzerine Antigonos, zırhlı bir

²⁴⁴ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 10/7; Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 2/8.

²⁴⁵ I. Aristobulos'un babası I. Yuhanna Hirkanus'un vasiyeti karısının devleti başına geçmesi, beş oğlundan biri olan I. Aristobulos'un ise başhahamlık görevini üstlenmesi yönündeydi. Ancak, bu vasiyete karşı çıkan I. Aristobulos, tahta çıkabilmek için kardeşi Antigonos'un desteğiyle kendi annesi ile üç kardeşini hapse atmış ve annesini aklıktan ölüme terkederken, kardeşlerinden birini de kendi elleriyle öldürmüştür (Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 3/1-5).

²⁴⁶ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 11/1; Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 3/1.

²⁴⁷ Schafer, s. 93; "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1128.

²⁴⁸ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 11/3.

biçimde yola çıkınca, kralın yanına varamadan, kendisine saldırmaya geldiğini düşünen kralın emriyle öldürülmüştür. Akabinde, hastalığa daha fazla dayanamayan I. Aristobulos ölünce, Salome Alexandra, genç yaşından dolayı yönlendirilmesinin kolay olacağını düşündüğü I. Aristobulos'unen küçük kardeşi Alexandre Jannée'yi hapisten çıkartarak tahta geçmesini sağlamıştır.²⁴⁹

2c. Alexandre Jannée (MÖ. 103-76)

I. Aristobulos'un ölümü üzerine, yerine kardeşi Alexandre Jannée gelmiştir. Ağabeyi zamanında hapsedilmiş olan Alexandre Jannée ağabeyinin ölümü üzerine hapisten çıkarak ağabeyinin yerine hem kral hem de başhaham görevlerini üstlenmiş ve onun ölümünün ardından dul kalmış yengesi Salome Aleksandra ile evlenmiştir.²⁵⁰

Alexandre Jannée ülke sınırları dışında birçok sorunla mücadele etmiş ve sınırlarını genişletmiştir. Bu bağlamda o, Mısır'daki Ptolemelerle bazı gerilimler yaşamış ve Mısır topraklarında oğlu Ptoleme Lathyre'in adına kontrolü eline almış olan Kleopatra ile bir barış anlaşması imzalanmıştır. Alexandre Jannée Mısır'dan gelebilecek tehditleri bu şekilde ortadan kaldırdıktan sonra doğuya ve güneye yönelmiş, Moab ile Gilaad'ı alarak orada bulunan Arapların kendisine vergi ödemesini sağlamıştır. Ancak MÖ. 100 yılında Nabatiler, kendileri için tehdit oluşturmaya başladığını düşündükleri Haşmonayim Devletine savaş ilan etmişlerdir. Alexandre Jannée, Nabatiler karşısında tutunamamış ve Nabati kralı I. Obedas'tan kurtulmak için Kudüs'e çekilmiştir. Alexandre Jannée doğuda Nabatiler karşısında başarılı olmayınca batıya yönelmiş, MÖ. 97-96 yıllarında, Raphia, Anthéon ile Simon'dan sonra elden çıkmış Gaza'yı tekrar ele geçirerek buralarda yaşayan birçok insanı katletmiştir.²⁵¹

Kral Alexandre Jannée dış cephede bu işlerle meşgulken içerde halkın üzerinde büyük bir nüfuz kazanmış olan Ferisiler, kralın katı Helenistik tavırlarına²⁵²

²⁴⁹ Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 3/1-4; I, 4/1.

²⁵⁰ Yahudilerde uygulanan "Levirat Kanununa" göre, bir adam, eğer eşinden çocuk sahibi olmadan önce ölürse, adamın erkek kardeşi dul kalan karısıyla evlenir (bkz. *Yasanın Tekrarı*, 25/5-10).

²⁵¹ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 13/1-4.

²⁵² Alexandre Jannée, ayrıca, kendi suretinin de yer aldığı adına para bastıran ilk Yahudi hükümdardır (Lebeau, s. 218).

daha fazla tahammül edemez hale gelmiş ve bunlar, MÖ. 93 yılında ağır vergiler sebebiyle yönetime tepki duyan öfkeli halkı da yanlarına alarak ülkede kargaşa çıkarmışlardır. Ferisiler, Çadırlar Bayramı (Sukkot) esnasında başhahamlığa layık olmadığını düşündükleri kral Alexandre Jannée'yi protesto etmek amacıyla üzerine ağaç kavunları ve limon atmış, kral da bu saldırıyla ilişkili olduğunu düşündüğü altı bin Yahudiyi öldürmüştür. Bunun ardından, MÖ. 93-88 yılları arasında altı yıl sürecek bir iç savaş başlamış ve bu süre zarfında elli bin Yahudi hayatını kaybetmiştir.²⁵³ Bu duruma son vermek için Alexandre Jannée, Ferisilere barış teklif etmiştir. Ancak buna sıcak bakmayan Ferisiler, MÖ. 88 yılında söz konusu çatışmalar sırasında kendilerine destek vermeleri için Selevkos kralı III. Demetrios Eucerus'u bile yardıma çağırmışlardır. Alexandre Jannée, III. Demetrios Eucerus karşısında, önce yenilmiş ve kaçmak zorunda kalmıştır.²⁵⁴ Ardından Alexandre Jannée'nin intikam amacıyla kendilerini de öldürmesinden korkan yaklaşık on bin Yahudinin, Ferisilerden ayrılıp desteğe gelmesiyle Alexandre Jannée, III. Demetrios Eucerus'u bozguna uğratarak ülke dışına atmış ve onun saflarında savaşmış olan sekiz yüz Yahudiyi ibret için vahşice katletmiştir.²⁵⁵ Hükümranlılığı boyunca sergilediği terör politikası yüzünden çok kişinin ülke dışına kaçmak zorunda kalması sebebiyle, Alexandre Jannée'ye "Öfkeli Aslan Yavrusu" lakabı verilmiş ve artık onun hükümdarlığı boyunca başkaldıran olmamıştır.²⁵⁶

Alexandre Jannée baskı ve şiddet politikalarıyla iç sorunları ortadan kaldırırken başhahamlık görevini ikinci plana atıp ordusunun başında kral olmayı öncelemiştir. Bu bağlamda o, dışarıya yönelik çalışmalarına da devam etmiştir. MÖ. 83 yılında, Suriye topraklarının büyük bir kısmının Kral Tigrane tarafından ele geçirilmesiyle Selevkos Krallığının çöküş sürecine girmesi üzerine, Alexandre

²⁵³ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 13/5; *Guerre des Juifs*, I, 4/3.

²⁵⁴ Yosefus, "Antiquités Judaiques" adlı eserinde Alexandre Jannée'nin, 10200 süvari ve 20000 yaya Yahudi ile, Demetrios'un ise 3000 atlı ve 40000 yaya asker ile savaştığı bilgisini paylaşıırken, "Guerre des Juifs" adlı eserinde ise Alexandre Jannée'nin ordusunda 1000 atlı, 8000 yaya ve 10000 sadık Yahudi'nin yer aldığını ifade etmektedir. Eshel ise, ilk eser için bu rakamları sırasıyla 26200 ile 43000 ve ikinci eser için 19000 ile 17000 olarak aktarmıştır (karşılaştırınız: Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 14/1; Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 4/5; Hanan Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, Yad Ben-Zvi Press, İsrail, 2008, s. 118).

²⁵⁵ Alexandre Jannée, kendisine karşı ayaklanmış bu Yahudileri haça germiş, eşlerini ve çocuklarını ise onların gözlerinin önünde öldürtmüştür (bkz. Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 14/1-2).

²⁵⁶ Schafer, s. 95; Lebeau, s. 218.

Jannée'nin en büyük düşmanı artık dönemin Nabati kralı Aretas olmuştur.²⁵⁷ Başlarda Nabatiler avantajlı görünse de, sonraki dönemlerde Alexandre Jannée onlara karşı üstünlük kazanmış ve MÖ. 83-80 yılları arasında Yahudi topraklarını Fırat Ötesine doğru genişletmeyi başarmıştır.²⁵⁸ Ancak o, kendisine saldırmaya devam eden Nabatilere karşı sınırlarını korumak üzere devasa surlar inşa ettirmek zorunda kalmıştır.²⁵⁹

Alexandre Jannée, 27 yıl süren krallık döneminde içeride ve dışarıda birçok mücadeleyi sürdürdükten sonra MÖ. 76 yılında ölmüştür. O, arkasında Haşmonayim Hanedanlığının egemen olduğu dönem süresince Yahudilerin sahip oldukları en geniş coğrafyayı miras olarak bırakmıştır. Bu siyasî başarılarına rağmen o, ele geçirdiği bölgelerde Yahudileşmeyi kabul etmeyenlere, hatta bunların ötesinde, Ferisiler gibi dindar Yahudi gruplara karşı oldukça acımasız davranması sebebiyle bu kesimler tarafından olumsuz bir isim olarak hafızalarda yer etmiştir.²⁶⁰

2d. Salome Aleksandra (MÖ. 76-67)

Alexandre Jannée'nin ardından, onun yerine tahta, hükümlüğü boyunca ülkede huzuru korumayı başarabilen eşi Salome Aleksandra geçmiş ve başhahamlık görevine büyük oğlu II. Hirkanus'u getirmiştir. Yosefus'un anlatımına göre, bu dönemin Yahudilerin aklında "altın çağ" olarak kalmasının başlıca sebebi Alexandre Jannée'nin ölüm yatağında eşine, halk arasında önemli bir nüfuza sahip Ferisilerle barış tesis etmeyi ve hükümdarlığı süresinde onların nasihatlerine başvurmayı vasiyet etmiş olmasıdır.²⁶¹ Bir başka kaynağa göre, Salome Aleksandra döneminde, Ferisilerin adeta devlet içinde devlet konumuna kavuşmuş olmaları, kraliçeyi onlarla barışmaya mecbur bırakmıştır.²⁶²

Salome Aleksandra, söz konusu cemaatle buzları eritmek adına oğlu II. Hirkanus'u Ferisilerin müridi yaparak ilk adımı atmıştır. Ayrıca Salome Aleksandra, Yaşlılar Meclisini de Ferisilerin idaresine bırakmıştır. Böylece Ferisiler ülke

²⁵⁷ Schafer, s. 95.

²⁵⁸ Alexandre Jannée'nin aldığı tüm şehirler için bkz. Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 15/3-4; *Guerre des Juifs*, I, 4/8.

²⁵⁹ Lebeau, s. 219.

²⁶⁰ Abitbol, s. 58.

²⁶¹ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 15/5.

²⁶² Boissonnas, s. 15.

siyasetinde gittikçe etkin olmaya başlamışlardır.²⁶³ Ferisiler, elde ettikleri bu gücü, Alexandre Jannée yandaşlarından intikam almakta kullanmış, kendileri karşısında pasif duruma düşmüş olan Salome Alexandra bu durumu engelleyememiştir. Bu çerçevede Ferisiler, Alexandre Jannée döneminde hapse atılan yandaşlarını serbest bıraktırmış, sürgüne gönderilmiş olanları geri getirtmiş ve Alexandre Jannée taraftarlarından yönetimde bulunanları idam ettirmişlerdir.²⁶⁴ Bu durum karşısında, Salome Aleksandra'nın küçük oğlu II. Aristobulos, daha fazla tepkisiz kalamamış, Ferisilerin düşmanı olan Sadukileri de arkasına alarak Ferisileri söz konusu eylemlerinden vazgeçirmeyi başarmıştır. Zaman içerisinde, II. Aristobulos, Sadukilerin, ordunun ve yüksek din adamlarının desteğiyle güçlenmiş ve MÖ. 167 yılında annesinin ölümünün ardından tahta çıkma konusunda diğer kardeşlerinin önüne geçmiştir.²⁶⁵

2e. II. Aristobulos (MÖ. 67-63)

Ferisiler karşısında güçlenmiş olan II. Aristobulos, annesinin ölümünün ardından, ağabeyi II. Hirkanus'u devre dışı bırakarak tahta oturma mücadelesine girmiştir. Ancak II. Hirkanus hakkından vazgeçmek istemeyince iki kardeş Eriha şehrinde karşı karşıya gelmiş, çıkan çatışmada mağlup olan II. Hirkanus taht hakkını ve başhahamlık unvanını kardeşi II. Aristobulos'a bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak bu durumdan hoşnut olmayan İdumea bölgesinin yöneticisi ve aynı zamanda II. Hirkanus'un yakın dostu Antipater,²⁶⁶ duruma müdahil olmuştur. Antipater, iktidarı ele geçirme konusunda kendisine yardımcı olacağını ifade ettiği II. Hirkanus'u, bu süreçte başına bir şey gelmemesi için Petra bölgesine sığınmaya ikna etmiştir. II. Hirkanus burada, kardeşine karşı, Nabati kralı III. Aretas'ın desteğini istemiş ve bunun karşılığında babası Alexandre Jannée'nin Nebatilerden almış

²⁶³ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 16/2; *Guerre des Juifs*, I, 5/2.

²⁶⁴ Lebeau, s. 220; Boissonnas, s. 15-16.

²⁶⁵ Schafer, s. 96-97; Abitbol, s. 58.

²⁶⁶ Yuhanna Hirkanus döneminde ele geçirilen ve zorla Yahudileştirilen İdumea bölgesinin Roma'ya bağlı askerî yöneticisi konumundaki Antipater, bir Nabati kadın ile evli olup Nabati kralı III. Aretas ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Ayrıca o, II. Aristobulos'a karşı iktidar mücadelesi veren II. Hirkanus'un en önemli müttefikiydi. O, bu suretle Yahuda üzerinde nüfuz sahibi olmak ve zamanla bölgeyi kendi denetimine alma niyeti taşıyordu (bkz. Schafer, s. 102-103).

olduğu toprakları iade etmeyi kabul etmiştir. Bu anlayışla Nabatilerin desteğini arkasına alan II. Hirkanus, kardeşi II. Aristobulos'a saldırarak onu yenmiştir.²⁶⁷

Nebatilerin desteklediği ağabeyi II. Hirkanus'a yenilen II. Aristobulos, Kudüs'e kaçmış ancak II. Hirkanus ile III. Aretas tarafından orada yakalanmıştır. Bunun üzerine, o dönemde bölgede ağırlığını uzun süredir kademeli bir biçimde arttıran ve nüfuzunu yitirmek istemeyen Roma imparatorluğu, yardım için başvuran II. Aristobulos yandaşlarının çağrısını yanıtsız bırakmayarak faydalanabileceğini düşündüğü kardeşler arası taht kavgasına müdahil olmuştur. Romalı General Pompe, II. Hirkanus'a karşı, kendisine daha çok maddî vaatte bulunan II. Aristobulos'a destek vermesi ve Yahuda bölgesinde sükûneti sağlaması için komutanı Scaurus'u Kudüs'e göndermiştir. Burada Scaurus, Nabati kralı III. Aretas'ı mağlup ederek II. Aristobulos'u kurtarmıştır.²⁶⁸ Böylece, Pompe ve komutanı Scaurus önderliğinde, Roma'yı arkasına alan II. Aristobulos, ağabeyi II. Hirkanus ile Nabati kralı III. Aretas'ı yenmeyi başarmış ve onları ülkeden sürerek iktidarı ele geçirmiştir.²⁶⁹

II Hirkanus ile II. Aristobulos arasındaki taht kavgası devam ederken durumdan şikâyetçi olan Yahudiler ve bu kral adaylarını destekleyenler MÖ. 63 yılında ayrı heyetler halinde Pompe ile görüşmüştür. Bu heyetlerden Aristobulos ve II. Hirkanus yandaşları, kral olarak görmek istedikleri kişi ile ilgili taleplerini dile getirirken Yahudi halkı adına geldiğini beyan eden Ferisilerin oluşturduğu üçüncü grup ise II. Hirkanus'u da II. Aristobulos'u da kral olarak istemediklerini ve geçmişten beri olduğu gibi sadece Tanrı'nın seçtiklerinin soyundan gelen bir başhaham tarafından yönetilmek istediklerini ifade ederek Pompe'den, Haşmonayim Hanedanlığı iktidarına son vermesini talep etmişlerdir. Pompe, görünürde üç tarafa da eşit mesafede davranmış ve fikir beyan etmeden evvel II. Hirkanus ve II. Aristobulos'a aralarındaki anlaşmazlıkları görüşme çağrısında bulunarak bir süredir Nabatilere karşı hazırlıklarını yürüttüğü savaş için Petra üzerine yürümeye karar vermiştir.²⁷⁰

²⁶⁷ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIV, 1/2-4; *Guerre des Juifs*, I, 6/1-2.

²⁶⁸ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIV, 2/3; *Guerre des Juifs*, I, 6/2-4.

²⁶⁹ Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 6/4-6.

²⁷⁰ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIV, 3/2-3.

Pompe'nin Nabatilere karşı sefere çıktığı esnada, ağabeyine karşı zaferinden dolayı böbürlenerek II. Aristobulos, Pompe'ye olan vaatlerini yerine getirmekten vazgeçmiş ve kardeşini saf dışı bırakarak iktidarı tümüyle ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bunun üzerine Pompe, Nabatilere yönelik seferinden vazgeçerek Kudüs'e yönelmiş ve şehri üç ay boyunca kuşatma altında tutmuştur. Aristobulos, bu süre boyunca Kudüs'te, Roma ordusuna karşı direnmiş ve yaşanan şiddetli çatışmalarda on iki binden fazla kişi ölmüştür. Sonuçta, II. Hirkanus'un yandaşları şehrin kapılarını Roma ordusuna açmış ve bu sayede MÖ. 63 yılında Kudüs'e giren Pompe, hem Selevkos egemenliğine nihai olarak son vermiş, hem de Mabet'in bulunduğu bölge de dâhil olmak üzere şehri tamamen ele geçirerek Roma'ya tabi kılmıştır. Böylece MÖ. 63 yılında Pompe bölgeye el koymuş, kral Aristobulos'u görevden uzaklaştırmış, II. Hirkanus'u ise başhaham olarak atamıştır.²⁷¹

Pompe, başhahamlar dışında kimsenin giremediği Mabet'in en kutsal bölmesine Yom Kippur Günü'nde (Kefaret Günü) girerek hem halkı tahrik etmiş hem de böylece Haşmonayim hanedanlığının egemenliğinin son bulduğu ve Filistin bölgesinde artık Roma hâkimiyetinin başladığını göstermiştir.²⁷² Bu olayla birlikte Yahudilerin gözünde, Romalıların da, Bâbillilerden ve Yunanlardan bir farkı kalmamıştır.

3. Roma İdaresinde Yahuda Bölgesi (MÖ. 63-4)

Romalı komutan Pompe'nin MÖ. 63 yılında Yahuda bölgesine müdahale ederek bağımsız Haşmonayim Devletine son vermesiyle birlikte Roma'nın yaklaşık dört asır sürecek olan egemenlik dönemi başlamıştır. Pompe, öncelikle II. Aristobulos'u ve ailesini Roma'da hapse atmış ve II. Hirkanus'u başhaham olarak görevlendirmiştir.²⁷³ Helenizm unsuru olan krallık statüsünü taşımadığı için Ferisiler, II. Hirkanus'u desteklemeye başlamıştır. Bölgede kontrolü sürdürmesi için de komutanı Scaurus önderliğinde bir Roma askerî birliği burada görevlendirilmiştir.²⁷⁴ Yahudiler tarafından ele geçirilen sahil şehirleri ise Yahudi yönetiminden ayrılarak eski statüleri olan Yunan şehirlerine dönüştürülmüş ve bu şehirlerin Roma-Suriye

²⁷¹ Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 6/4-6; Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 65.

²⁷² Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 3/3-4, 4/1-4; *Guerre des Juifs*, I, 7/1-6.

²⁷³ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 4/1; *Guerre des Juifs*, I, 7/6-7.

²⁷⁴ Lebeau, s. 222-223; Schafer, s. 99.

topraklarına bağlanmasını sağlamıştır.²⁷⁵ Pompe Yahudi başhahamlığının dinî idaresine bırakılan topraklarında da kapsamlı bir vergi düzenlemesi yapmış ve bölgeyi iç işlerinde özerk, dış politikasında ise Roma'ya bağlı bir idarî yapıya dönüştürmüştür.

3a. II. Hirkanus Döneminde Yahuda Bölgesi (MÖ. 63-40)

Yahuda bölgesi Roma'nın yaptığı düzenlemelerle dinî açıdan başhahama bağlanarak inançlarında ve iç hukuklarında serbest bırakılan, dış politikada ise Roma'ya bağlı bir yapıya dönüştürüldükten sonra bir süre bu şekilde idare edilmiştir. Daha sonra dönemin yeni Romalı yöneticisi Gabinius, ilk olarak Yunan şehirlerini restore ettirmiş ve nüfuslandırmış, akabinde Yahuda bölgesini siyasî açıdan tekrar organize ederek beş “vilayete ayırmış” ve böylece II. Hirkanus'un elindeki gücü dağıtmıştır.²⁷⁶ Öte yandan, Sezar'ın sayesinde MÖ. 57 yılında hapisten kaçmayı başaran II. Aristobulos ile oğulları Alexandre ve Antigone, başhaham konumundaki II. Hirkanus'u yerinden etme çabalarını bir süre daha sürdürmüş, ancak netice alamamışlardır.²⁷⁷

MÖ. 49 yılında, Roma'da Jül Sezar ile Pompe'nin başlarını çektiği iki taraf arasında bir iç savaş başlamış ve bu savaşa Yahuda bölgesi de dâhil edilmiştir. Kısa süre sonra II. Aristobulos oğlu Alexandre ile birlikte Pompe'nin adamları tarafından öldürülmüştür. Geriye, II. Hirkanus'a karşı güç kavgasını sürdürecektir. II. Aristobulos'un diğer oğlu Antigone kalmıştır. II. Hirkanus, yeğenine karşı Idumea askerî yöneticisi Antipater'in desteğine başvurmuştur. Yahuda üzerindeki nüfuzunu arttırmak ve bölgeyi zaman içerisinde kendi denetimine almak gibi bir niyeti olan Antipater, II. Hirkanus'un talebini olumlu karşılamış ve onun safında yer alarak onu desteklemiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ “Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif”, *DEJ*, s. 1129. (Pompe, Yahuda topraklarını tamamen kontrolü altına hemen alamamış, Yahuda topraklarının tamamı ancak Birinci Yahudi Savaşı'nda Roma'nın idaresine geçmiştir. Bkz. Schafer, s. 99; Abitbol, s. 64.)

²⁷⁶ Josephus, *Guerre des Juifs*, I, 8/5; Josephus, *Antiquités Judaiques*, XIV, 5/4. (Gabinius Yahuda bölgesini beş ayrı bölgeye ayırmış ve her ayrı bölgenin başına birbirinden bağımsız yöneticiler koyarak merkezde bulunan başhahamın etki gücünü azaltmıştır. Bkz. Schafer, s. 102; Lebeau, s. 224.)

²⁷⁷ Lebeau, s. 223-224.

²⁷⁸ Schafer, s. 102-103.

Pompe'nin MÖ. 48 yılında Jül Sezar'a karşı sürdürdüğü mücadele esnasında Pharsale'de gerçekleştirdiği savaşta yenilmesi ve öldürülmesinin ardından II. Hirkanus, Antipater'in taktiğine uyarak Pompe yanlılarına sırtını dönmüş ve Sezar'a bağlılığını bildirmiştir. Bunun üzerine Jül Sezar da II. Hirkanus'un Yahudi halkının temsilcisi konumunu tasdik etmiş ve böylece onun Antipater ile beraber yürüttüğü yönetimi meşru kılmıştır.²⁷⁹

Sezar, Yahuda bölgesi için yeni bir siyasî organizasyon sağlayacak birçok kararname çıkartmıştır.²⁸⁰ Bunlara göre, II. Hirkanus'un, başhaham ve toplumun temsilcisi, ayrıca Roma İmparatorluğu'nun müttefiki ve dostu olduğu deklare edilmiş; kendisine, Pompe tarafından tahrip edilmiş Kudüs'ün duvarlarını yeniden inşa ettirme izni verilmiş ve bu amaçla maddi kaynak sağlanmıştır. Onun müttefiki olan Antipater'e ise Roma vatandaşlığı ile siyasî ve askerî anlamda Yahuda bölgesinin yöneticiliği görevi verilmiştir. Bu dönemde ayrıca diaspora Yahudilerine de bazı haklar tanınmış, ancak aynı zamanda genel olarak Yahudilere çeşitli yıllık vergiler getirilmiştir. Böylece Sezar, Yahuda bölgesini dışarıda kendine bağımlı kılmış, içeride ise ağır maddi yüklerle baş başa bırakmıştır.²⁸¹

Sezar, MÖ. 47 yılında Yahudi topraklarının askerî ve siyasî idaresini Antipater'e bırakmış, Antipater'in oğulları Phasael ile Herod'u ise Yahuda ile Galile bölgelerine askerî yönetici olarak atamıştır. Kısa bir süre sonra, despot bir yapıya sahip Herod, Galile bölgesinde bir örgüt başı olan Hizkiya adında birini öldürerek dikkatleri üzerine çekmiş, Sanhedrin'de kendisini savunmak zorunda kalmış ve ancak dönemin Suriye idarecisi Sextus Sezar'ın olaya müdahale etmesiyle idamdan kurtulabilmiştir. Bunun üzerine Romalılar Herod'u kendi siyasî hedeflerine alet edebileceklerini düşünmüşler ve Samarya'nın yönetimini de ona vermişlerdir.²⁸²

Yahudi toprakları üzerinde (Yahuda, Samarya, Galile) yönetici konumuna getirilen Herod ile Phasael, ilerleyen süreçte Roma'nın daima iyi bir müttefiki olmuştur. II. Hirkanus ise onların sözde yardımcısı statüsünde kabul edilmiştir. Ne

²⁷⁹ Abitbol, s. 64; Lebeau, s. 224.

²⁸⁰ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 8/1.

²⁸¹ Schafer, s. 103-104.

²⁸² Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 12/ 5; ayrıca bkz. "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1129; Abitbol, s. 64; Lebeau, s. 225.

var ki, kısa bir süre sonra, MÖ. 44 yılında Jül Sezar, MÖ. 43 yılında ise Antipater öldürülmüştür.²⁸³ MÖ. 40 yılında ise Roma İmparatorluğunun düşmanı Partlar, Filistin bölgesini işgal etmişlerdir. Partlar, II. Hirkanus ile Herod'a karşı, temin edeceği para ve köle karşılığında II. Hirkanus'un yeğeni Matatya Antigon'u destekleyerek onun Kudüs'ü ele geçirmesini sağlamışlardır. Matatya Antigon'u kral ve başhaham ilan edilen Partlar, böylece MÖ. 40-37 yılları arasında Haşmonayim Hanedanlığı'nı diriltmişlerdir.²⁸⁴ Bu dönemde, Herod, Roma'ya kaçmış, ancak kardeşi Phasaël ile II. Hirkanus Matatya Antigon tarafından ele geçirilmiştir. Bunlardan Phasaël intihar ederken II. Hirkanus ise bir daha başhahamlık unvanına layık görülememesi için kulakları kesilerek Babil'e sürülmüştür.²⁸⁵

3b. Matatya Antigon (MÖ. 40-37)

Matatya Antigon Partların desteğiyle Yahuda bölgesini ele geçirerek Roma'nın bağımsızlığına son verdiği Haşmonayim Devleti'ni bir süreliğine tekrar canlandırınca (MÖ. 40-37), hem başhaham hem de kral unvanını almış ve kendi adına para bastırmıştır. Ancak aynı dönemde, Roma Senatosu, bölgeyi Partların müttefiki olan Matatya Antigon'a bırakmak istemediği için Herod'u bir kahraman gibi karşılamış ve onun MÖ. 40 yılında Yahuda Bölgesinin kralı ilan etmiştir. Böylece Partlara karşı ciddi bir mücadeleye hazırlanan Roma, Herod vasıtasıyla Partları Filistin bölgesinden çıkarmayı ve ele geçirmeyi hedeflemiştir.²⁸⁶

Matatya Antigon, kendini Haşmonayim Hanedanlığından geriye kalan son meşru kral, yarı Yahudi Herod'u ise yalnızca İdumea bölgesini yönetme yetkisi olan ve krallığa layık olmayan biri olarak görse de²⁸⁷ Herod, Roma'nın kendisine verdiği yetkiye dayanarak mücadelesinden vazgeçmemiştir. Böylece, Herod ile Matatya Antigon iktidar mücadelesine girmiştir. Taht kavgasında, Herod gücünü zengin toprak sahiplerinden alırken Matatya Antigon ise kendilerinden istenen vergileri ödemekte zorlanan kırsal kesim halkının desteğini sağlamıştır. Coğrafi olarak ise

²⁸³ Schafer, s. 104-106.

²⁸⁴ "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1129; Abitbol, s. 65.

²⁸⁵ Schafer, s. 106; Abitbol, s. 65; Lebeau, s. 226.

²⁸⁶ Schafer, s. 106; Lebeau, s. 226-227.

²⁸⁷ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 15/2.

Antigon yanlıları daha çok Yahuda ve Galile bölgelerinde iken Herod yanlıları İdumea ve Samarya bölgelerinde idi.²⁸⁸

3c. Herod'un Egemenliği (MÖ. 37-4)

Roma'nın desteğini arkasına alan Herod, MÖ. 39 yılında Galile bölgesini, müteakip iki yıl içerisinde de ülkenin geri kalan kısmını ele geçirmeyi başarmıştır.²⁸⁹ MÖ. 37 yılında ise beş ay süren Kudüs kuşatması neticesinde, şehri ele geçirmiştir. Bunun ardından o, Matatya Antigon ile Béthel mevkiinde karşı karşıya gelmiş, çıkan çatışma sonucunda Matatya Antigon yakalanmış ve bir süre sonra Antakya'da öldürülmüştür. Böylece Herod, Haşmonayim Hanedanlığının Yahuda bölgesi üzerindeki egemenliğine son vermiş ve bölge tekrar Herod vasıtasıyla Roma himayesine girmiştir.²⁹⁰

MÖ. 37 yılında Kudüs'ü bu şekilde ele geçirmeyi başaran²⁹¹ Herod, akabinde Yahuda bölgesindeki krallık iddiasını meşrulaştırmak amacıyla geriye kalan son Haşmonayim Hanedanlığı temsilcisi olan II. Hirkanus'u Babil'den geri getirtmiş ve onun torunu Meryem ile evlenmiş, böylece Haşmonayim Hanedanlığı'nın sürdürücüsü ve bölgenin meşru kralı konumunu kazanmıştır.²⁹² Herod, Romalıları bölgeden uzaklaştırmak için de onlara yüklü miktarda para vermiştir.²⁹³ Bu dönemden sonra Romalıların gözünden bir siyasî varlık olmaktan çıkan Yahudi devleti ile yapılan hiçbir anlaşmanın da anlamı kalmamıştır.²⁹⁴ Artık Roma ve Herod müttefik sayılmıştır. Bu bağlamda, MÖ. 31 yılında Roma, Herod'a daha önce tanıdıkları kral statüsünü teyid etmiştir. Böylece, dışarıda Roma'ya bağlı kalan Herod, içişlerinde tamamen hür bırakılmıştır.²⁹⁵

İlerleyen zamanda, Kudüs'teki dindar kesimler tarafından "İdumealı köle" olarak küçümsenen Herod, gücün sebep olduğu paranoyak bir tutum içerisinde,

²⁸⁸ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 13/3; XIV, 15/5; XIV, 15/10.

²⁸⁹ Abitbol, s. 65.

²⁹⁰ Schafer, s. 107-108; Lebeau, s. 227.

²⁹¹ "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", *DEJ*, s. 1129.

²⁹² Schafer, s. 108. (Bazı kaynaklarda Herod'un evlendiği Meryem'in II. Hirkanus'un torunu değil, kızı olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Abitbol, s. 65).

²⁹³ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIV, 16/1-4.

²⁹⁴ Schafer, s. 109.

²⁹⁵ Lebeau, s. 227.

sırasıyla, MÖ. 36 yılında eşi Meryem'in ağabeyi III. Aristobulos'u, MÖ. 31 yılında eşinin büyük babası II. Hirkanus'u, MÖ. 29 yılında eşi Meryem'i, MÖ. 29 ile 25 arasında eşinin annesi Aleksandra'yı ve son olarak da MS. 7 yılında Meryem'den olan iki oğlu Alexandre ile IV. Aristobulos'u kendisine karşı iş birliği yapmakla suçlayıp öldürmüştür.²⁹⁶ Böylece Herod, Haşmonayim Hanedanlığı'nın tahta tekrar aday olma ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştır.²⁹⁷

B. Makkabi İsyanı'nın Dinî Sonuçları

Selevkosların zulümlerine daha fazla tahammül edemeyen Matatya'nın önderliğinde başlatılan Makkabi İsyanı'nın en önemli gayesi, Yahudi inancını özgürleştirmek ve Helenist unsurlara karşı Yahudi inançlarını korumaktı. Nitekim Haşmonayim Hanedanlığı her ne kadar siyasî boyutta Helenist bazı unsurlardan sıyrılammış olsa da, "Yahudi kimliğini" muhafaza etme ve güçlendirme konusunda önemli katkıda bulunmuştur. Bununla beraber, o dönemde yaşananların neticesinde Yahudilik eskiden rastlanmayan bazı inanç ve uygulamalara yer vererek yeniden şekillenmiştir. Burada, Yahudiliğe yeniden şekil veren unsurlardan, Hanuka bayramı, şehitlik mefhumu ve oluşan ilk Yahudi mezhepler işlenecektir.

1. Hanuka Bayramının Ortaya Çıkışı

İbranice "kamp yaptılar/dinlendiler" anlamına gelen "hanu" ile "yirmi beş" değerini taşıyan "ka" (kaf-he) kelimelerinin birleşimiyle türetilmiş hanuka kelimesi "tahkim etmek", "açılış", "kutsama", "ithaf" anlamlarına gelmekte ve bir Yahudi bayramını ifade etmektedir. Kaynaklarda, "hanu" yani "kamp yaptılar" anlamı, Yuda Makkabi önderliğinde isyancıların MÖ. 164 yılında Kudüs'ü ve Mabet'i geri almak amacıyla şehri kuşatmalarına, "ka" yani "yirmi beş" anlamı ise Mabet'in Selevkosların elinden Kislev ayının 25'inde geri alınmış olmasına

²⁹⁶ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XVI, 11/7; ayrıca bkz. Schafer, s. 115-119; Abitbol, s. 65.

²⁹⁷ Herod dönemiyle ilgili daha fazla detay için bkz. Schwentzel, Christian-Georges, *Hérode le Grand, Juifs et Romains, Salome et Jean Baptiste, Titus et Bérénice*, Bergame (Italie), Pygmalion, 2011, s. 27-76.

dayandırılmaktadır.²⁹⁸ Başka kaynaklarda ise MÖ. 164 yılında Kislev ayının 25’inde Mabet’in Selevkosların elinden geri alınmasıyla birlikte Yahudilerin artık dinlenmeye başlayabildikleri ve kutlanan bayrama bu sebeple “25’inde dinlendiler” anlamında Hanuka isminin verildiği ifade edilmektedir. Bunlarla birlikte, Hanuka bayramının Mabet’in zikredilen tarihte yeniden takdis edilmiş olması sebebiyle kutlanması, “Hanuka” kelimesinin genel olarak “açılış/kutsama” anlamıyla ön plana çıkmasına neden olmuştur.²⁹⁹

Hanuka Bayramı, Yahudilerin, sayı olarak düşmana nispeten az oldukları halde onlara karşı elde ettikleri bir zaferden doğmuştur. Yahudiler tarafından mucize şeklinde algılanan bu zafer öncesinde, Selevkos kralı IV. Antiyokus Epifanes Yahudi karşıtı bir tavır takınarak bir zulüm politikası sürdürmüştür. Bu istikamette, o, Yahudilerin en kutsal mekânı olan Mabet’in içerisine Zeus’un heykelini dikmiş ve Yahudilerin, Yunan tanrılarına sunuda bulunmalarını istemiştir. Ancak, Matatya ve oğullarının liderliğinde bu baskıya isyan eden Yahudiler, üç yıllık bir mücadelenin ardından, Yuda Makkabi önderliğinde düşmanı bozguna uğratmış ve Tapınağı ele geçirmişlerdir. Onlar, Mabet’i putperest unsurlardan temizlemiş, Yunan tanrılarına sunu yapılan pagan sunaklarını yıkmış, yerine yeni bir sunak inşa etmiş ve yeni sunağın üzerine Tanrı’ya kurbanlar kesmişlerdir. Ayrıca Yahudiler, çalınan menoranın yerine, yeni bir menora yapıp Mabet’e yerleştirmiş ve bu kandili yakmışlardır. Yahudi toplumu bu zaferi sekiz günlük bir süreyle kutlamayı gelenek haline getirmiştir.³⁰⁰

Hanuka bayramını kutlamak ve kutlamaları sekiz gün boyunca sürdürmek Yahudiler için Tanrı’ya teşekkür etme biçimi haline gelmiştir.³⁰¹ Ayrıca Tanrı’nın mucizesini sürekli görmek ve herkese göstermek için Makkabiler döneminde Mabet’te bulunan menora’ya atıfla, Hanuka bayramında da şamdan (Hanukiya)

²⁹⁸ Binyamin Benhamou yönetiminde, *Lois et Récits de Hanouka*, Fransızcaya çev. Yaël Ouaknine, ed. Torah Box, İsrail, 2010, s. 7.

²⁹⁹ L. Hollenderski, *Recueil Religieux, Moral et Littéraire*, ed. Isidore Cahen, Paris, Archives Israélites, 1865, C. 26, s. 1068.

³⁰⁰ “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 428; Benhamou, s. 48-49, 107.

³⁰¹ “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 428; Benhamou, s. 48-49, 107.

yakılmıştır. Bu sebeple Hanuka Bayramı, “Makkabiler Bayramı” ve “Adama Bayramı”nın yanı sıra “Işıklar Bayramı”³⁰² şeklinde de anılmıştır.³⁰³

Yahudi bayramları arasında yerini alan Hanuka Bayramı’nın sekiz gün boyunca kutlanması kaynaklarda çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Öncelikle, Hanuka Bayramı ve bu bayramın sekiz gün sürmesi, Mabet’in Yuda Makkabi tarafından Selevkosların elinden geri alınmasına ve Süleyman zamanında I. Mabet’in Tanrı’ya adanmasının sekiz gün sürmüş olmasına bağlanmıştır.³⁰⁴ Genel kabule göre, bir günlük yağın mucizevî bir şekilde sekiz gün yanmasının anısına Hanuka bayramı sekiz gün boyunca kutlanmıştır. Yahudiler, Mabet’te yaptıkları yeni menorayı yakmak istediklerinde, yakma işlemi için gerekli olan kutsal yağı, kirletilmemiş ve hala üzerinde başhahamın mührünü taşıyan yalnızca küçük bir şişe içerisinde bulmuşlardır. Ancak söz konusu şişede menorayı sadece bir günlük yanık tutacak miktarda yağ mevcuttu. Gerekli yağın yapımı için ise sekiz gün gerekmekteydi.³⁰⁵ Bu bir günlük yağ mucizevî bir biçimde yeni yağın hazırlanacağı sekiz günlük süre boyunca yanmıştır. Dokuzuncu güne gelindiğinde ise menora yeni hazırlanmış kutsal yağ ile yakılmıştır.³⁰⁶ Bir başka rivayete göre ise Hanuka Bayramı’nın süresi, Sukkot Bayramı’nın da sekiz gün sürmesinden esinlenerek kararlaştırılmıştır.³⁰⁷ Bunlara göre, sekiz gün kutlanmış olması gereken Sukkot Bayramı, çatışmalardan dolayı

³⁰² Yosefus’un aktardıklarına göre, Hanuka Bayramı’na “Işıklar Bayramı” denmesinin sebebi, ümitsizlik içerisindeyken Yahudilere özgürlüğün beklenmedik bir anda gelmiş olmasındandır (bkz. Josephus, *Antiquités Judaïques*, XII, 7/7).

³⁰³ Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 77.

³⁰⁴ Besalel, “Hanuka”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, s. 199.

³⁰⁵ Zeytin ağaçlarının bulunduğu ormanlık alan Aşer bölgesinde yer alıyordu ve buraya gidip gelmek sekiz gün alırdı. Çaresizlik içinde, bir yandan yeni yağ getirmesi için Aşer bölgesine bir atlı gönderilmiş, diğer taraftan da eldeki yağla menora yakılmıştır. Ancak mucizevi şekilde bu bir günlük yağ tam sekiz gün boyunca menoranın yanık kalmasını sağlamıştır. Bu süre zarfında Aşer bölgesine ulaşan atlı, gerekli yağı temin etmiş ve yeni kutsal yağı Mabet’e ulaştırabilmiştir (bkz. “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 428; Benhamou, s. 48-49, 107).

³⁰⁶ “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 428; Benhamou, s. 48-49, 107.

³⁰⁷ *I. Makkabiler*, 4/59; *II. Makkabiler*, 10/6. (O sene Sukkot Bayramı zamanında Yahudiler Mabet’e erişemedikleri için Hanuka Bayramı’nın da sekiz gün sürmesini sağlayarak Sukkot Bayramını da kutlamış gibi kabul etmiştir. M. Hadas-Lebel’e göre, bu perspektifle, Yahudilerin diğer sekiz günlük kutlamaları olan Şavuot veya Fısıh Bayramları da zikredilebilirdi, ancak bunlar yerine Sukkot Bayramı seçilerek tıpkı Mısır’dan çıkışın ardından maruz kalınan süreçte olduğu gibi Makkabi İsyanı süresince yaşanan sıkıntılara vurgu yapılmıştır. Öyle ki, Mısır’dan çıkışın ardından çölde ilerleyen Yahudiler nasıl çadırlara sığınmak durumunda kaldıysa bu sefer de dağlara ve mağaralara sığınmak zorunlu kalmışlardır. Bkz. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 79).

kutlanamadığı için, Hanuka bayramı sekiz gün süreyle kutlanarak Sukkot Bayramı da telafi edilmiş sayılmıştır.³⁰⁸

Yahudi geleneğinde, düşmanı fiziki olarak yenmiş olmanın yanında zihinsel olarak yenmiş olmanın da gururuyla özellikle yağ mucizesi olarak anılan yukarıdaki olay ön plana çıkartılmıştır. Zira Yahudilere göre, tıpkı Mabet'i yıkmayıp içerisine yabancı unsurlar soktukları gibi, Selevkoslar, Mabet'te bulunan yağları yok etmek değil, onları özellikle kirleterek kullanılamaz hale getirmek istemişlerdir. Onlara göre Selevkoslar bu şekilde, Yahudi ruhunu kirletmeyi ve Yahudilere daha derinden darbe vurmayı amaçlamışlardır. Yahudiler, yağ kelimesinin İbranicede “şemen” kelimesiyle, ruh kelimesinin ise, “neşema” kelimesiyle ifade edilmesine dikkat çekerek iddialarını desteklemişlerdir. Ancak “yağ mucizesiyle” ve bu mucizenin Yahudileri cesaretlendirmesiyle Selevkoslar gayelerinde başarılı olamamışlardır. Yahudiler ise bu mucizenin nihai amacının Tanrı'nın muradının Mabet'in yeniden takdis edilmesi ve Yahudilerin dinlerini korumayı sürdürmesi yönünde olduğuna kanaat getirmişlerdir.³⁰⁹

Makkabiler döneminde kutlanmaya başlanan Hanuka bayramının Yahudi din adamları tarafından Yahudi geleneğine yerleştirilmesi, Helenistik dönemde Yahudi kimliğini tehdit eden asimilasyon riskini bertaraf etmiş, Yahudi ulusal kimliğinin muhafaza edilmesine ve dolayısıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nı güçlendirmeye hizmet etmiştir.³¹⁰ Hanuka Bayramının ilişkilendirildiği olaylar Makkabiler Kitabında yer almıştır.³¹¹ Apokrif metinlere dayandırıldığı için bu bayram,

³⁰⁸ “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 428.

³⁰⁹ Benhamou, s. 8-9.

³¹⁰ Aslında kaynaklarda Makkabilerin iktidarını güçlendirmeye yarıyacak başka bazı kutlamalardan da söz edilir. Bunlardan ilki, MÖ. 25 Kislev 164 tarihinde Yuda Makkabi'nin Selevkosların elinden Mabet'i geri alması ve yeniden takdisini sağlaması anısına konulan Hanuka bayramıdır (I. Makkabiler, 4/52-59; II. Makkabiler, 10/5-8). İkincisi, Yuda Makkabi'nin, MÖ. 161 yılında Selevkos kralı Demetrios'un komutanı Nicanor'a karşı galibiyetini kutlayan “Nicanor Günü”dür. (I. Makkabiler, 7/43-49; II. Makkabiler, 15/35-37). Üçüncüsü ise MÖ. 23 Eylül 141 tarihinde Simon'un Kudüs'ü ele geçirmesi anısına kutlanmış olan bir gündür (I. Makkabiler, 13/51-52). Bu üç kutlama gününden yalnızca Hanuka Bayramı günümüze kadar uygulanagelmıştır.

³¹¹ Yahudiler, MS. 2. yüzyılda kutsal kabul ettikleri metinleri seçtiklerinde, I. ve II. Makkabiler kitapları, Yahudilerin son Peygamber olarak kabul ettiği Malaki Peygamber'in döneminden sonra, dolayısıyla vahiy sürecinin son bulmasının ardından yazıldığı için kanonik (resmî) metinler arasında yer alamamıştır. Dolayısıyla Hanuka bayramını temellendiren metinler kanonik değil, apokrifdir. Bu bakımdan, Hanuka Bayramı dinî anlamda kutsal kabul edilmiş bir kaynağa dayandırılmazken Yahudi din adamları tarafından Yahudi geleneğine yerleştirildiğini ve böylece meşrulaştırıldığını görüyoruz. Öyle ki, Yahudiler dini anlamda söz konusu kitapları geçerli görmemiş olsalar bile, tarihi açıdan onların aktardıkları bilgilere büyük önem vermişlerdir. Bu bağlamda, zamanla Hanuka Bayramı

Yahudilerin “tam bayram” dedikleri kategoride yer almamaktadır. Bu sebepten Hanuka Bayramında yapılan herhangi bir faaliyetle ilgili uyulması gereken yasaklar belirtilmemiştir.³¹²

Makkabiler döneminde, Yahudileri bağımsızlığa kavuşturan en büyük etken ulusal cesaret olmuştur. Günümüzde de, Hanuka bayramı kutlamaları İsrail devletinde ulusal cesareti canlandırmak için bir araç olarak kullanılır ve o gün, her şeyin başladığı Modiin köyünde yakılan bir meşale ülkenin çeşitli bölgelerine kadar götürülür. Özellikle diasporada Hristiyanlarla iç içe yaşayan Yahudiler için Hanuka bayramı, Orta Çağ’da Noel’in yerine kutlanan bir bayram halini almıştır.³¹³

2. Şehitlik Mefhumunun Oluşması

Selevkos zulmü ve Makkabi İsyanı’nın Yahudi dinî düşüncesinde meydana getirdiği bir başka önemli yenilik şehitlik düşüncesidir. “Şehit”³¹⁴ kavramı “bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak” anlamlarına gelen “şehâdet” kelimesinden türemiştir.³¹⁵ Yahudilikte şehitlik kavramı “Tanrı’nın adının kutsanması” anlamına gelmekte ve Kuduş ha-Şem kavramıyla ifade edilmektedir. Bu kavram, Tanah’ta geçmeyip zamanla söz konusu anlamı kazanmıştır. Daniel Kitabının yanı sıra, zamanla şehitlik mefhumu etrafında oluşan edebiyat külliyatı da şehitlik inancını pekiştirmiş ve bu inancın Yahudiliğin ayrılmaz parçası haline gelmesini sağlamıştır.³¹⁶ Yahudilikte, bu uğurda ölmek, yani Tanrı’nın şanını arttırarak kendini feda edip şehit olmak, ilahi lütuf ve iyiliğe ulaşmak demektir.³¹⁷

Yahudi geleneğinde yerini almıştır (bkz. Yusuf Besalel, “Hanuka”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., İstanbul, 2001, C. 1, s. 199).

³¹² Besalel, “Hanuka”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, s. 199; “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 427.

³¹³ “Hanoukkah”, *DEJ*, s. 429.

³¹⁴ Batı dillerinde “şehit” kelimesi “şahit” (tanık) anlamında Yunanca “martus” kavramından türeyen ve Latinceye “martyr” şeklinde geçen kelimeyle karşılığını bulmuştur (bkz. Salime Leyla Gürkan, “Şehid”, *DİA*, 2010, C. 38, s. 431; Necati Sümer, *Dinlerde İntihar, Şehitlik ve Ötenazi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015, s. 12-13).

³¹⁵ Gürkan, “Şehid”, s. 428.

³¹⁶ Bkz. Ziadé, s. 6.

³¹⁷ Daniel Tollet (texte réunis par), *La Mort et ses Représentation dans le Judaïsme*, Actes de Colloque Organisé par le Centre d’Etudes Juives de l’Université de Paris IV-Sorbonne en Décembre 1989, Paris, ed. Honoré Champion, 2000, s. 35; “Qiddouch ha-Chem et Hilloul ha-Chem”, *DEJ*, s. 843; Gürkan, “Şehid”, s. 431-432; Sümer, s. 72-73.

Yahudilikte, Tanrı'dan ölüm ve yaşamın nedeni olan şeklinde bahsedilir.³¹⁸ Bu anlayışa göre, insanın yaşamı da ölümü de Tanrı'dandır. Bu anlatımların bazısında ölüm istenmeyen bir son olarak aktarılırken³¹⁹ bazısında da arzulanan bir eylem şeklinde bahsedilmiştir.³²⁰ Ayrıca Tanrı, “*işte bugün önünüze yaşamla iyiliği, ölümle kötülüğü koyuyorum*”,³²¹ “*önünüze yaşamla ölümü, kutsamayla laneti koydum*”³²² sözleriyle insana yaşam ve ölüm arasında alternatif sunmuş gibidir. Bununla beraber Tanrı, sözlerini “*öyle ki yaşayasınız, çoğalasınız*”,³²³ “*yaşamı seçin ki, siz de çocuklarınız da yaşayasınız*”³²⁴ şeklinde bitirerek insana yaşamı tercih etmesini emretmiştir.

Yahudilikte, insanın yaşam ve ölüm arasındaki irade özgürlüğü tartışılırken Tanrı'nın kişiyi birtakım zorluklarla sınıdığı ve ölümün insanın doğasında olan bir şey olduğu kabul edilmiştir. Aynı şekilde, tehlikeli ve zor durumlarda Tanrı'nın emri doğrultusunda kişinin hayatını koruması öncelikli görevi sayılmış ve bu yönde çaba sarf etmesi durumunda Tanrı, kişiye yardımcı olacağını vadetmiştir.³²⁵ Bu bağlamda Yahudilikte, “Pikuah Nefeş” kavramıyla ifade edilen, yaşamı her türlü durumda koruma prensibi en üst ilke olarak kabul edilmiştir.³²⁶ Yahudilikte insanın kendi hayatını koruması gerektiği öğretilmesine rağmen, bir inanç veya yüce bir amaç uğruna kişinin kahramanca kendi hayatını tehlikeye atması ve gerekirse bu inanç uğruna ölmesi anlayışı da bulunmaktadır.³²⁷

Yahudilikte şehitlik mefhumunun tam anlamıyla oluşumu Selevkos kralı IV. Antiyokus Epifanes'in hüküm sürdüğü MÖ. 167-164 yılları arasına tekabül etmiştir.³²⁸ Bu dönem Yahudiler için oldukça baskı ve şiddet içerisinde geçmiştir.

³¹⁸ Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak, İbrahim'in/Avraam'ın Çocukları*, Çev. Çağlayan Erendag-Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, İstanbul, 2004, s. 175.

³¹⁹ Bkz. *Mezmurlar*, 13/3.

³²⁰ Bkz. *Yeremya*, 20/14-18.

³²¹ *Yasanın Tekrari*, 30/15.

³²² *Yasanın Tekrari*, 30/19.

³²³ *Yasanın Tekrari*, 30/16.

³²⁴ *Yasanın Tekrari*, 30/19.

³²⁵ Bkz. *Mezmurlar*, 34/1-10.

³²⁶ İbn Meymuna'a göre, “her kim bir insanı kurtarırsa, tüm insanlığı kurtarmıştır” (bkz. Tollet, s. 35).

³²⁷ Gürkan, “Şehid”, s. 431.

³²⁸ Yahudilerin tabi oldukları yöneticiler (Asurlular, Bâbilliler, Mısırlılar vb.) başka inançlara ve senkretizme karşı genellikle toleranslı davrandıkları için bu dönemden önce, şehitlik inancının Yahudilikte oluşmadığı düşünülmüştür. Ölüm sonrası hayatın, cazibesi olmayan bir durum şeklinde tasvir edilmesi de şehitlik mefhumunun oluşmasını geciktiren bir etken olmuştur (bkz. Gürkan, “Şehid”, s. 431).

Dolayısıyla, bir inanç veya kutsal bir amaç için kişinin fedakârlık göstererek kahramanca ve gönüllü olarak ölmesi anlamında şehitliğin ilk ve en çarpıcı örnekleri bu zulüm döneminde vuku bulmuştur.³²⁹ Bu süreçte, dininden vazgeçmek istemeyen ve putperest uygulamalara boyun eğmeyi reddeden birçok inanır, isyan bayrağını düşürmemek için son ana kadar direnmiş ve Hannah ile yedi oğlu gibi ölmeyi tercih ederek “şehit” unvanına layık görülmüştür.³³⁰ O dönemde şehitlik makamıyla taçlandığı aktarılan kişilerden biri de Matatya’nın oğlu Eliezer olmuştur. O, Selevkos ordusu ile yaptıkları bir savaşta zengin süslemelerinden dolayı üzerinde Selevkos kralının bulunduğunu düşündüğü bir file saldırmıştır. Ancak filin altında ezilerek hayatını kaybetmiş ve şehit olmuştur.³³¹

Makkabiler döneminde vuku bulan ikinci bir şehitlik örneği de II. Makkabiler Kitabı’nda yer almıştır. Buna göre, Roma yönetimi, Nikanor adlı komutanını isyancı Yahudilerin üzerine göndermiştir. İsyancılardan Razis, Selevkosların ateşe verdiği bir kulenin içinde sıkışıp kalmış ve onlara teslim olmaksızın kendini öldürmeyi tercih etmiştir.³³² Ölümü, karşısında çaresiz kaldığı düşman elinden tatmaktansa, Razis, kahramanca hayatına son vermeyi istemiş ve böylece kendini ulusu için feda edenler arasında kayda geçmiştir.

Yahudilikte şehit olmak sadece düşman eliyle ölmek olarak görülmemiş, kişinin dinî değerlerini çiğnemesi, özellikle de Tanrı’nın adını lekelemesi gibi bir tehlikenin olduğu durumlarda kişinin kendi hayatına son vermeyi tercih etmesi de şehitlik kapsamında görülmüştür. Bu çerçevede, MS. 2. yüzyılda, Yahudilikte, kişinin hayatından vazgeçebileceği üç durumun olduğu kabul edilmiş, hatta şart koşulmuştur. Bu durumlar: putperestlik, cinayet ve yasak cinsî durumlar şeklinde izah edilmiştir. Buna göre, eğer birisi, bahse konu üç büyük yasağı çiğnemek yerine ölmeyi tercih ederse, “Kıduş ha-Şem”i gerçekleştirmiş, yani şehit düşmüş olur. Şehit düşen kişiye ise “kadoş” denir. Diğer yasaklar, canını kurtarmak üzere, başka Yahudilerin de şahitlik etmemesi durumunda, çiğnenebilir kabul edilmiştir. Ancak eğer, herhangi bir yasak on Yahudinin huzurunda işlenecek olursa, kişinin ölümü

³²⁹ Şehitlik kavramı MÖ. 2. yüzyılda ortaya çıkmış ancak o dönem öncesinde yaşanan bazı vakalar da şehitlik örnekleri olarak değerlendirilmiştir (bkz. Sümer, s. 52-76). Örneğin, MÖ. 605 yılında Daniel ve üç arkadaşının yaşadığı olay bunlardandır (bkz. *Daniel*, 3/19-20).

³³⁰ II. *Makkabiler*, 7, 1-41.

³³¹ Bkz. I. *Makkabiler*, 6/42-46.

³³² Bkz. II. *Makkabiler*, 14/37-46.

tercih etmesi ve “Kıduş ha-Şem be-rabbim”i, yani “kamu önünde kutsanma”yı gerçekleştirmesi tavsiye edilmiştir. Bununla beraber eğer genel bir baskı ve zulüm süreci yaşıyorsa, herhangi bir Yahudinin şahit olması beklenmeksizin kişi, Tanrı’nın yasalarını çiğnemek durumunda bırakıldığı an kendiliğinden ölümü tercih etmelidir. Bunun aksine eğer kişi yapması gerektiğinde “Kıduş ha-Şem”i gerçekleştiremezse, “Hilul ha-Şem”, yani “Tanrı’nın adını kirletmiş/Tanrı’ya saygısızlık etmiş” olur.³³³

12. yüzyılda İbn Meymun da Şehitlik kavramını ele almıştır. O da şehitliğin, bir Yahudi’nin cinayet, putperestlerin baskısının neden olduğu dinden dönme, ya da ensest veya zina gibi ağır cinsel suçlar işlemek veya bunlara maruz kalmak yerine ölümü tercih etmek olduğunu ifade etmiştir. İbn Meymun, bu durumlarla karşılaşan bir Yahudi’nin, herhangi bir dinî değeri ihlal etmektense şehit olmayı seçmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak, İbn Meymun, bu türden durumlarla karşı karşıya kalmadığı takdirde şehitliği arzulamak veya şehit olma çabasına girişmenin, intihar etmek anlamına geldiğini, bunun da doğru bir davranış olmadığını ifade etmiştir.³³⁴ Ona göre, her ne olursa olsun bir Yahudi öncelikli olarak hayatta kalma gayreti içerisinde olmalı ve “Yasalar için yaşaması gerektiği” kuralını ön şart olarak daima aklında tutarak karar vermelidir. O, bu kanaatini, “*Kurallarına, ilkelerime sarılın. Çünkü onları yerine getiren onlar sayesinde yaşayacaktır*”³³⁵ ifadesine dayandırmış ve Tanrı’nın yasaları için ölmek değil, yaşamak gerektiğine vurgu yapmıştır.³³⁶ Böylece İbn Meymun şehitlik mefhumu ele alırken dahi, ölümü değil, yaşamı ön plana çıkartmıştır.³³⁷

Orta Çağ Yahudiliğinde, ölüm geldiğinde dinden dönmektense kendini ve hatta çocuklarını öldürmek de şehitlik olarak kabul edilmiştir. Günümüzde ise

³³³ Tollet, s. 35; “Qiddouch ha-Chem et Hilloul ha-Chem”, *DEJ*, s. 843; Gürkan, “Şehid”, s. 431-432.

³³⁴ İbn Meymun’e göre, zorunlu olmadığı halde “Kıduş ha-Şem” olarak ölmeyi tercih eden kişi suçludur, ancak başka düşünürlere göre ise bu ölüm şekli daima övülmeye değer bir ölümdür. Bahse konu tartışma İkinci Dünya Savaşı’nda da meydana gelen bir olay üzerine tekrar gündeme gelmiş ve Yahudiler arasında tartışmalara neden olmuştur. 1941 yılında bir Yahudi, tutsak diğer Yahudileri kurtarmak amacıyla öldürülme pahasına Nazilere teslim olup olmaması gerektiğini bir hahama sormuş ve bu görevi üstlenmek zorunda olmadığı ancak bunu bir dindarlık/takva eylemi olarak gerçekleştirmesi gerektiği yanıtını almıştır. Bunun üzerine kişi teslim olmuş ve hayatta kalmıştır (bkz. “Qiddouch ha-Chem et Hilloul ha-Chem”, *DEJ*, s. 843).

³³⁵ *Levililer*, 18/15.

³³⁶ Tollet, s. 47. (Daha fazla detay için bkz. Mişne Tora, Hilhot Yesodey ha-Tora, 5.)

³³⁷ Tollet, s. 48.

Yahudilikte bir ölümün şehitlik kabul edilmesi için on Yahudi'nin şahitliğinde aleni bir şekilde gerçekleşmesi şartı getirilmiştir. Bununla beraber, zulüm zamanlarında, cinayet, dinden dönme riski ve ağır cinsel baskılar söz konusuysa şehitliğe izin verilmiştir. Ayrıca, şeriatın değinmediği konularda bile örnek davranış sergilemek ve her gün Tanrı yolunda ölmek için dua etmek de şehitlik olarak kabul edilmiştir.³³⁸

Makkabiler döneminde, şehitlik mefhumunun oluşmasına paralel olarak, MS. 135 yılına kadar Yahudilere karşı sürdürülen zulüm politikaları karşısında, ölüm, yeniden diriliş, öteki dünya, kurtuluş ve mükâfat kavramları üzerinde de düşünülmeye başlanmış, inanç sistemi bu konuları da kapsayacak şekilde yeniden güncellenmiş ve zamanla bu inançlar Yahudiliğin ayrılmaz parçasına dönüşmüştür.³³⁹ Selevkosların zulümleri ve Makkabi İsyanı boyunca birçok Yahudi, dininden dönmektense, hayatından olmayı tercih etmiştir. Ancak yasalardan vazgeçmek istemedikleri için öldürülenlerin konumları muallakta kalmış ve kötülerin, inançlı Yahudilere karşı galip gelmesi Yahudiler arasında zihinlerin karışmasına neden olmuştur. Bu konjonktürde Yahudiler, Tanrı'nın adaletini sorgulamaya başlamıştır. Bunun üzerine, II. Makkabiler Kitabı sorgulamalara cevaplar türetmiştir. Ona göre, Tanrı işledikleri suçların³⁴⁰ cezasını, Yahudilerin yanlış yolda devam etmemeleri için hemen vermektedir; bu ise Tanrı'nın adaletinin ta kendisidir.³⁴¹

Yahudiler, şehitlik kavramıyla birlikte mazlum dindaşlarının Selevkosların elinden ölmesine dinî bir cevap bulmuş ve artık masum gözüken insanların çektikleri cezaları anlamlandırabilmiştir. Ancak onlar, bu sefer de yaptıkları iyiliklerin karşılığını ne zaman göreceğini sorgular olmuştur. Bu sorgulamanın cevaplarını ise yine o dönemde kaleme alınan Daniel Kitabı³⁴² (MÖ. 168-165) vermiştir. Daniel

³³⁸ Sümer, s. 72-76; Gürkan, "Şehid", s. 431-432.

³³⁹ Lebeau, s. 205.

³⁴⁰ Yuda, çatışmada ölen Yahudilerin kıyafetlerinin içlerinden putlara ait ve Yahudiliğin yasakladığı objeler bulmuştur. O, bu Yahudilerin işledikleri bu suçlardan dolayı öldüğünü ifade etmiş, bağışlanmaları için onların adına Mabet'e kefaret olarak sunmak için para toplamış ve onların kurtuluşu için dua etmiştir (bkz. II. Makkabiler, 12/39-46). II. Makkabiler Kitabı, Daniel Kitabından yaklaşık yarım asır sonra yazılmıştır ve o dönemde artık ölüm sonrası hayatın var olduğu inancı iyice yerleşmiştir (Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, s. 66-67).

³⁴¹ II. Makkabiler, 6/15-16.

³⁴² Daniel Kitabı'nın Babil'deki Yahudilerle ilgili olarak yazıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, apokaliptik temayı barındıran bu kitabın yazarının, Helenizm karşıtı ve Yahudi yasalarını ön plana çıkartıcı söylemlerinden bir Hasidi olabileceği kanaati oluşmuştur. Yunanca bir fiil olan *apocaluptein*

Kitabı, Makkabi döneminde zor zamanlar geçiren Yahudilere sabretmelerini telkin ederek tekrar ümit vermiştir. Bu çerçevede, burada, zulme karşı Tanrı'nın zaferi müjdelenmiş, Tanrı'nın yasaları için can verenler ise teselli edilmiştir.³⁴³ Daniel Kitabı'nda ilk kez ölümden sonra hayattan bahsedilmiş ve mazlumlara teskin etmek için onların ölüm sonrası uyanacakları ifade edilmiştir.³⁴⁴ Böylece, Yahudilikte ölümden sonra bir yaşamın olacağı, yani ahiret inancı doğmuştur. Bunun ardından, öldükten sonra tekrar dirilme ve ebediyen var olma fikri, kişinin dünyadaki iyiliklerinin karşılığında kendisine sunulan iyilik olarak tanımlanmıştır. Öyle ki yalnızca Tanrı'nın yasalarına sadık kalanlar diriltilecektir.³⁴⁵

Yahudiler şehitlik ve ahret kavramlarının ortaya çıkmasından sonra toptan olarak karşılaştıkları büyük sorunları ve haksız ölümleri izah etmenin yolunu bularak rahatlamış, ancak zamanla bahse konu inançların detayları hakkında fikir ayrılığına düşmüştür. Böylece süreç içerisinde oluşan çeşitli mezheplerin doktrinleri bu konuların etrafında özgün birer şekil almıştır.

3. Mezheplerin Teşekkülü

Helenizasyon süreci ve baskıyla helenleştirmeye tepki olarak patlak veren Makkabi İsyanı gibi farklı gelişmelerin etkisiyle MÖ. 3. ve 2. yüzyıllarda Yahudi toplumunda dinî konularda farklılaşmalar meydana gelmiş ve Yahudiler arasında ilk dinî gruplar ortaya çıkmıştır. Helen felsefesi ve yaşam tarzı ile Yahudilik arasında baş gösteren ciddi uyuşmazlıklar nedeniyle oluşan çatışma ortamı içerisinde, Yunan felsefesi Yahudiliği etkilemiştir. Nitekim kaynaklarda, bu süreçte Stoacılık, Pitagorculuk ve Epikürcülük gibi çeşitli ekollerin, oluşmakta olan farklı Yahudi mezheplerde karşılığını bulduğu ifade edilir.³⁴⁶ Esasında, teşekkül ettikleri zaman diliminde ele alındıklarında, henüz müstakil bir oluşuma kavuşmadıkları ve detaylı birer doktrine sahip olmadıkları için bu gruplar hakkında “mezhep” kavramını

“örtüyü kaldırmak”, “ifşa etmek” anlamlarına gelmektedir. Burada kastedilen Tanrı'nın yaşanan dehşet verici olaylardan örtüyü kaldırması ve mutlu sona yer vermesidir (bkz. Lebeau, s. 204-205).

³⁴³ Bkz. *Daniel*, 3/23-29.

³⁴⁴ *Daniel*, 12/2-3.

³⁴⁵ *II. Makkabiler*, 7/9. (Ölüm ve öteki dünya ile ilgili daha fazla detay için bkz. Tollet, s. 18-23.)

³⁴⁶ Bkz. Joseph, *Antiquités Judaiques*, XV, 10/4; Boissonnas, s. 44-45 (Burada Ferisilik, Pitagorculuk ile benzeştirilmiştir.); Boissonnas, s. 32-34 (Burada Ferisilik, Stoacılık ile, Sadukilik ise Epikürcülük ile benzeştirilmiştir.); Kutluay, s. 229 (Burada ise Sadukilik, Epikürcülük ile benzeştirilmiştir).

kullanmanın ne kadar doğru olduğu tartışılabilir.³⁴⁷ Ancak burada, günümüz itibariyle anlaşılır olması bakımından ayırt edilmeksizin “dinî grup” ifadesinin yanı sıra “mezhep” kavramı da kullanılacaktır.

Helenist baskıya karşı muhafazakâr kimlikleriyle ön plana çıkan hasidiler³⁴⁸ sonradan ortaya çıkacak olan dinî grupların temelini oluşturmuştur. Nitekim daha sonra, kader ve ölüm sonrası hayat ile ilgili mefhumlar hakkında Tevrat’ın da farklı şekillerde yorumlamaya başlanmasıyla Ferisiler, Sadukiler ve Esseniler adında üç farklı dinî grup tarih sahnesine çıkmıştır.³⁴⁹ Burada ilk olarak hasidiler hakkında kısa bilgi verdikten sonra, Ferisiler, Sadukiler ile Essenilerin oluşum süreci ve özellikle Yunan inançlarına reaksiyon olarak geliştirdikleri kader ve ölüm sonrası hayat ile ilgili bilgi vermeye çalışılacaktır.

Hasidi adı, Yahudilerin kazanmakla yükümlü oldukları Tanrı’nın özelliklerinden, İbranice’de “lütuf” anlamına gelen “hesed” sıfatından türemiştir. “Hesed” sıfatı, takvalı kişinin “Tanrı’yı taklit etme”³⁵⁰ konusunda ulaşmayı hedefleyebileceği en yüksek mertebeyi ifade etmektedir.³⁵¹ Günümüzde, “dindar” anlamında “hasid” kelimesi kullanılmaktadır. Ancak burada ele alınan “Hasid” ismi, Makkabi döneminde, katı şeriat bağlısı bir gruba özel ad olmuştur.

Makkabiler döneminde, Helenizme karşı olumlu tavır takınanların aksine, hasidiler atalarının inancını sürdürmüş ve Tora’nın yasalarına bağlı kalarak geri kalan halktan da ayrılmıştır. Helenizme karşı Makkabi İsyanı’yla başlayan Yahudi direnişinin bağımsızlıkla sonlanması hemen ardından, kral I. Yuhanna Hirkanus’un isyanın asıl hedeflerini arka plana atarak baskıcı bir saltanat uygulamasını ve Helenist bazı uygulamaları hayata geçirmesi üzerine hasidilerin

³⁴⁷ B. Zakir Çoban, “Yosefus’un Gözüyle İlk Dönem Yahudi Fırkaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27, İzmir, 2008, s. 60.

³⁴⁸ 18. yüzyılda Hasidiler adında Yahudi bir mezhep ortaya çıkmıştır. Ancak, 18. yüzyıldaki Hasidilerle karıştırmamak için, Makkabi isyanı dönemindeki hasidilere (katı dindarlar) “ilk hasidiler” denmiştir (bkz. Francine Cicurel, *Anthologie du Judaïsme*, ed. Nathan, Paris, 2007, s. 77).

³⁴⁹ Ömer Faruk Harman, “Yahudilik” (Mezhepler ve Dinî Gruplar), *DİA*, 2013, C. 43, s. 212; “Esquisse de l’Histoire du Peuple Hébreu”, *DEJ*, s. 1128; Lebeau, s. 212.

³⁵⁰ “Tanrı’yı taklit etme” doktrini, insanlara Tanrı’nın “ahlakî” davranışlarını taklit etme zorunluluğunu koşan ve Yahudilikte merkezi bir konuma sahip teolojik bir yaklaşımdır. Örneğin, kişi, Tanrı’nın, Adem ile Havva’nın çıplaklığını örttüğü gibi ar sahibi olmalı; hastaları ziyaret ettiği gibi, hastaları ziyaret etmeli; yas tutanları teselli ettiği gibi, ızdıraba düşmüş olanları teskin etmelidir (daha fazla detay için bkz. “İmitation de Dieu”, *DEJ*, s. 283-284).

³⁵¹ “Hasidim Richonim, Les Hommes Pieux des Premières Générations”, *DEJ*, s. 433-434.

önemli bir kısmı onu desteklemeyi bırakmıştır.³⁵² Bu süreçten sonra hasidiler kendi aralarında da gruplara ayrılmaya başlamış ve yeni bazı grupların ortaya çıkmasına kaynaklık etmişlerdir. Nitekim kaynaklarda, Ferisiler, Sadukiler ile Essenilerin aynı kaynaktan oluştuğu ifade edilmektedir. Ancak bu üç grubun doğrudan Hasidilikten mi çıktığı yoksa süreç içerisinde farklı unsurlardan mı doğdukları hususu açık bir biçimde bilinmemektedir. hasidiler kendi içlerinden çeşitli grupların ortaya çıkmasına vesile olurken MS. 1. yüzyılda tarih sahnesinden kaybolmuşlardır.³⁵³

3a. Ferisiler

Haşmonayim Hanedanlığı döneminde, Ortodoks Yahudiliğin temsilcileri ve Yahudi halkının dinî yol göstericileri konumunda olan Ferisilerin adı, “ayrı olmak”, “kendini ayrı tutmak”, “kenara bırakılmak”, “temiz olmayan şahıs”, “eşyadan uzaklaşmak” veya “açıklamak”, “tefsir etmek” anlamlarına gelen İbranice “peruşim” (P-R-Ş) kelimesinden türemiştir.³⁵⁴ Bazı araştırmacılar Ferisilerin, bir dönem Yahudileri yöneten Perslerdeki öldükten sonraki hayat ve melekler ile ilgili inançları olduğu gibi benimsemiş olmaları sebebiyle, Perslere mensup kişi anlamına gelen “parsa” kelimesine nispetle bu adı aldıklarını belirtmektedir.³⁵⁵ Çeşitli İngilizce sözlüklerde Ferisi kelimesine, “ikiyüzlü”, “sahte sofu”, “mürai” gibi anlamlar verildiği de görülmektedir.³⁵⁶ Ancak bu anlamlar, Ferisilerle ilgili İncil’de geçen ifadelerin yansıması olmalıdır.³⁵⁷ Ferisiler ise kendilerini “Haverim” (Kardeşler) şeklinde isimlendirmişlerdir.³⁵⁸

³⁵² Ahmet Güç, “Yahudilik” (Mâbed ve İbadet), *DİA*, 2013, C. 43, s. 209; “Hasidim Richonim, Les Hommes Pieux des Premières Générations”, *DEJ*, s. 433-434.

³⁵³ “Hasidim Richonim, Les Hommes Pieux des Premières Générations”, *DEJ*, s. 433-434; Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yay., İstanbul, 2001, s. 236.

³⁵⁴ “Pharisiens”, *DEJ*, s. 789-790; Kutluay, s. 215-217.

³⁵⁵ Taşpınar, s. 184.

³⁵⁶ “Pharisee”, *Dictionary of Contemporary English*, Longman, 2009, s. 1300; <https://en.oxforddictionaries.com/definition/pharisee> (13.12.2016).

³⁵⁷ Ferisi kelimesine verilen olumsuz anlamlar, Ferisilerle ilgili İncillerde geçen “Ey engerekler soyul!” (Matta, 3/7); “İsa onlara, “Dikkatli olun, Ferisiler’in ve Sadukiler’in mayasından kaçının!” dedi (Matta, 16/6); “Ben size, ‘Ferisiler’in ve Sadukiler’in mayasından kaçının’ derken, ekmekten söz etmediğimi nasıl olur da anlamazsınız?” “Ekmek mayasından değil de, Ferisiler’le Sadukiler’in öğretilerinden kaçının dediğini o zaman anladılar” (Matta, 16/6, 11-12); “Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler!” (Matta, 23/13, 15, 23, 25, 27, 29); Rab ona şöyle dedi: “Siz Ferisiler, bardağın ve tabağın dışını temizlersiniz, ama içiniz açgözlülük ve kötülükle doludur (Luka, 11/39); vs. gibi ifadelerden kaynaklanıyor olmalıdır.

³⁵⁸ Çoban, s. 60-61.

Ferisilerin tarih sahnesine çıktıkları dönem net olarak bilinmemekle beraber, konuyla ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda onların, daha önce hasidiler olarak anılan dindar Yahudilerin uzantısı, hatta onların prensiplerini en iyi şekilde temsil edenler olduğu aktarılmıştır. Bazıları ise Ferisilerin Yahudilerin Selevkoslara karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi döneminde bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra hasidilerden ayrılarak farklı bir grup haline geldiğini ifade etmektedirler. Bunlar, MÖ. 165 yılında, Yuda Makkabi'nin safında mücadele veren katı dindarlar olan hasidilerden ayrı olduklarına vurgu yapmak amacıyla, hasidilerin isminin türediği "hesed" (lütuf) sıfatının kendileri için kullanılmasını reddetmiştir.³⁵⁹ Yine de araştırmacıların çoğu, Ferisileri, hasidilere dayandırmakta ve bu grubun Makkabi İsyanı ile I. Yuhanna Hirkanus dönemleri arasında kimlik kazanarak ortaya çıktıklarını düşünmektedir.³⁶⁰ Buna göre, Sadok soyundan olmayan Yonatan'ın MÖ. 152 yılında –üstelik bir pagan olan Selevkos kralı Alexandre Balas tarafından- başhaham ilan edilmesiyle birlikte hasidiler, bunu kabul edilemez addetmişler ve siyasî otoriteye muhalif düşmüşlerdir. Yonatan'dan sonra, kardeşi Simon da başhahamlık görevini üstlenmiş, ancak o, muhalif sesleri bastırmak için MÖ. 140 yılında halk arasından kendisini destekleyen bir meclisi toplamış ve başhahamlığını bu meclise kabul ve ilan ettirerek statüsünü bu şekilde meşrulaştırmak istemiştir. Simon'un bu girişimi hasidileri ikiye bölmüş ve Yonatan ile Simon'un başhahamlık görevini üstlenmelerinde sakınca görmeyerek hasidilerden ayrılan Ferisiler adında yeni dinî bir grup ortaya çıkmıştır. İlk kez Simon'un oğlu I. Yuhanna Hirkanus döneminde somut bir şekilde Ferisilerden söz edildiği düşünülmektedir.³⁶¹ Bununla beraber, Ferisilerin, MÖ. 175 yılında, Selevkos kralı IV. Antiyokus Epifanes döneminde (MÖ. 175-164) var olduklarını savunanlar da mevcuttur. Hatta bunlara göre, Selevkos zulmüne karşı ayaklanmaya zihinsel manada öncülük edenler de esas itibarıyla Ferisiler olmuştur. Bu bağlamda, Makkabilerin askerî gücü, Ferisilerin ise isyanın ruhu olduğu ifade edilmiştir.³⁶²

Ferisiler, I. Yuhanna Hirkanus'un hükümdarlığı döneminde (MÖ. 134-104) siyasî bir ağırlık kazanmışlardır. I. Yuhanna Hirkanus, hükümdarlığının yanında

³⁵⁹ "Pharisiens", *DEJ*, s. 789-790; Kutluay, s. 215-217.

³⁶⁰ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 10/5.

³⁶¹ Lebeau, s. 212-213.

³⁶² Boissonnas, s. 13-14.

ayrıca başhahamlığı da elinde tutunca ve bunun yanı sıra Mabet'i yağmalayıp kişisel otoritesini dinî ve ulusal hedeflerinin önüne koyunca, Ferisilerin desteğini kaybetmiştir. Onun bu tutumu halk nezdinde de tepkiye yol açınca, Ferisilerin halk arasındaki itibarı artmıştır. Onlar, I. Yuhanna Hirkanus'un annesinin IV. Antiyokus Epifanes zamanında köle olarak satıldığını ve soyunun güvenilir olmadığını gerekçe göstererek başhahamlık görevini bırakmasını istemiş³⁶³ ve halkın büyük bir kısmını da arkalarına alarak ayaklanma başlatmışlardır. I. Yuhanna Hirkanus, Ferisilerin öncülük ettiği bu ayaklanmayı sert bir şekilde bastırmıştır.³⁶⁴ Bu sebeple söz konusu dönemde Ferisiler ile iktidardaki Haşmonayların arası iyice açılmıştır.

İktidara yönelik siyasî isteklerini gerçekleştirmede başarısız olan ve iktidardaki Haşmonayim ailesince dışlanan Ferisiler, dinî alana odaklanmış ve dinî açıdan Tora'nın hükümlerini yaşatmaya çalışmışlardır. I. Yuhanna Hirkanus ise Kudüs'te ve Mabet'te nüfuz sahibi olan ve süreç içerisinde başhahamlık mevzuu hakkında fikirleri yumuşayan diğer bir dinî grup olan Sadukilerin desteğine başvurmak durumunda kalmıştır.³⁶⁵ Böylece Sadukiler, Haşmonayim hanedanının politikalarını destekleyen kesim olarak tanınırken hasidilerden "doğan" Ferisiler de genel olarak Haşmonayim idaresine muhalif kesim olmuştur.³⁶⁶ Ancak Ferisiler, üst düzey din adamlığı, Sanhedrin ve Mabet vs. gibi siyasî, sosyal ve dinî platformda önemli görevler almışlar ve buralarda oldukça etkin rol oynamaya devam etmişlerdir.³⁶⁷

Ferisilerin ortaya çıktığı dönem, Soferim (Yazıcılar) Çağı olarak bilinir. Bu dönemde, Tanah ve Mişna tamamlanmış değildi. Talmud çalışmaları henüz başlamamıştı. Dolayısıyla bu süreçte, Tora'da yazılı apaçık kurallar dışında Yahudiler tarafından uyulması beklenen keskin hatlarla belirlenmiş kurallar henüz

³⁶³ Daha fazla bilgi için bkz. Schwentzel, *Juifs et Nabatéens*, s. 64-66.

³⁶⁴ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 10/5-6.

³⁶⁵ Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 10/5-6. (Söz konusu başhahamlık görevi tartışması çerçevesinde Yahudiler arasında ortaya çıkan gruplardan Sadukiler, devletin yapısına ve uygulamalarına daha uyumlu hareket ederken Esseniler radikal bir tavır sergileyerek çöle çekilmiş, Ferisiler ise Yahudi yasalarına uyulmasını sağlayacak dinî ve siyasî girişimleri üstlenen grup olmuştur. Bkz. Schafer, s. 90).

³⁶⁶ "Pharisiens", *DEJ*, s. 789-790; Lebeau, s. 212-214.

³⁶⁷ Hillel Newman, *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period, A Review of Lifestyle, Values, and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran*, Brill, Leiden-Boston, 2006, s. 72.

oluşmamıştı.³⁶⁸ Bu bakımdan Ferisilerin bir anlamda dinî boşlukları doldurma görevini üstlendikleri söylenebilir.

Makkabi İsyanı öncesinde nüveleri bulunan Ferisilerin, yabancı kültür, inanç ve felsefelerden, özellikle de Yunan felsefesinden etkilenmiş olabilecekleri kaynaklarda ifade edilmiştir.³⁶⁹ Buna göre, başta birbirinden oldukça farklı görünen Yahudi teolojisi ve Yunan felsefesi arasında zamanla etkileşim gerçekleşmiş olabilir. Bu bağlamda, Ferisiler, Yunan felsefe ekolleri arasında Stoacılar ile ilişkilendirilmiştir. Zira Stoacılar, ölümlerin yeniden dirileceğini ve başka bir hayatta ödül veya ceza alacaklarını savunmuşlardır. Aynı şekilde Ferisiler de kadere, ölümden sonra hayata ve öbür dünyada ceza ve mükâfat görüleceğine inanmışlardır.³⁷⁰

Yukarıdaki iddiaya karşın bazı araştırmacılar Yahudilerin yabancı inançlardan etkilendikleri fikrini reddetmektedirler. Yosefus'un, Yunan okuyucular tarafından daha anlaşılır olacağı için kullanmayı tercih ettiği “mezhep” kavramının bir yanılgıya sebep olduğuna vurgu yapan bu araştırmacılar, Yahudilerin, kendi dinleri ile Yunanların inançlarının uyuşmadığının daima bilincinde olduklarını, bu sebeple de kimliklerini korumak adına sürekli teyakkuzda bulunduklarını ve dinlerine yabancı unsurları sızdırmama hususuna çok dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir.³⁷¹ Bu bağlamda, Boissonnas, Yunan felsefesinin, başta Ferisilik olmak üzere, Yahudi mezhepler üzerinde etki sahibi olmadığını iddia etmiştir. Bu iddiasını desteklemek için o, Ferisilerin meleklerin varlığına olan inancı üzerinden örnek verir. Bu inancın, yabancı (Pers/Yunan) inanışlarla etkileşimden dolayı doğduğunu savunanlar olsa da, Boissonnas'a göre Yahudiler, Yahudi Kutsal Metinlerde var olan melek inancını, zamanla geliştirmişlerdir. Bu inançtan da, iyinin karşısı olarak kötü varlık algısı kendiliğinden gelişmiş ve bu suretle şeytan inancı teşekkül etmiştir.³⁷²

³⁶⁸ Kutluay, s. 212.

³⁶⁹ Bazı araştırmacılara göre, Yahudilerin Babil Sürgünü'nde Mecusilerden aldıkları kurtarıcı Mesih inancı, daha sonra Ferisiler tarafından geliştirmiştir. Başka bir ifadeyle, bu araştırmacılara göre, Ferisi doktrinleri, MÖ. 5. yüzyılda ortaya çıkmıştır. (bkz. Louis Finkelstein, *The Pharisees, The Sociological Background of their Faith*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1962, C. 1, s. 73-74; Boissonnas, s. 7-8, 41-42; Kutluay, s. 217).

³⁷⁰ Newman, s. 60, 72 (Ferisilerin, diriliş hakkındaki fikirlerinin Pitagor'un fikirleriyle benzeştiğine de dikkat çekilmiştir. Bkz. Boissonnas, s. 44-45).

³⁷¹ Boissonnas, s. 32-34.

³⁷² Boissonnas, s. 36-37.

Ferisilerin ölümden sonra tekrar dirilişin olduğu inancını geliştirmeleri de, Boissonnas'a göre Yahudilerin geleceğe dair ümitlerini sürdürmelerini sağlamak için yapılmıştır. Boissonnas'a göre, Stoacılar ile Ferisiler arasında benzerlik olduğunu savunan Yosefus'un aktardığı bilgiler çok güvenilir olmadığından onlara ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.³⁷³

Makkabi İsyanı sürecinde Ferisiler, kaderle ilgili fikirleriyle ön plana çıkmışlardır. Ferisilerin kadercilik ile ilgili fikirlerini Yosefus nakletmektedir; ancak onun, bu konuyla ilgili söylemleri çelişkili gözükmemektedir. Zira bazı ifadelerinde Yosefus, Ferisilerin kaderci yönlerine vurgu yaparken, bazı ifadelerinde de kişinin özgür idaresini ön plana çıkarmaktadır. Esasında ona göre, Ferisilerde, bazı şeyler kadere, bazı şeyler de kişinin kendisine bağlıdır. Ancak ikisinin de uyum içerisinde olması gerekir. Ferisilere göre, iyilik veya kötülük yapmak kişinin elindedir. Bununla birlikte kaderin de bu yönde yazılmış olması gerekir, yani diğer bir ifadeyle, kaderin kişinin arzusu ve fiilleriyle işbirliği içinde olması şarttır. Zira nihai olarak her şey Tanrı'nın ezeli iradesine göre olup bitmektedir. Ancak Tanrı'nın muradı çerçevesinde gerçekleşen olaylar silsilesinde kişi, özgür iradesiyle etkin rol oynayabilmektedir. Bu bağlamda Ferisiler bazı olayları kadere atfederken bazı olayların da kişinin özgür iradesine göre gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini savunmuşlardır.³⁷⁴ Dolayısıyla Ferisiler, kaderci anlayış ile özgür irade anlayışını sentezlemiştir.³⁷⁵ İrade meselesinde Ferisiler, Sadukiler ile Esseniler arasında bir orta yol izleyerek kaderin işleyişini ve kişinin irade özgürlüğünü iç içe geçirip sunmuşlardır. Ayrıca, onlar, kişilerin teker teker sorumlu oldukları gibi, toplumların da ayrıca sorumlu olduklarına vurgu yapmışlardır. Bunun yanı sıra, Ferisiler, kişinin, bu dünyada kendi elleriyle işlediklerinin neticesini, ceza veya mükâfat şeklinde öldükten sonra göreceğini ifade etmiştir. Onlara göre, kişi, ilahi adalete bu dünyada değil, öbür dünyada muhatap olacaktır.³⁷⁶

Makkabiler döneminde verilen mücadele çerçevesinde ölümden sonraki hayata ilişkin inancın şekil alması, Ferisilerin müstakil bir dinî grup halini almasında en büyük etkenlerden biri olmuştur. Öyle ki, daha önce de şehitlik mefhumunun

³⁷³ Boissonnas, s. 67.

³⁷⁴ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/14; *Antiquités Judaïques*, XIII, 5/9; XVIII, 1/2-4.

³⁷⁵ Çoban, s. 62.

³⁷⁶ Kutluay, s. 224.

oluşması bağlamında değindiğimiz gibi, IV. Antiyokus Epifanes karşısında boyun eğmeyen inanırlar, dinlerinden dönmeyip ölmeyi göze almışlardır. Ancak, o zamana kadar “öbür dünya” mefhumu var olmadığı için canını feda edenlerin durumu sorgulanır olmuştur. Bu bağlamda Yazıcılar, Tanrı’nın sadece yazılı Tora’yı değil, aynı zamanda Sözlü Tora’yı da gönderdiğini beyan ederek çözüme kapı aralamıştır.³⁷⁷ Sözlü Tora anlayışına dayalı olarak geliştirilen ahiret inancıyla artık, Yahudi yasaları uğruna ölenlerin, yaptıklarının ödülünü ebedi hayatta alacakları inancı oluşmuştur. Böylece, bu dönemde, Yahudilikte, şehitlik inancıyla iç içe geçmiş bir biçimde, öbür dünya, yeniden diriliş, ölümden sonraki hayatta ceza ve mükâfat fikirleri de gelişmiştir. Ferisiler de, bu fikirleri benimseyip müstakil bir dinî grup olarak doktrinlerini oluşturmaya başlamıştır.³⁷⁸

Ferisiler, ölümün bir son olmadığını ve ölümden sonra hayatın var olduğunu savunan ilk grup olmuştur.³⁷⁹ Bu bağlamda ruhun ölümsüzlüğünü ve yeniden dirilişin varlığını savunan Ferisilere göre, ölüm sonrası hayat herkes için geçerli olmakla beraber, öbür dünyada tekrar dirilme sadece iyi insanların ruhları için tanınmış bir mükâfattır. Bu çerçevede, Ferisiler, dünyada yapılan iyilikler ile kötülüklerin öbür dünyada ceza veya mükâfat olarak karşılık bulacağı kanaatine ulaşmışlardır. İnançlarını geliştirirken genel anlamda Helenizmden etkilenen Ferisiler, vücut ile haşır olunacağını, yani dirilişin beden ile gerçekleşeceğini de kabul ederek bu noktada onlardan ayrıışmışlardır. Ayrıca, Ferisiler, meleklerin varlığına da inanmışlardır. Yahudilikte ahiret inancının şekillenmesinde önemli rol oynayan Ferisiler, halkın ileriye yönelik ümitlerini canlı tutmayı başarmıştır. Ferisiler, ölümden sonra tekrar dirilişin var olduğuna inandıkları için, bu inancı ispatlamak uğruna Tanah’ı baştan sona yorumlamışlardır. Ayrıca onlar için, ölümden sonra

³⁷⁷ Ahiret konusu ilk defa Tanah sonrası Yahudi literatüründe açıkça ortaya konup Rabbani literatürüyle birlikte Yahudi öğretisinin bir parçası haline gelmiştir. Yahudilikte ahiret inancı geç dönemde yazılan apokaliptik karakterli Daniel kitabı (12/2) ile Hezekiel kitabında (37/1-4) kısmen yer almakla birlikte Tevrat’ta açık şekilde bulunmadığından bu konuda antik Yahudi mezhepleri farklı görüşler benimsemiştir (bkz. Harman, “Yahudilik” (İnanç Esasları), s. 205). Ruhların yeniden canlanması ve ölüm sonrası yargılama inançlarının Yahudiler arasında, Makkabi çatışmaları zamanında Yunanların etkisiyle şekillendiği düşünülmektedir (bkz. Schafer, s. 92).

³⁷⁸ Çoban, s. 61.

³⁷⁹ Kutsal Kitap’ta geçen Hz İsa dönemi ve sonrasındaki Yahudi toplumunun inanç ve yapısı hakkında önemli bilgiler içeren Resullerin İşleri kitabında Sadukilerin, ölümden sonra dirilişe, ruh ve melek inancına sahip olmadığı, Ferisilerin ise bunlara inandığı ifade edilerek Ferisilerin ahiret inancına tanıklık edilmektedir (Elçilerin İşleri, 23/8).

dirilişin Tanah'ta var olduğuna inanmak, ölümden sonra dirilişin varlığına inanmakla aynı şeyi ifade etmektedir.³⁸⁰

Tespitlerimize göre Ferisiler, baskı ve zulüm karşısında direnen ve canlarından olan Yahudilerin akıbeti hakkındaki teolojik boşluğu bir anlamda doldurmaya çalışmışlardır. Onlar Tanrı'nın ezeli iradesine leke düşürmemeyi gözeterek, maruz kaldıkları zulüm ve baskı karşısında dinlerinden taviz vermektense ölmeyi tercih eden Yahudilerin bu kararlarını da takdir etme çabasına girmişlerdir. Kanaatimize göre, bu bağlamda, söz konusu Yahudilerin düşman karşısında ezik bir şekilde değil, gururlu bir şekilde can verdiklerine vurgu yapan Ferisiler, özgür iradeyi devreye sokarak onların bu inisiyatifte bulunabilmiş olmalarını cesaretlerine ve takvalarına bağlamak istemişlerdir. Öte yandan onlar, dinlerinden dönmek istemedikleri için ölen Yahudilerin öbür dünyada alacakları ödüllerle yaptıklarının karşılığını görecekları inancını devreye sokarak geride kalanların zihin ve duygu dünyasını teskin etmişlerdir.

Ferisiler, Tora yasalarına sıkı sıkıya bağlılıklarıyla tanınmıştır. Bununla beraber, dogmatik davranmak istemeyen Ferisiler, Yahudiliği dinamik olarak algılamışlar, Tevrat'ın emir ve yasaklarını pragmatik bir şekilde açıklamakta ve gerekirse tamamlamakta sakınca görmemişlerdir. Ferisiler, Sözlü Tora'ya dayanarak Yazılı Tora'yı günün şartlarına göre yorumlama çabası içerisinde olmuştur. Böylece Ferisiler, Yahudi kutsal kitabının ilk yorumcuları olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda onlar, Yahudi yasalarını inceleyip "Halaka"³⁸¹ diye bilinen şifahi bir hukuk ilminin ilk temelini atanlar olmuşlardır.³⁸²

Ferisiler, Haşmonayim Hanedanlığı döneminde önemli izler bırakmışlardır. Başhahamlığını meşru görmedikleri Alexandre Jannée'nin zalim yönetimini tasvip etmeyen Ferisiler, onun döneminde daima dışlanmış, baskı görmüş ve hatta öldürülmüşken, I. Yuhanna Hirkanus (MÖ. 135-104) ile Salome Aleksandra (MÖ. 76-67) dönemlerinde siyasî olarak etkin rol oynamışlardır. Kaynaklara göre, Ferisiler

³⁸⁰ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/ 14; *Antiquités Judaiques*, XIII, 5/ 9; XVIII, 1/ 2-4; Ayrıca bkz. Kutluay, s. 224, 226; Taşpınar, s. 184; Çoban, s. 62.

³⁸¹ Yahudi hukukunu ifade eden "Halaka", kişiler arası ve kişi-Tanrı arası ilişkileri düzenleyen dinî kurallar bütünüdür. "Halaka" "yürümek" anlamına gelir ve Yahudilerin takip etmeleri gereken yolu gösterir (bkz. "Halakhah", *DEJ*, s. 412).

³⁸² Harman, "Yahudilik" (İnanç Esasları), s. 205; Abitbol, 59; Lebeau, s. 213-214.

özellikle Salome Aleksandra zamanında tam bir hareket özgürlüğüne kavuşmuş, Mabet yönetimini ele geçirmiş ve en yüksek makamlarda yer almışlardır. Onlar bu imkânlarla, Salome Aleksandra'nın kardeşi olduğu düşünülen Şimon ben Şeta adındaki yönetici sayesinde kavuşmuştur. Daha sonra siyasî etkileri zayıflamış olsa da Herod döneminin son kısmında Ferisiler, iktidara karşı toplumsal direnişin öncülüğünü üstlenmiş, bu bağlamda Herod'u öldürme teşebbüsünde bile bulunmuşlardır. Kaynaklara göre, bu gelişmelerin öncesinde Herod'un, Mabet'i yeniden inşa ettirmesi de onun, Ferisilerin bu cesaretini ve gücünü görüp onları kendi tarafına çekmek istemesinden kaynaklanmıştır. Bu barış adımlarının ardından Ferisiler, Tevrat'ı yorumlama ve toplum içinde yaşanan anlaşmazlıklara çözüm bulma gayreti içinde olmaya devam etmişlerdir.³⁸³ MS. 70 yılında Mabet'in yıkılmasının ardından Ferisiler, varlıklarını bir süre daha devam ettirmiş ve daha sonra ortaya çıkan Ortaçağ Yahudi mezheplerinden Rabbinik (Geleneksel) Yahudiliğin temelini oluşturmuşlardır.³⁸⁴

3b. Sadukiler

MÖ. 2. -MS. 1. yüzyıllar arasında etkin bir dinî bir grup olan Sadukilerin adı, İbranice “tsedukim” kavramından gelmektedir. Bazı araştırmacılar, bu ismin, Helenist Sokolu Antigonos'un Sadok adındaki öğrencisine nispetle verildiğini savunmuşlardır.³⁸⁵ Bu kavram, başka araştırmacılar tarafından, Davut zamanındaki başhaham Sadok'un soyu ile irtibatlandırılmışsa da Sadukilerin asıl kökenleri net

³⁸³ “Pharisiens”, *DEJ*, s. 789-790; Abitbol, s. 59; Schafer, s. 92; Boissonnas, s. 16-17.

³⁸⁴ Bu süreçte Yahudilik, tamamen Rabbinik çizgi ile yol almıştır (bkz. Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/14; *Antiquités Judaiques*, XIII, 5/ 9; XVIII, 1/ 2-4; ayrıca bkz. “Pharisiens”, *DEJ*, s. 789-790; Kutluay, s. 213). Kutluay, Yahuda bölgesinin Roma'nın egemenliği altına girmesinin ardından, teşekkül eden “Şamay” ekolünün, Ferisilerin doktrinlerini daha da katı bir şekilde uygulayarak sürdürdüğü bilgisini aktarmıştır. Ardından, Roma'ya karşı siyasî bir direnç gösteren “Kannaîmler” (Zealots), bu ekolün mensuplarından Zadok'un etrafında varlıklarını sürdürmüştür. Onların asıl gayesi, bağımsızlığa kavuşup, Tanrı'nın hükümleriyle yönetilecekleri bir siyasî ortam oluşturmaktır (bkz. Kutluay, s. 228-229). Yosefus'a göre, onun zamanında Ferisiler, yaklaşık 6000 kişilik bir gruptu ve onlar Yahudi halk üzerinde büyük etki sahibiydi. Ayrıca onlar, siyasî bakımdan da oldukça güçlüydüler (Çoban, s. 63).

³⁸⁵ Taşpınar, s. 176-177. (Kaynaklarda, Sokolu Antigonos'un “Efendilerine, alacakları ücret için hizmet eden hizmetkârlar gibi değil, fakat ücret almayı düşünmeden ödevlerini yapanlar gibi olun” şeklindeki öğretilerine, öğrencisi Sadok'un “Akşam olduğunda hak ettiği mükâfatı almayacak olduktan sonra hangi hizmetkâr çalışmış?” şeklinde tepki göstererek kendisinden ayrıldığı ve bunun üzerine lüks bir yaşam sürmeye başlayıp hayattaki amacın zevk almak olduğu felsefesini geliştirdiği ifade edilmektedir. Bkz. Kutluay, s. 230. Bu bağlamda Sadukileri Epikürcülerle ilişkilendirmek mümkündür.)

olarak bilinmemektedir. Sadukilerin ortaya çıkışının, Helenizm öncesi veya Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesi dönemlerine rastlayabileceği düşünülmüştür (MÖ. IV. yüzyıl). Bununla beraber, MÖ. 162 yılına kadar, Saduki ismi, din adamı sınıfına mensup olanlar için kullanılan özel ad olmuştur.³⁸⁶ Sadukilerin açık bir şekilde Ferisilerden ayrı bir grup olmaları ise MÖ. 135-104 yılları arasında hükümdar olan I. Yuhanna Hirkanus zamanında gerçekleşmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, I. Yuhanna Hirkanus'un hükümdarlığın yanında ayrıca başhahamlığı da elinde tutmasına Ferisiler karşı çıkarken, Sadukiler bu konuda otoritenin yanında yer almışlardır. Bunun neticesinde, bu dönemde siyasî gücü ele geçiren Sadukiler, MÖ. 76-67 yılları arasında hüküm sürmüş Salome Aleksandra zamanına kadar bu gücü muhafaza etmişlerdir.³⁸⁷

Yahudi toplumunun siyasî işleriyle yakından ilgilenen aristokrasi mensupları Sadukiler, Ferisiler kadar halkın desteğini arkasına alamamışlardır. Bununla beraber Sadukiler, Sanhedrin üyeleri ve etkin din adamları sayesinde Mabet bünyesinde önemli bir güce sahip olmuşlardır. Onlar, maddiyatçı ve Epikürcü yönleri³⁸⁸ dolayısıyla gelir kaynakları bulunan Mabet'le olan bağlarını hep sıkı tutmuşlardır. Bununla beraber kaynaklarda, helenizmin etkisiyle bazı Sadukilerin, Mabet'in bulunduğu tepenin eteğine bir gymnasium inşa edip onu Zeus'a adadıkları ve Kudüs'ün ismini Antakya olarak değiştirmek istedikleri yer almıştır. Nitekim bunların bir kısmının Tanrı ile yapmış oldukları ahiti sorguladıkları ve sünnet uygulamasından da vazgeçtikleri bilinmektedir.³⁸⁹ Bu sebeple Sadukiler ve Ferisiler arasında hem siyasî hem dinî platformda sürekli bir gerilim olmuştur.³⁹⁰

Sadukiler ile Ferisiler arasındaki gerilim, dinî alanda daha belirgin bir biçimde yansımaları göstermiştir. Sadukiler, Helenist yönlerine rağmen muhafazakâr hatta gelenekselci bir grup olarak ün salmışlar, eski şeriati kurumsal olarak sürdürme gayretine girip yazılı Tora'yı en katı şekilde takip ederken, Ferisilerin aksine Sözlü Tora'yı reddetmişlerdir.³⁹¹ Sadukiler Sözlü Tora'yı kabul eden Ferisilerden ayırmak

³⁸⁶ Taşpınar, s. 178.

³⁸⁷ "Sadducéens", *DEJ*, s. 896-897.

³⁸⁸ Kutluay, s. 229.

³⁸⁹ Lebeau, s. 177.

³⁹⁰ Abitbol, s. 59; "Sadducéens", *DEJ*, s. 896-897; Çoban, s. 67.

³⁹¹ Taşpınar, s. 179. (Sadukiler, Tevrat'ın dahi mutlak kutsallığını eleştirel yaklaşmışlardır. Bkz. Çoban, s. 67.)

için “gzerot” adını verdikleri kendi kararlarına uymuşlardır. Bu bağlamda onlar, mevcut dinî durumun devam etmesi için mücadele vermiş, Ferisilerin icat ettiği hukukî kurallara hiçbir değer atfetmemiş ve onlar tarafından uygulamaya konan yenilikleri reddetmişlerdir. Yazılı Kanunlara uymayanlar hakkında cezayı hafifletme yoluna giden Ferisilerin aksine Sadukiler, “göze göz, dişe diş” kuralı³⁹² gereği en ağır cezayı uygulamaktan kaçınmamışlardır.³⁹³ Sadukiler ile Ferisiler arasında, hukuki kurallara yaklaşım, Şavuot bayramının tarihi, Sukkot bayramında gerçekleştirilecek bazı seremoniler, yalancı şahitlik yapanlara verilecek ceza, ebedi hayat, ölüm sonrası yaşam, Mesih’in varlığı vb. konularda da ihtilaflar oluşmuştur.³⁹⁴

Sadukiler ile Ferisiler arasında kader ve ahiret hayatı ile ilgili doktrinlerde önemli fikir ayrılıkları mevcuttur. Daha önce de ifade edildiği gibi, IV. Antiyokus’un uyguladığı baskı politikası neticesinde Selevkos askerleri tarafından öldürülen masum Yahudilerin durumu halkın, ölenlerin akıbetini sorgulamasına yol açmıştır. Bu bağlamda teodise problemi ortaya çıkmıştır. Kötünün karşısında –üstelik dinlerinden taviz vermeyi ve Tanrı’nın yolundan şaşmayı reddettikleri için- ölen iyileri kurtarmak amacıyla Tanrı’nın neden müdahale etmediği veya iyinin karşısında kötünün muzaffer olduğu bir durumda Tanrı’nın adaletinin nerede olduğu türünden sorular gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Sadukiler, geliştirdikleri inanç sisteminde, orta yolu benimseyen Ferisilerin aksine, kader inancını tamamen ortadan kaldırmışlardır. Onlar, Tanrı’nın hiçbir kötülük yapamayacağı gibi, kötülüğü görmeye dahi tahammül edemeyeceğini, iyilik veya kötülüğün kişinin kendi tercihi ve eseri olduğunu ifade etmişlerdir.³⁹⁵ Bu çerçevede Sadukiler, kader mefhumunu devre dışı bırakıp kişiyi fiillerinde tamamen özgür kılan bir söylem geliştirmişlerdir. Onlara göre, insanın fiilleri üzerinde kaderin hiçbir etkisi yoktur, kişinin bütün fiilleri sadece kendisinin irade etmesiyle gerçekleşir. Dolayısıyla kişinin başına gelen olaylar, tamamen kişinin iyi şeyler veya kötü şeyler yapmasına bağlıdır.³⁹⁶ Böylece, hem dünyadaki kötülüklerin kaynağı, onları iradî bir şekilde gerçekleştiren kötü insanlar olarak gösterilmiş ve Tanrı “aklanmış”, hem de dinlerinden dönmeyip

³⁹² Çıkış, 21/24.

³⁹³ “Sadducéens”, *DEJ*, s. 896-897; Abitbol, s. 59; Lebeau, s. 214.

³⁹⁴ “Pharisiens”, *DEJ*, s. 789-790.

³⁹⁵ Taşpınar, s. 180.

³⁹⁶ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/14; *Antiquités Judaïques*, XIII, 5/ 9.

ölmeyi tercih eden iyilerin davranışları kendi irade, cesaret ve takvalarına bağlanmıştır. Bu bağlamda, Sadukiler, bireysel olarak kişinin de, kişilerin oluşturduğu devletin de işlerinin dinden tamamen ayrıştırılması ve hem tek tek kişilerin hem de devletin Tanrı'ya dayanarak değil, kendi irade gücünü kullanarak hareket etmesi gerektiğini savunmuştur.³⁹⁷

Sadukiler Tanah dışındaki metinlere itibar etmemiş ve doktrinlerini Tanah'a harfiyen uyma prensibi çerçevesinde oluşturmuşlardır. Bu bağlamda kaynaklarda, Ferisilerin aksine, Sadukilerin Babil, Pers veya Yunan gibi yabancı kültürlerden aktarılan fikir ve inançlar karşısında muhafazakâr bir tutum sergiledikleri ifade edilmiştir. Bu iddiayı dile getirenlere göre, ruhun ölümsüzlüğü inancı Yunan kültürüne, ölüm sonrası hayat, melek, cin, şeytan gibi şeylerin varlığı ile ilgili inanışlar ise Pers kültürüne dayanmaktadır. Bu kültürlerden etkilenen Ferisilerin aksine Sadukiler bu inançları benimsememişlerdir.³⁹⁸ Böylece Sadukiler, Tanah'ta rastlanmadığı için hem ruha hem bedene nispetle ölümlerin tekrar dirileceğine inanmayarak ölümden sonraki ebedi hayatı tamamen reddetmişlerdir.³⁹⁹ Bu çerçevede, Sadukiler ruhun da vücutla beraber öldüğünü savunmuşlardır. Ayrıca onlara göre melek ve şeytan gibi varlıklar da yoktur.⁴⁰⁰

Sadukiler, Mabet'e sıkı sıkıya bağlı olmalarından dolayı, İkinci Mabet'in yıkılmasının ardından güçlerini kaybetmiş ve tarih sahnesinden kaybolmuştur.⁴⁰¹ Bu bakımdan Sadukilerle ilgili sahip olduğumuz bilgiler, bizzat kendileri tarafından değil, başka dinî gruplara mensup yazarlar aracılığıyla aktarılmıştır.⁴⁰² Ayrıca,

³⁹⁷ Kutluay, s. 232.

³⁹⁸ Taşpınar, s. 179; Boissonnas, s. 7-8.

³⁹⁹ I. Makkabiler Kitabı, ölüm sonrası hayat ve meleklerden hiç bahsetmediği için yazarının bir Saduki olabileceği düşünülmüştür (bkz. Taşpınar, s. 180). Ayrıca, Yeni Ahit'te ölümlerin dirilişiyle ilgili Sadukiler ile İsa arasında geçen tartışmalar (bkz. Markos, 12/18-28; Matta, 22/23-28) ve "ölümden sonra diriliş olmadığını söyleyen Sadukiler..." (bkz. Luka, 20/27) veya "Sadukiler, ölümden diriliş, melek ve ruh yoktur derler" (bkz. Elçilerin İşleri, 23/8) gibi ifadeler Sadukilerin ölüm sonrası hayata inanmadıklarını teyit eder mahiyettedir.

⁴⁰⁰ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/14; *Antiquités Judaïques*, XVIII, 1/ 4; Ayrıca bkz. "Sadducéens", *DEJ*, s. 896-897; Kutluay, s. 233.

⁴⁰¹ "Pharisiens", *DEJ*, s. 789-790. (Kaynaklarda, Orta Çağ Yahudi mezheplerinden Karailik'in, Sadukilik'in bir yansıması olabileceği bilgisi yer almıştır. Bkz. Kutluay, s. 231, 235, 257-263; Çoban, s. 68).

⁴⁰² Taşpınar, s. 178.

Sadukiler, mezhep olarak tutunamadıkları için, Yahudilik, Ferisilerin ahiret, ruhun ölümsüzlüğü, melek, kader vs. doktrinleriyle şekillenmiştir.⁴⁰³

3c. Esseniler

Esseni ismi, bu mezhep mensuplarının yaşam tarzlarıyla ilgili olarak “aziz”, “dindar” veya “şifacı” kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Esseniler⁴⁰⁴ bazen, “mütevazı ve dindar kişiler”, bazen de “sessiz, sakin, ketum kişiler” olarak aktarılmıştır.⁴⁰⁵

Yahudi tarihinde MÖ. 2. yüzyıl ile MS. 1 yüzyıllar arasında etkin olan Esseniler, özellikle Ölü Deniz’in (Lut Gölü) batı kıyısında toplanarak manastır hayatı yaşamış bir Yahudi mezhebidir. Büyük ihtimalle söz konusu mezhebin ilk nüveleri yine IV. Antiyokus’un baskıları sürecinde ortaya çıkmıştır. Nitekim kaynaklarda, Essenilerin, Makkabi İsyanı boyunca ön plana çıkmış hasidilerin devamı oldukları, ancak isyan sürecinde onların görüş ve tutumlarını çok daha ileri seviyeye taşıyarak onlardan ayrıldıkları ifade edilmiştir.⁴⁰⁶ Essenilerin, Haşmonayim Hanedanlığı zamanında, siyasî güce sırtlarını dönüp I. Yuhanna Hirkanus’un başhahamlığını destekleyen Sadukilerden ayrılarak bağımsız bir dinî/siyasî grup oluşturdukları da iddia edilmektedir.⁴⁰⁷ Haşmonaylara düşman olan Esseniler, “dinsiz haham” olarak tanımladıkları Salome Aleksandra’nın oğlu ve başhaham II. Hirkanus tarafından eziyete maruz kalmışlardır. Bunun üzerine her bakımdan arındırılmış bir Yahudiliğin hayalini kuran Esseniler, MÖ. 1. yüzyılda diğer Yahudilerden tamamen ayrılmış ve ülkenin farklı yerlerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bunların çoğu, Ölü Deniz

⁴⁰³ Kutluay, s. 234.

⁴⁰⁴ Essenilerden, ilk olarak MÖ. 2. yüzyılın ortalarında yaşanan siyasî-sosyal olaylar bağlamında Yosefus bahsetmiştir. Yosefus’un eserinde, Essenilerden ilk kez, Yonatan zamanında, daha sonra Aleksandra Jannée ve Aristobulos dönemlerinde bahsedilir (Josephe, *Antiquités Judaïques*, XIII, 16/2-3; Josephe, *Guerre des Juifs*, I, 3/5). MS. 1. yüzyılda yaşamış olan Yosefus, kendi döneminde Essenilerin dört bin civarında olduklarını (Josephe, *Antiquités Judaïques*, XVIII, 1/5) ve bunların çeşitli şehirlerde dağınık vaziyette yaşadıklarını belirtmiştir (Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/4). Kaynaklara göre, 20. yüzyıla kadar Esseniler hakkındaki bilgilere Yunanca kaynaklardan ulaşılmıştır. Ancak 1947 yılında Ölü Deniz kıyısındaki Kumran Vadisinde bulunan ve “Kumran Yazıtları” adıyla anılan yazmalar, günümüzde Essenilerle ilgili en önemli kaynaklar haline gelmiştir. Bu kaynaklarda açık bir şekilde “Esseni” ismi zikredilmemişse de nakledilen bilgilerin Essenilerin özelliklerini yansıtmaları sebebiyle bu topluluğun Esseniler olduğu kanaati doğmuştur (“Esséniens”, *DEJ*, s. 330; Kutluay, s. 246; Çoban, s. 64).

⁴⁰⁵ Bkz. Kutluay, s. 236.

⁴⁰⁶ Kutluay, s. 236.

⁴⁰⁷ “Pharisiens”, *DEJ*, s. 789-790; Lebeau, s. 212-214.

mağaralarına sığınmış ve kendilerini huzura kavuşturacağına inandıkları Mesih'i bekleyerek buralarda manevî yaşamlarını sürdürmüşlerdir.⁴⁰⁸

Esseniler, yaşadıkları zor zamanlara tahammül edebilmek için Mesih'in geleceğine inanmış ve ne zaman geleceğini hesaplamaya çalışmışlardır.⁴⁰⁹ Onlar, bu bağlamda gelecek hakkında bazı kehanetlerde bulunmuşlardır.⁴¹⁰ Esseniler, beden ile ruh arasındaki ilişki ve tıbbî konularla yakından ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda onlar, hastalıklardan korunma yöntemlerini, çeşitli tedavi yollarını ve taşların şifalarını öğrenme gayreti içerisinde olmuşlardır.⁴¹¹ Kaynaklarda şifacılık özellikleri olan Essenilerin, hastalanma durumlarında Babil ve İran menşeli büyüler yaptıkları aktarılmıştır.⁴¹² Bu bağlamda, Essenilerin yabancı uygulamaların etkisinde kaldığı ve bunları kendi hayatlarında uygulamaya geçirdikleri söylenebilir.

Çeşitli zulümlere maruz kaldıkları için mağaralara inzivaya çekilmeyi tercih eden Esseniler, bu tutumlarını meşrulaştırmak için kaderciliği benimsemişlerdir. Onlar, Sadukilerin tam aksine tamamen kaderci bir inanış takip etmişler, kaderin her şeyi tayin ettiğini ve kaderin karşısında kişinin aciz olduğunu savunmuşlardır. Böylece özgür irade Esseniler tarafından tamamen dışlanmıştır. Onlara göre, kişi tamamen, kendisine emredilenleri yaşamakta ve gerçekleştirmektedir.⁴¹³ Kumran yazıtlarında Essenilerin bu inancına dair bazı bilgilere rastlanmaktadır. Burada kader hususunda "kader" veya "akıbet" anlamına gelen "goral" kelimesini kullanmaları onların ileri derecede kaderci olduklarını teyid etmektedir. Onlara göre, insanların kaderi doğmadan önce ve ebedî olarak belirlenmiştir. Ayrıca onlara göre, Tanrı'nın takdirinin karşısında insan bir hiçtir.⁴¹⁴

Araştırmacılar, Essenilerin ölüm sonrası hayata olan inançları hakkındaki detaylı bilgilere yine Kumran yazıtları sayesinde ulaşmışlardır. Nitekim Kumran yazıtlarında, vücudun yeniden dirileceği inancı ve nihai mahkeme inancı yer almıştır.

⁴⁰⁸ Abitbol, s. 59-62.

⁴⁰⁹ Kutluay, s. 237, 246. (Esseniler, Mesih inançlarını, Tesniye, 18/18'de geçen, "Onlar için kardeşleri arasında senin gibi bir peygamber çıkaracağım, sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim, herşeyi onlara söyleyecek" ifadesi ile temellendirmişlerdir.)

⁴¹⁰ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/12.

⁴¹¹ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/6.

⁴¹² Kutluay, s. 233.

⁴¹³ Josephe, *Antiquités Judaiques*, XIII, 5/9; XVIII, 1/5.

⁴¹⁴ Kutluay, s. 245.

Kaynaklarda, Makkabi İsyanı sürecinde mağaralara sığınan Essenilerin, daha sonra Romalılarla yapılan savaşlar esnasında, şerefli bir ölüm uğruna gördükleri işkencelere göğüs gerdikleri ifade edilmiştir. Onların bu tutumu, tekrar dirilecekleri inancını benimsemiş olmalarına dayandırılmıştır. Onlar, öbür dünyada ruhların bir araya geleceğine ve meleklerle buluşacağına inanmışlardır. Ancak, Esseniler, Ferisilerin aksine, vücut ile haşr olunacağını, yani dirilişin beden ile gerçekleşeceğini reddetmişlerdir. Essenilere göre, beden ruhun hapsidir. Ruh esasında çok daha yüksek mertebelere aittir ve oralardan bedene doğru çekilmiştir. Ancak, öldükten sonra beden çürür ve böylece kişinin maddi boyutu yok olur. Bununla birlikte, kişiyi oluşturan ikinci unsur olan ruh ölümle yok olmaz; zira o ölümsüzdür ve ebedî olarak var olmaya devam eder. Ruh kendisini hapseden bedenden kurtulur kurtulmaz ait olduğu yüksek bölgelere tekrar döner. Essenilere göre, bedenden ayrılan ruh yüksek yerlere gider; ancak ruhun orada mutlu veya mutsuz bir hayat yaşaması bu dünyada yaptıklarına bağlıdır. Buna göre, eğer kişi bu dünyada iyi işler yaptıysa, bedenden ayrıldıktan sonra ruhu, karşılığında mükâfat görecektir. Ancak eğer kişi bu dünyada olumsuz şeyler yaptıysa ruhu bedenden ayrılınca ceza görecektir. Mükâfat görececek erdemli ruhlar için, Yunanlarda olduğu gibi Essenilerin inancına göre de Okyanus'un ötesinde hazırlanmış bir yer vardır. Kötü ruhlar ise karanlık ve soğuk bir çukura atılırlar ve orada ebediyen acı çekerler. Bu inançları, Esseniler tarafından benimsedikleri ve geliştirildikleri bağlam çerçevesinde ele aldığımızda, diyebiliriz ki Selevkosların zulümleri karşısında ümitsizliğe düşen Yahudileri, ölümden sonra mükâfat görecekları düşüncesiyle kararlı tutumlarını sürdürmelerine sevk etmek istenmiştir. Kötülük yapanların da öldükten sonra azap görecekları korkusuyla kendilerini frenlemeleri umulmuştur. Yosefus, Essenilerin ruh, beden, ölüm ve sonrası hakkında inançlarını geliştirdiklerinde, ruhun ölümsüzlük fikrini savunan Yunan felsefesinden etkilendiklerini ve bu bakımdan benimsedikleri ahiret inancı ve tasvirlerinin Yunanların, özellikle de Pitagorcuların ahiret inancıyla benzeştiklerini ifade etmiştir. Yosefus'a göre, Esseniler ebedi bir hayat yaşamaktansa ölümü huzur içinde karşılamayı yeğlemişlerdir. Zira özellikle Romalılara karşı yaşanan savaşlarda, onların karakterleri iyice güçlenmiş ve her duruma dayanabilir hale

gelmiştir. Nitekim işkence çektirildiğinde bile, kendilerinin, sanki yeni bir hayata kavuşacaklarmış gibi tebessüm ederek can verdikleri aktarılmıştır.⁴¹⁵

Essenilerin ahiret inancı Ferisilerinkine benzer. İki grubun benimsediği ölümden sonraki hayat hakkındaki tek fark, Ferisiler ahirette ruhun yanı sıra beden de var olacağını savunurken, Essenilerin öldükten sonra bedenin çürüyeceğini, ancak bedenden ayrılan ruhun ebediyen var olup ceza veya mükâfat göreceğini kabullenmesiydi.⁴¹⁶ Bununla beraber, Essenilerle ilişkilendirilen Kumran yazıtları incelendikten sonra, bazı araştırmacılar, Essenilerin de dirilişin bedenle olacağına inandığına dair iddiaları dile getirmeye başlamıştır.⁴¹⁷

Esseniler de Ferisiler gibi meleklerin varlığına inanır, ancak onlar bu inanç hakkında daha fazla detay geliştirmişlerdir. Onlar meleklerden, “kutsal yaratıklar”, “şerefliiler”, “göklerin oğulları”, “semavi varlıklar”, “ebedî varlıklar”, “kutsallar” şeklinde bahsetmiş ve bunların başlıcalarını “Işıklar Prensi”, “Karanlık Meleği”, “Gerçeklik Meleği”, “Tahrir Meleği”, “Muhafız Melekleri” ve “Himaye Melekleri” (Gabriel, Mihael, Rafael, Suriel/Uriel) gibi isimlerle adlandırmışlardır. Onlar bu meleklerin dünyanın sonunda meydana gelecek savaşta, iyilerin yanında mücadele edeceklerini savunmuşlardır. Esseniler melekler yanında “Mastemah” (Şeytan) gibi görünmeyen başka varlıklara da inanmışlardır.⁴¹⁸

Kaynaklarda Essenilerin, MS. 1. yüzyılda hiyerarşik düzenle otokontrolü sağladıkları ve yeni üyeleri sıkı bir denetimden sonra içlerine aldıkları belirtilmiştir. Bu bağlamda ancak üç yıllık bir sınama sürecini başarıyla tamamlayan kişileri aralarına aldıkları ifade edilmiştir.⁴¹⁹ Ayrıca kaynaklarda, Essenilerin, başkalarının erkek çocuklarını evlatlık edip onları gruba dâhil ederek kendi inançlarına göre yetiştirdikleri aktarılmıştır. Ancak sadakat gücü hafif görüldüğünden kadınların hiçbir şekilde mezhebe alınmadığı da bilgiler arasında yer almıştır.⁴²⁰ Kadınların sadakatine güvenemedikleri için Esseniler kendilerine evliliği dahi

⁴¹⁵ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/10-11; *Antiquités Judaïques*, XVIII, 1/5; ayrıca bkz. Taşpınar, s. 171-172; Kutluay, s. 245.

⁴¹⁶ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/11; *Antiquités Judaïques*, XVIII, 1/5.

⁴¹⁷ Detay için bkz. Taşpınar, s. 173-176.

⁴¹⁸ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/7; Kutluay, s. 246.

⁴¹⁹ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/7.

⁴²⁰ “Esséniens”, *DEJ*, s. 330; Abitbol, s. 59-62.

yasaklamışlardır.⁴²¹ Bununla birlikte Yosefus, Esseniler arasında evliliği kabul eden bir alt gruptan da söz eder. Bunlar evlenir, ancak eşleri hamile kalır kalmaz onunla teması keser, böylece, zevk için değil, nesillerinin devamı için evlendiklerini ispatlamış olurlardı.⁴²²

Çoğunlukla çiftçi ve zanaatkârlardan oluşan Esseniler bütün kazançlarını, mal mülklerini, yiyecek içeceklerini ve kıyafetlerini paylaşmışlardır. Esseniler, iffete, fizikî temizliğe, dinî arınmaya ve beyaz kıyafet giymeye önem vermiş, tutumluluk ve aşırıya gitmemeyi birer meziyet olarak görmüş, her türlü dünyevî zevki ise kötü kabul etmişlerdir. Esseniler, kendi kendilerini Yahudi toplumundan ayırttığı halde Mabet'e hediyeler göndermeyi ihmal etmemiş, ancak hayvan kurbanına karşı çıkmışlardır.⁴²³

Esseniler özellikle Şabat yasakları konusunda Ferisilere göre çok daha titiz davranmışlardır. Ayrıca Musa'ya yönelik her türlü küfrü ölümle cezalandırırken daha ağır olarak nitelendirilebilecek suçları sadece toplumdan dışlama ile karşılamışlardır. Tora'yı yorumlamada sakınca görmeyen Esseniler, MÖ. 104-103 yıllarında hüküm süren kral I. Aristobulos zamanından, MS. 66-70 yıllarına kadar etkin faaliyet göstermiş, Mabet'in MS. 70 yılında yıkılmasından bir süre sonra tarih sahnesinden kaybolmuştur.⁴²⁴ Ayrıca kaynaklarda, Esseni mezhebi ile Hristiyanlık arasında benzerlikler tespit edilmiş ve ilk Kilise'nin Essenilerden çok etkilendiği ifade edilmiştir.⁴²⁵

⁴²¹ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/2; ayrıca bkz. Taşpınar, s. 170. (Başka bir kaynağa göre, Esseniler bedensel zevklerden kaçınmayı prensip edindikleri için kadınlara pek yaklaşmamayı tercih etmiştir. Ancak, onlara yaklaşacaklarsa da, ilk dönem Hasidilerin de yaptığı gibi, çocuğun Şabat günü doğarak Şabat yasaklarını ihlal etme riskini en aza indirmek için, bunu sadece Çarşamba günü ile sınırlı tutmuşlardır. Bkz. Kutluay, s. 237).

⁴²² Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/13; ayrıca bkz. Kutluay, s. 243.

⁴²³ Josephe, *Guerre des Juifs*, II, 8/2, par. 13; "Esséniens", *DEJ*, s. 330.

⁴²⁴ Kutluay, s. 244-245; "Esséniens", *DEJ*, s. 330.

⁴²⁵ Kutluay, s. 247-248; Esseniler hakkında daha fazla detay için bkz. Jacqueline Genot-Bismuth, *Le Senario de Damas, Jérusalem Hellénisée et les Origines de l'Essénisme*, Naves, ed. F.X. de Guibert (O.E.I.L.), 1992, s. 383-415.

SONUÇ

Babil sürgününden sonra, Pers hâkimiyeti altında yaşayan Yahudiler, bir süre kendilerini dışa kapatma siyaseti sürdürmüşlerdir. Ancak ilerleyen zamanda, onlar, giderek güçlenen Yunan toplumunun nüfuz alanından sıyrılamamışlardır. Yunanlar ile Yahudiler, önce ticari, askeri ve kültürel çerçevede temaslarda bulunmuşlardır. Süreç içerisinde Yunan kültürü ile tanışan Yahudiler, zamanla bu kültürün tesiri altında kalmaya başlamıştır. Akabinde İskender'in ve onun komutanlarının Helenizm'i daha geniş coğrafyalarda yaymasıyla bu etki güç kazanmıştır. Onlar, farklı bölgelerde yüze yakın yeni Yunan şehri kurmuş ve buralarda yaşayan vatandaşları hem fiziksel hem zihinsel anlamda Helen kültürü ile şekillendirmek amacıyla söz konusu şehirleri Yunan kültürüne ait kurumlarla donatmışlardır. Bu süreçte Yahuda bölgesinde de güçlü bir nüfuz alanı oluşturan Helenizm'in Yahudi toplumu üzerinde tesiri artmıştır.

İskender'den sonra, Yahuda bölgesinde önce Ptolemeler egemen olmuş ve onların döneminde özerkliğini koruyan bölgede, siyasî, ekonomik ve kültürel anlamda kalkınma gerçekleşmiştir. Bu dönemde Yunanca, bölgede idarî yapının ve entelektüellerin resmi dili haline gelmiştir. Ayrıca Helenizm özellikle aristokrasi kesiminde karşılık görmüştür. Bunların dışında, Ptolemeler döneminde Mısır diasporası güçlenmiş ve orada yaşayan Yahudi halk Helen kültürüne adapte olmuştur. Mısır'daki Yahudiler, Yunanca konuşmaya başlamış, Yunan isimler benimsemiş, Yahudi kimliğine yabancılaşmış ve süreç neticesinde kendi kutsal kitapları olan Tevrat'ı anlayamama durumuna gelmişlerdir. Bu sebeple, Tevrat'ı Yunancaya çevirme ihtiyacı doğmuş ve bunun üzerine İskenderiye'de yapılan tercüme çalışmaları neticesinde Yetmişler Çevirisi meydana gelmiştir.

Ptolemeler zamanında, bölgede yakalanan kalkınma durumu zamanla vergilerin de artmasına, daha sonra toplum arasında gelir dağılımında uçurumların oluşmasına sebep olmuştur. Çiftçi kesim gittikçe yoksullaşırken, aristokrasi kesimi zenginleşmeye devam etmiş ve siyasî platformda da etkin olmuştur. Bu çerçevede otoriteye yakın olan Tobiadlar, hem toplumun sömürülmesinde hem de helenizasyon sürecinin işleminde Ptolemeler ile işbirliği halinde olmuşlardır. Bu sebeple onlar, muhafazakâr toplumun tepkisini üzerlerine çekmişlerdir. Diğer yandan, başhahamlık

statüsünü ellerinde tuttıkları için dinî gücü temsil eden Oniadlar, hem Tobiadlara karşı direnmiş hem de onların arkasında durduğu Ptolemelere karşı Selevkosları desteklemişlerdir. Bu bağlamda dışarıda Ptolemeler ile Selevkosların arasında Suriye Savaşlarının sürmesi ile içeride, Tobiadlar ile Oniadlar arasında çatışmaların gerçekleşmesi ve Yahudiler arası kutuplaşmanın meydana gelmesi, Ptolemelerin güç kaybetmesine ve bölgenin Selevkosların eline geçmesine zemin hazırlamıştır.

Son Suriye Savaşı'nın gerçekleşmesiyle, MÖ. 201 yılında Selevkoslar, Yahuda bölgesini ele geçirmişlerdir. III. Antiyokus döneminde Yahudilere karşı olumlu bir tavır sergilenmiş ve onlara hem dinî hem ekonomik alanda imtiyazlar tanınmıştır. Buna karşılık Yahudiler, Selevkosları desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Dışarıda ise Roma yeni bir tehdit haline gelince, Selevkoslar, mücadele bakımından bölünmemek için Ptolemelere yakınlaşma stratejisi geliştirmiş ve Roma'ya rest çekmiştir. Bunun üzerine Roma ile Selevkoslar arasında Magnesie Savaşı gerçekleşmiş ve yenilen Selevkoslar ağır yaptırımlara tabi tutulmuştur. Bu noktadan itibaren hem ekonomik borçlarla boğuşan, hem siyasî platformda var olmayı sürdürme mücadelesi veren Selevkoslar, Yahudilere karşı baştaki olumlu tavrını daha fazla sürdürememiştir.

Selevkos kralı IV. Antiyokus Epifanes döneminde maddi kaynak sağlamak için mabetler yağmalanmış ve bu yönde kendilerine destek sağlayacak Helenist bir başhaham göreve getirilmiştir. Zamanla Kudüs'te Yunan kurumlar inşa edilmiş, Helenist olimpiik oyunlar düzenlenmiş ve buralarda eğitim gören veya yarışmalara katılan Yahudiler süreç içerisinde Yunanlar gibi giyinmeye başlamış ve gerçekleşen sportif faaliyetlere Yunanlar gibi çıplak katılmakta sakınca görmemiş, hatta sünnetlerini gizleyen bir operasyona dahi başvurmuşlardır. Bir yandan, Helenist Yahudilerin desteğiyle Helenizm Yahuda bölgesinde ve Kudüs'te süratle yayılırken, diğer yandan bu uygulamalara karşı çıkan Yahudi katı inanır kesimde tepki sesleri artmaya başlamıştır. Daha sonra daha da katı Helenist bir başhahamın tayin edilmesi ve eski başhaham III. Onias'ın öldürülmesi üzerine, Yahudiler arasındaki isyan durumu artmıştır. Akabinde çıkan çatışmaları, IV. Antiyokus Epifanes çok şiddetli bir biçimde bastırmış ve artık Yahudilerin dini özgürlükleri sona ererken zorla Helenizasyon süreci başlamıştır. Yahudiliğe karşı fermanlar yayımlanmış ve pagan

uygulamalar zorunlu tutulmuştur. Bu süreçte, birçok Yahudi dininden ödün verirken, bazıları Mısır'a veya Ölü Deniz mağaralarına kaçmış, bir kısmı ise bölgede pasif direnişte bulunmuşlardır. Direnen Yahudiler Selevkoslar tarafından çeşitli işkencelere maruz bırakılmış veya öldürülmüşlerdir.

Selevkos kralı IV. Antiyokus Epifanes'in Yahudiliği yasaklayan ve bu dinin mensuplarına zulmeden politikası karşısında, Matatya önderliğinde bir grup Yahudi daha fazla sessiz kalamamış ve bir ayaklanma başlatmıştır. Makkabi İsyanı olarak anılan bu ayaklanma, Yuda Makkabi önderliğinde MÖ. 164 yılında Kudüs'ün ve Mabet'in geri alınmasına kadar sürmüştür. Akabinde bu isyan, ulusal bağımsızlığı hedefleyen siyasî bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu mücadele neticesinde, MÖ. 142 yılında ulusal bağımsızlık elde edilmiş ve Makkabilerin ele geçirdiği hükümdarlık statüsünü Simon'un, MÖ. 134 yılında oğlu I. Yuhanna Hirkanus'a devretmesiyle Haşmonayim Hanedanlığı kurulmuştur. Bu hanedan, MÖ. 63 yılındaki Roma işgaline kadar, bağımsızlığını devam ettirmiştir.

Makkabileri önce kısmî özgürlük nihai süreçte ise bağımsız bir hanedanlığa taşıyan bu süreçte Makkabi ailesinin mensupları askerî komutanlar ve kahramanlar olarak ön plana çıkmıştır. Başta Yuda Makkabi, Haşmonayim Hanedanlığı için bu anlamda bir model teşkil etmiştir. Nitekim o, atalarından gelen dinî yasaların muhafaza edilmesi ve atalarına ait toprakların bağımsızlığı için mücadele ederek daima askerî rolünü ön planda tutmuş ve bu sayede, toplumunun kurtarıcısı ve koruyucusu konumuna taşınmıştır. Süreç içerisinde Yuda Makkabi'nin askerî başarıları, yeni coğrafi alanların ele geçirilmesini de sağlamıştır. Bu bağlamda, başta Yuda Makkabi olmak üzere, I. Yuhanna Hirkanus ve halefleri de, homojen bir toplum yapısı oluşturmak ve ele geçirdikleri topraklardaki vatandaşları da bu homojen topluma entegre etmek maksadıyla, zorla Yahudileştirme politikası sürdürmüşlerdir. Makkabi İsyanı önderlerinin ve Haşmonayim Hanedanlığı mensuplarının yürüttüğü bu siyasî süreç, Yahudi halk tarafından da destek görmüş ve takdir edilmiştir. Bunlarla beraber, söz konusu hükümdarlar dış güçlerle olan ilişkilerinde de siyasî dengeleri gözetmek ve bunlara göre hareket etmek durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda, o dönemde, Selevkosların rakibi olan Roma ile temas

kurulmuş ve ittifaklar oluşturularak düşmanlara karşı güç dengesi sağlamaya çalışılmıştır.

Makkabi İsyanı her ne kadar Helenizmin yayılmasına sekte vurmuş olsa da, isyanı müteakip dönemde Helenizmin etkileri sürmüştür. Bu bağlamda, kral unvanını alan Haşmonay hükümdarları, Yahudi kökenlerinin yanı sıra Yunan bir kimliği de üstlenmişlerdir. Ayrıca, onlar, bu şekilde, diğer krallara eşdeğer krallar olduklarının imajını vermek istemişlerdir. Böylece, süreç içerisinde, Yahudi etnik kimliğe, Yunan siyasî kimlik eklenmiştir.

Zamanla kazandıkları siyasî itibarlarını korumak için Haşmonay hükümdarlar, başta amaç olarak belirledikleri dinî platformu süreç içerisinde kendilerine araç edinmişler ve onun sağladığı meşruiyetten faydalanmışlardır. Nitekim Yuhanna Hirkanus, Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu ve geleceği görebilme yeteneğine sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu ve benzeri durumlar, Yahudilerin teokratik politik sistemi benimsediklerini göstermiştir. Ayrıca, Haşmonayim Hannedanlığı hükümdarlarının propagandalarının merkezinde Mabet'in önemine de vurgu yapmak gerekir. Öyle ki, MÖ. 164 yılında, Mabet'in Yuda Makkabi tarafından Selevkosların elinden geri alınması ve böylece Helenizm'in tesirinden kurtarılması, Haşmonay hükümdarlar tarafından dinî anlamda bir statünün üstlenilmesinde çok etkili olmuştur. Bu bağlamda, söz konusu başarının her sene anılması için kutlanmaya başlanan Hanuka Bayramı, o dönemde, hanedanlığın kutsal alanla bağlarını sıkı tutmayı sağlamıştır.

Dönemin siyasî, sosyal ve dinî faktörlerinin tesirleri altında farklı inanışlar ve dinî uygulamalar Yahudilik dini içerisinde şekil almıştır. Hanuka bayramı ve şehitlik mefhumu bunların arasında yer almaktadır. Mabet'in Selevkosların elinden geri alınması hatırasına kutlanılagelen Hanuka Bayramı, o dönemde, Yahudilerin Helenizme karşı zaferlerini simgeleyen bir ödül mahiyetine bürünmüş ve ulusal cesareti takdir etmeyi sağlamıştır. Ayrıca Hanuka Bayramı, Yahudilerin dinî ve siyasî bağımsızlığa kavuştukları nadir dönemlerden biri olan Makkabiler döneminin hatırasını ve bu başarının Tanrı sayesinde gerçekleştiği düşüncesini canlı tutmada etkisini sürdürmektedir. Öte yandan, Yahudilere karşı yoğun bir baskı politikasının uygulandığı Selevkoslar döneminde, zalimler karşısında bir yandan dinlerinden

vazgeçmek istemedikleri için direnenlerin işkencelere maruz kalıp can vermeleri, diğer yandan söz konusu eziyetleri durdurmak ve hem dinî hem siyasî anlamda yabancı boyunduruğundan kurtulmak amacıyla silahlı mücadeleye girenlerin savaş esnasında can veremeleri, Yahudilikte teolojik platformda cevaplanmayı bekleyen sorular üretmiştir. Bu bağlamda, ölenlerin statüsü ile ilgili şehitlik mefhumu oluşmuştur.

Yaşananlarla beraber, Haşmonayim Hanedanlığı hükümdarlarının vasıfları ve statüleri sürekli gelişmiştir. Öyle ki onlar, önce askerî komutan statüsünü, ardından siyasî anlamda toplumun reisliği ve temsilciliğinin yanı sıra başhahamlık statüsünü de üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, Yonatan, başhaham olan ilk Haşmonay olarak kabul edilmektedir (MÖ. 152). Ancak başhahamlık statüsü konusu oluşmakta olan dinî/siyasî akımlar cephesinde, kendi aralarında ayrışma sebebi olmuştur. Bu çerçevede, Makkabi döneminde oluşan dinî gruplar arasında dönemin siyasî akımları olarak da değerlendirilebilir. Sadukiler, önce, Haşmonayim Hanedanlığı mensuplarının Sadok soyundan olmayışını eleştirerek otoritelerine karşı çıkmıştır. Ferisiler ise bu durumu kabullenmiş ve Yonatan zamanında siyasî güç ile birbirlerine karşılıklı destek vermişlerdir. Ancak I. Yuhanna Hirkanus döneminde siyasî dengeler bozulmuş ve artık Sadukiler otoriteyle işbirliği yapmıştır. Alexandre Jannée dönemine gelince, Ferisiler, siyasî platformda tamamen dışlanmış ve muhalefetlikleri dolayısıyla baskıya maruz kalmışlardır. Salome Aleksandra zamanında, sular durulmuş ve Ferisiler Sanhedrin’de söz sahibi olarak Sadukilerle birlikte siyasî anlamda etki kazanmıştır. Üçüncü dinî grup olan Esseniler ise siyasî sahnede kendine fazla yer bulamamış ve mağaralara sığınarak inzivaya çekilmeyi tercih etmiştir.

Kaynaklarda, bahse konu mezhepler arasında var olan çekişmenin siyasî platformda tezahür edip ilerleyen süreçte de dinî boyut kazanmış olabileceği ihtimali üzerinde durulduğu gibi, sürecin tam tersine işlemiş olabileceği de zikredilmiştir. Bu bakımdan, teolojik anlaşmazlıklar siyasî bölünmelere de sebep olmuş olabilir. Nihai olarak Ferisilik halkın desteğini kazanmış ve süreç içerisinde Yahudiliğe şekil veren mezhep olmuştur. Esseniler, münzevi hayat yaşamış ve halkı fazla etkileyememişse de Hıristiyanlığın temellerinin oluşumunda tesirli olmuştur. Sadukiler ise Ferisilere karşı en etkin muhalefeti oluşturmuş ve ileride doğacak Karailerle düşünce benzerlikleri tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, kader, ölüm sonrası hayat, kurtuluş,

ruhun durumu, öteki dünyada görülecek ceza ve mükâfat konuları tartışılmış ve Ferisilik, Sadukilik ile Essenilik bünyesinde geliştirilmiştir. Bu çerçevede, dinî grupların her biri zaman içerisinde doktrinlerini oluşturmuş ve güçlendirmiştir. Söz konusu doktrinlerden bazıları ise Yahudiliğin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir.

EK-1: KRONOLOJİ

MÖ. 597-538: Babil Egemenliği.

MÖ. 597: Bâbil'e ilk sürgün; Dönemin Yahuda kralı Joiachin elit kesimden on bin kişiyle Bâbil'e sürülüyor.

MÖ. 587/586: Bâbil Hükümdarı II. Nabukednazzar, Yahuda Bölgesini işgal ediyor, Süleyman Mabeti'ni yıkıyor ve Yahudileri Bâbil'e sürgüne gönderiyor. (Yahudilerin bir kısmı Kutsal Yahuda bölgesinde, diğer kısmı ise Mısır'dan Anadolu'ya kadar Disaporada yaşam sürüyor.)

MÖ. 538-332: Pers Egemenliği.

MÖ. 538: Pers Hükümdarı Koreş, Bâbil Hükümdarı II. Nabukednazzar'ı yeniyor ve Yahudilerin vatanlarına geri dönüp Mabet'i tekrar inşa etmelerine izin veriyor.

MÖ. 530: Koreş ölüyor, yerine I. Darius geçiyor.

MÖ. 515: I. Darius egemenliği altında Mabet'in inşası tamamlanıyor.

MÖ. 333: İssos Savaşı: Makedonya Kralı Büyük İskender, Pers Hükümdarı III. Darius Codoman'ı yeniyor.

MÖ. 332: İskender Mısır'ı ele geçiriyor. Helenist Mısır'a Yahudilerin akımı.

MÖ. 332-142 (veya MÖ. 332-167): Yunan Egemenliği/Helenizm Dönemi.

MÖ. 323: İskender ölüyor.

MÖ. 323-301: İskender'in komutanlarının arasında hilafet rekabeti. Selevkoslar Suriye ve Doğu'ya, Ptolemeler Mısır'a egemen oluyor.

MÖ. 301: I. Ptoleme Soter, Yahuda Bölgesini ve Kudüs'ü ele geçiriyor ve esirleri Mısır'a (İskenderiye) götürüyor.

MÖ. 301-200: Ptoleme Hanedanlığı Egemenliği.

MÖ. 305-283: I. Ptoleme Soter'in Mısır Egemenliği.

MÖ. 300: Antiyoş kuruluyor. Samaryalılar Kudüs Yahudilerinden tamamen ayrılıyor.

MÖ. 280-279: Ptolemeler ile Selevkoslar arasında, Suriye Veraset Savaşı.

MÖ. 283: I. Ptoleme'nin Ölümü.

MÖ. 281: I. Selevkos'un Ölümü.

MÖ. 285-246: II. Ptoleme Philadelphie'in Mısır Egemenliği.

MÖ. 274-271: Birinci Suriye Savaşı: I. Antiyokus ile II. Ptoleme arasında.

MÖ. 260-253: İkinci Suriye Savaşı.

MÖ. 250-246: İskenderiye’de Kutsal Kitabın Yunanca’ya çevirisi.

MÖ. 247: Part Krallığı kuruluyor.

MÖ. 246: II. Ptoleme’nin ölümü.

MÖ. 246-221: III. Ptoleme Evergete’in Mısır Egemenliği.

MÖ. 246: II. Antiyokus’un ölümü.

MÖ. 246-241: Üçüncü Suriye Savaşı.

MÖ. 240-218: Yahuda bölgesinde, Tobiadlar önderliğinde, kültürü ve yaşam tarzı kendi toplumuna tamamen yabancılaşmış ve son derece Helenleşmiş bir sosyal sınıf oluşuyor.

MÖ. 223-178: III. Antiyokus’un Suriye Egemenliği.

MÖ. 221-204: IV. Ptoleme Philopator’un Mısır Egemenliği.

MÖ. 219-214 (veya 221-217): Dördüncü Suriye Savaşı: III. Antiyokus ile IV. Ptoleme Philopator arasında. Yer: Raphia.

MÖ. 204-180: V. Ptoleme Epiphane’in Mısır Egemenliği.

MÖ. 201-200 (veya 202-195): Beşinci Suriye Savaşı. Yer: Panion. III. Antiyokus, Suriye-Fenike bölgesini ele geçiriyor.

MÖ. 200-64 (veya 198-167): Selevkos Hanedanlığı Egemenliği.

MÖ. 200: Yahuda Bölgesi Selevkos hâkimiyeti altına giriyor. Kraliyet Fermanı Yahudi dinini koruyor.

MÖ. 197: Makedonyalı V. Filipus üzerinde Roma’nın galibiyeti.

MÖ. 190-189: Magnesie savaşı. Roma karşısında III. Antiyokus yeniliyor.

MÖ. 188: Suriye ile Roma arasında Apamée Barış Antlaşması: III. Antiyokus, Anadolu’yu terk etmek ve Roma’ya büyük bir tazminat ödemek zorunda kalıyor.

MÖ. 187: III. Antiyokus’un ölümü. Oğlu IV. Selevkos tahta çıkıyor. İlerde IV. Antiyokus olarak tahta çıkacak oğlu ise Roma’da esir tutuluyor.

MÖ. 187-175: IV. Selevkos Philopator’un Suriye Egemenliği.

MÖ. 180-145: VI. Ptoleme Philometor’un Mısır Egemenliği.

MÖ. 175: IV. Selevkos öldürülüyor.

MÖ. 175-164: IV. Antiyokus Epifane'in Suriye Egemenliği.

MÖ. 175-172: Helenist Yason, III. Onias'ın yerine Kudüs Başhahamı oluyor. Kudüs'te bir gymnasium ve bir efebi inşa ediliyor.

MÖ. 175-174: Kudüs'te, Helenleşmiş Yahudilere, "Antakyalı" ismi veriliyor. Helenist başhaham Yason, Tyr şehrinde düzenlenen Olimpik Oyunlarına atlet gönderiyor.

MÖ. 172-163: Katı Helenist Melenas, Yason'un yerine başhaham oluyor. Toplum üzerinde vergi baskısı artıyor. Kral için Mabet'in hazinesi yağmalanıyor.

MÖ. 172: Eski başhaham III. Onias öldürülüyor. Yahuda bölgesinde halk ayaklanmasının başlangıcı.

MÖ. 170 (-168): Altıncı Suriye Savaşı.

MÖ. 169: IV. Antiyokus'un Mısır'a ilk seferi.

MÖ. 168: IV. Antiyokus'un Mısır'a ikinci seferi. Roma'nın müdahalesi. IV. Antiyokus'un öldüğüne dair yayılan söylentiler sebebiyle Kudüs'te Yason yanlıları ile Melenas yanlıları arasında iç savaş. Selevkosların sert müdahalesi. Mabet'in yağmalanması ve Yahudiliği yasaklayan zulüm fermanı. İlk Yahudi şehitleri. Bu süreçte, III. Onias'ın oğlu IV. Onias önderliğinde bir grup Yahudi, Mısır'a sığınıyor ve burada yeni bir mabet inşa ediliyor (MÖ 153).

MÖ. 167 (15 Kislev-6 Aralık): Mabet Zeus putu ile kirletiliyor. Selevkoslara karşı, Modiin Köyü'nün din adamı Matatya ve beş oğlu ayaklanıyor: Makkabi İsyanı'nın Başlangıcı.

MÖ. 167-142/63 (ve 40-37): Makkabiler Dönemi.

MÖ. 167-166: Selevkos komutanı Apollonios'a karşı, Makkabilerin zaferi.

MÖ. 166: Selevkos yöneticisi Seron'a karşı, Makkabilerin zaferi (Beit Khoron savaşı).

MÖ. 166: Matatya'nın ölümü.

MÖ. 166-160: Yuda Makkabi önderliği.

MÖ. 165: Lisias'a karşı Makkabilerin zaferi; yer: Beytsur. Daniel Kitabı'nın kaleme alınması.

MÖ. 164: Yuda Makkabi'nin önderliğinde Mabet'in arındırılması (25 Kislev-14 Aralık). IV. Antiyokus'un ölümü.

MÖ. 164-162: IV. Antiyokus'un oğlu V. Antiyokus Eupator'un tahta geçmesi ve Lisias'ın naibliği. IV. Antiyokus'un fermanını iptal ediyor ve Mabet Yahudilere geri teslim ediyor. İlk Hanuka Bayramı (MÖ. 163).

MÖ. 162: Beytzakar Savaşı: Yuda'nın kardeşi Eleazar ölüyor.

MÖ. 162-150: IV. Selevkos'un oğlu I. Demetrios Soter'in egemenliği.

MÖ. 162: Selevkos hanedanlığında kardeş savaşları başlıyor. Yeni yönetici Bacchides, Filistin topraklarına gönderiliyor.

MÖ. 162-159: Helenist Alkime başhaham.

MÖ. 161: Nicanor'a karşı Makkabilerin zaferi, yer: Emmaüs; Yunan ordusunun bir kısmı yok ediliyor.

MÖ. 160: Elasa savaşı: Yuda Makkabi'nin ölümü. Yonatan isyancıların başına geçiyor. Makkabiler ile Roma arasında İttifak Anlaşması.

MÖ. 160-143/142: Yonatan'un egemenliği.

MÖ. 157 (veya 152): I. Demetrios Soter'in vekili Bacchides, Yonatan'ın otoritesini tanıyan bir anlaşma imzalıyor.

MÖ. 152: Yonatan başhaham oluyor.

MÖ. 152: Selevkos ordusu, Akra Kalesi ve Gezer ile Beytsur surları hariç Yahuda bölgesinden çekiliyor. Yahudalıların bağımsızlığı.

MÖ. 150: I. Demetrios Soter ölüyor.

MÖ. 150-145: Alexandre Balas, I. Demetrios Soter'in oğlu II. Demetrios Nicator'un hükümrانlığına karşı çıkıyor. Alexandre Balas'ın egemenliği. Alexandre Balas Yonatan'ı başhaham olarak tanıyor.

MÖ. 147: Yonatan, II. Demetrios Nicator'un komutanı Apollonios'u yeniyor: Yahuda dışında Yahudi düzenli ordusunun ilk askeri müdahalesi.

MÖ. 145-140 (veya 129-126): II. Demetrios Nicator'un Suriye egemenliği.

MÖ. 143: Yonatan Roma'ya elçi olarak gönderiliyor.

MÖ. 142: II. Demetrios Nicator'un rakibi ve Selevkos komutanı Trifon, Alexandre Balas'ın oğlu VI. Antiyokus'u ve Yonatan'ı öldürüyor. Simon Makkabilerin başına geçiyor. Selevkos kralı II. Demetrios Nicator, Haşmonayim Devleti'nin bağımsızlığını tanıyor.

MÖ. 142-135/134: Simon'un egemenliği.

MÖ. 142-37: Haşmonayim Hanedanlığı Egemenliği.

MÖ. 142-141: Simon, Akra kalesini ve Gezer'i ele geçiriyor, burada kalan son Selevkos askerleri ülke dışı ediliyor. Kudüs tamamen kurtarılıyor.

MÖ. 140: Kudüs'te Simon, prens, başhaham, halkın reisi ve başkomutan ilan ediliyor.

MÖ. 139: VII. Antiyokus Sidete, Trifon'u öldürüyor.

MÖ. 139-129: VII. Antiyokus Sidete'in Suriye Egemenliği.

MÖ. 134: VII. Antiyokus Sidete'in Yahuda Bölgesine seferi ve Kudüs kuşatması. VII. Antiyokus Sidete, Simon'un kendi adına para bastırmasına izin veriyor. Simon, Ptoleme tarafından öldürülüyor.

MÖ. 134-104: Simon'un oğlu I. Yuhanna Hirkanus'un Egemenliği. Başhaham.

MÖ. 129: VII. Antiyokus Sidete, Partlar'a karşı savaşta ölüyor. Selevkos Hanedanlığı dağılıyor. Part İmparatorluğu, Bâbil'i de topraklarına katıyor.

MÖ. 126-96: VIII. Antiyokus Gryphus'un Suriye Egemenliği.

MÖ. 120-110: I. Makkabiler Kitabı yazılıyor: IV. Antiyokus Epifane'in tahta geçişinden (MÖ. 175), Simon'un öldürülmesine kadarki süreci kapsıyor. II. Makkabiler Kitabı, büyük ihtimalle, Romalıların Doğu'yu fethinden önce Mısır'da kaleme alınıyor. Yazarının, Yunan kültürüne mensup Yahudi Yason de Cyrene olduğu düşünülüyor.

MÖ. 111-95: IX. Antiyokus de Cyzique'in Suriye Egemenliği.

MÖ. 108/7: I. Yuhanna Hirkanus, Samarya'yı ve Gerizim Tepesindeki Mabeti yıkıyor.

MÖ. 104: I. Yuhanna Hirkanus ölüyor.

MÖ. 104-103: I. Aristobulos başa geçiyor, başhaham ve kral.

MÖ. 103-76: Alexandre Jannée başa geçiyor.

MÖ. 103/102: Alexandre Jannée, Akra'ya karşı sefere çıkıyor. Ptoleme Lathyros'a karşı savaşlar.

MÖ. 95-87: III. Demetrios Eucerus'un Suriye Egemenliği.

MÖ. 93-88: Alexandre Jannée ve Ferisiler arasında iç savaş. III. Demetrios Eucerus'un müdahalesi.

MÖ. 76: Alexandre Jannée ölüyor. O dönemde Yahudilikte üç dinî/siyasî grup: Ferisiler, Sadukiler, Esseniler.

MÖ. 76-67: Salome Aleksandra'nın naibliği. Oğlu II. Hirkanus başhaham.

MÖ. 73: İdumea yöneticisi Antipater ve Cypros'un oğlu Herod'un doğumu.

MÖ. 67-66: Salome Aleksandra ölüyor. Oğulları II. Hirkanus ve Aristobulos arasında savaş. II. Aristobulos, II. Hirkanus'un önüne geçerek başa geçiyor.

MÖ. 67-63: II. Aristobulos'un egemenliği.

MÖ. 65: Romalı Pompe Suriye'de.

MÖ. 64: Pompe, Selevkos hanedanlığına son veriyor.

MÖ. 63: Pompe, Filistin bölgesini ve Kudüs'ü ele geçiriyor.

MÖ. 63-MS 324: Roma Egemenliği.

MÖ. 63-40: II. Hirkanus başhaham ve halkın temsilcisi olarak göreve getiriliyor.

MÖ. 60: Roma'da ilk Triumvirat⁴²⁶: Jül Sezar, Pompe, Crassus.

MÖ. 57-55: Gabinius, Suriye yöneticisi. II. Aristobulos ve oğulları ayaklanıyor.

MÖ. 53-51: Cassius, Suriye yöneticisi. Mabet'i yağmalıyor.

MÖ. 49: İtalya'da Pompe ve Jül Sezar arasında iç savaşın başlangıcı.

MÖ. 48: Pharsale savaşı: Jül Sezar zaferi. Pompe Mısır'da ölüyor.

MÖ. 47-46: Antipater Roma vatandaşı oluyor. Jül Sezar, II. Hirkanus'u toplumun reisi; Antipater'i İdumea yöneticisi; oğlu Phasael'i Yahuda ve Kudüs yöneticisi; oğlu Herod'u Galile yöneticisi ilan ediyor. Sextus Sezar, Suriye yöneticisi.

MÖ. 44: Sextus Sezar öldürülüyor, yer: Ides de Mars.

MÖ. 43: Roma'da İkinci Triumvirat: Antoine, Octave/Auguste, Lépide. Antipater zehirlenerek öldürülüyor.

MÖ. 42: Antoine ve Octave, Sextus Sezar'ın katilleri Brutus ve Cassius'u öldürüyor, yer: Philipptes.

MÖ. 40: Partlar Suriye'yi ve Filistin topraklarını işgal ediyor. II. Hirkanus Bâbil'e sürülüyor, Phasael öldürülüyor, Roma'ya kaçan Herod ise burada Senato tarafından kral ilan ediliyor.

MÖ. 40-4: Herod egemenliği.

MÖ.40-37: Matatya Antigona, Partların desteğiyle Romalıları yenmeyi başarıyor ve Haşmonayim Hanedanlığı kısa bir süreliğine tekrar egemen oluyor.

MÖ. 37: Herod ve Suriye yöneticisi Sossius, Kudüs'ü ele geçiriyor. Matatya Antigona öldürülüyor.

MÖ. 37-MS. 66: Herod Hanedanlığı Egemenliği.

⁴²⁶ Triumvirat: üç kişinin birden güce ortak olup bir yeri yönetmesi. "Triumvirat", *Dictionnaire Encyclopédique Illustré*, s. 1909.

MÖ. 36/35: Ananel başhaham.

MÖ. 35: Partlar tarafından kurtarılan II. Hirkanus, Yahuda bölgesine dönüyor. III. Aristobulos öldürülüyor, yer: Eriha.

MÖ. 32-31: Herod ile Nabatiler arasında savaş.

MÖ. 31: II. Hirkanus öldürülüyor. Actium Savaşı: Apollon Actiaque, Marc Antoine'ı ve Kleopatra'yı mağlup ediyor.

MÖ. 29: Meryem idam ediliyor.

MÖ. 28: Aleksandra idam ediliyor.

MÖ. 28-27: Kudüs'te ilk Actiaques⁴²⁷ oyunlarının kutlanması.

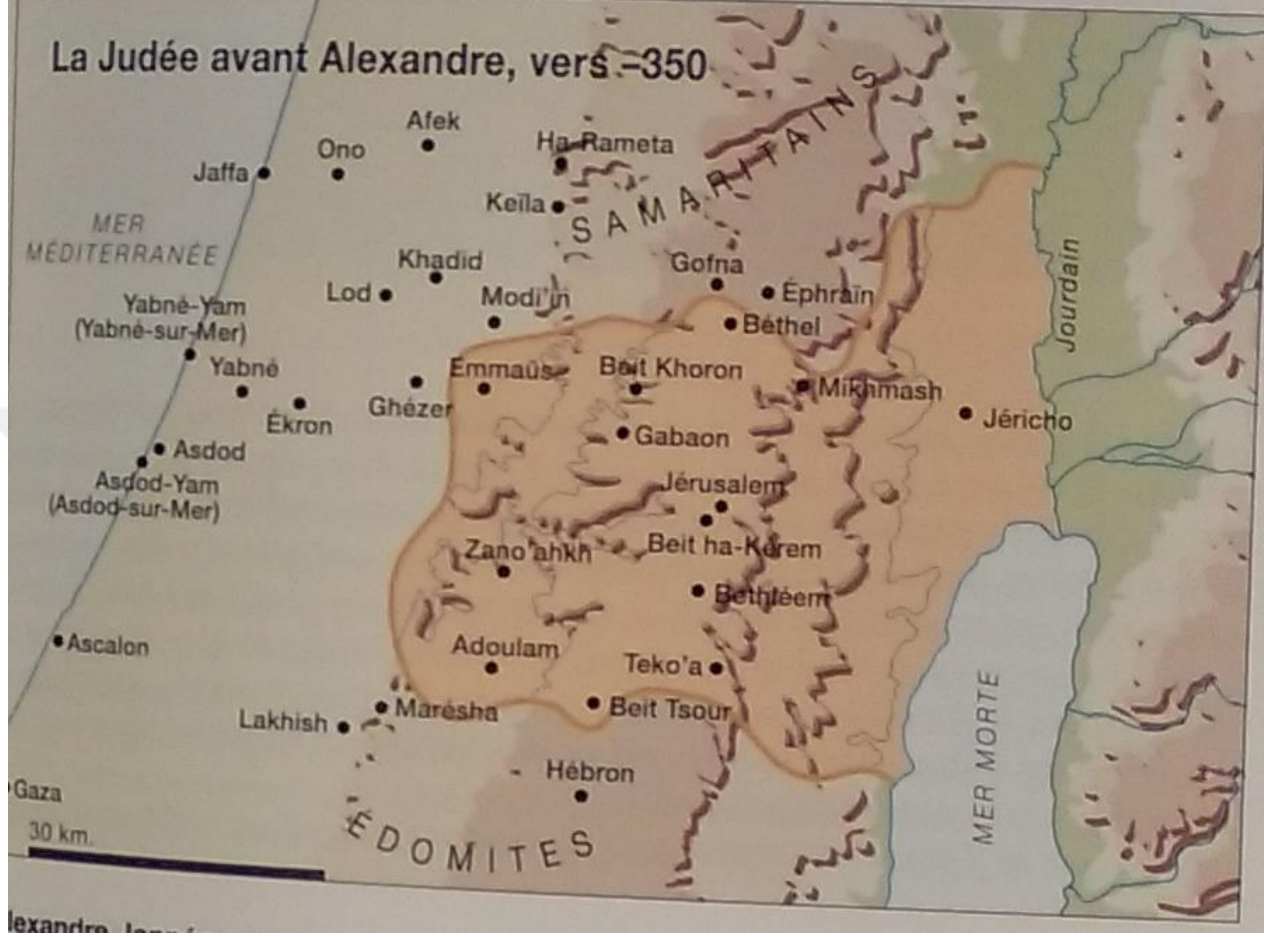
MÖ. 7: Herod, Meryem'den olan oğulları Alexandre ve Aristobulos'u, Augustus ile iş birliği yapmakla suçluyor ve idam ediyor.

MÖ. 4: Herod ölüyor.⁴²⁸

⁴²⁷ Jeux Actiaques: Apollon Actiaque'ın Antoine üzerinde zaferinin onuruna, Auguste tarafından konulan ve her beş yılda bir kutlanan oyunlar. <http://www.cnrtl.fr/definition/actiaque> (25.03.2016)

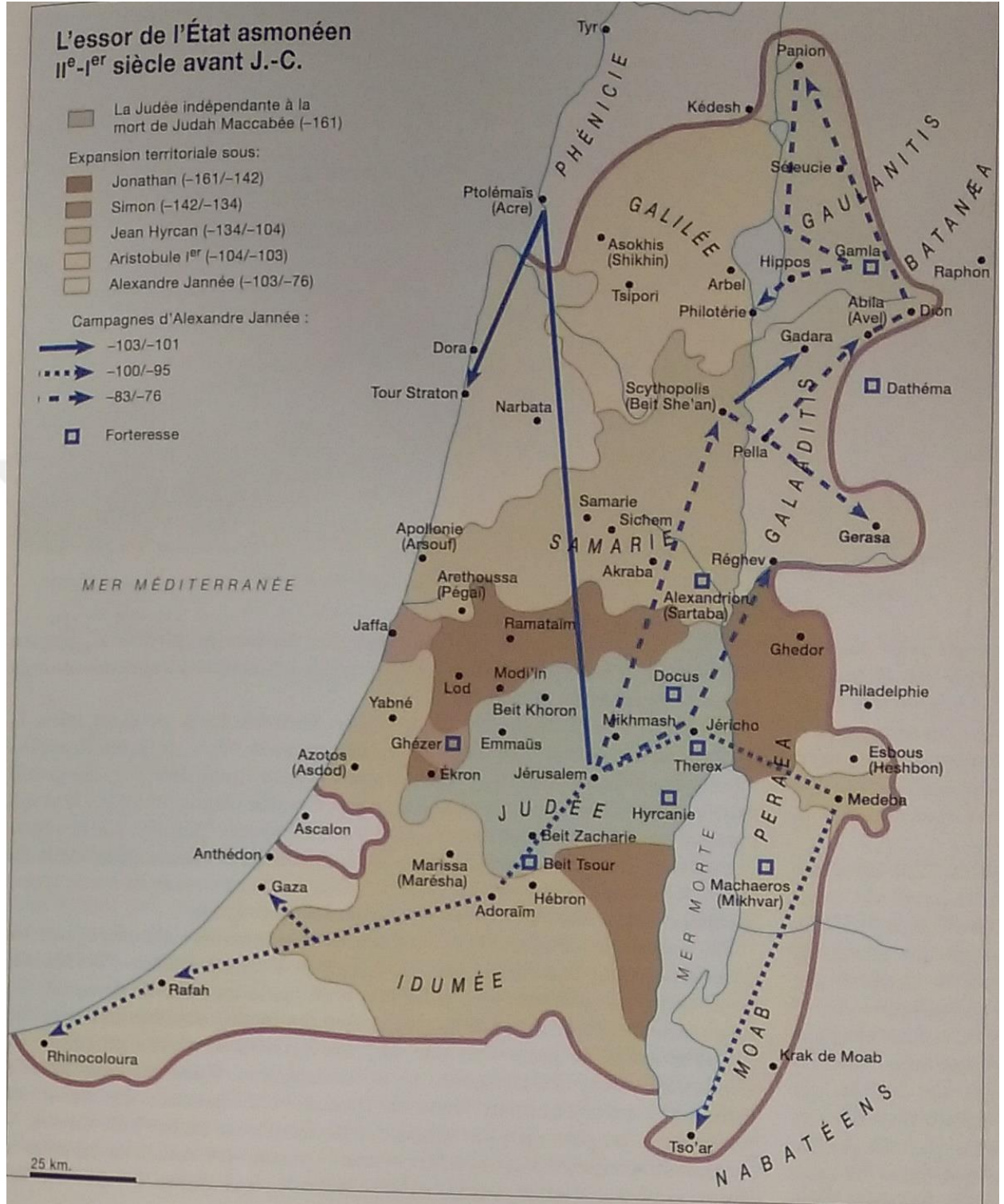
⁴²⁸ Kronoloji'nin oluşturulmasında şuana kadar zikredilen kaynakların yanı sıra aşağıdaki kaynaklar da kullanılmıştır: Schwentzel, *Rois et Reines de Judée*, s. 87-91; Schwentzel, *Hérod le Grand*, s. 293-297; Lattes, Jean-Claude, *Le Dernier Roi des Juifs*, Paris, ed. Nil, 2012, s. 295-300; Barnavi, Elie, *Histoire Universelle des Juifs de la Genese a la Fin du XXe Siecle*, Paris, Hachette, 1992, s. 24-51.

EK-2: HARİTA VE ŞEMALAR

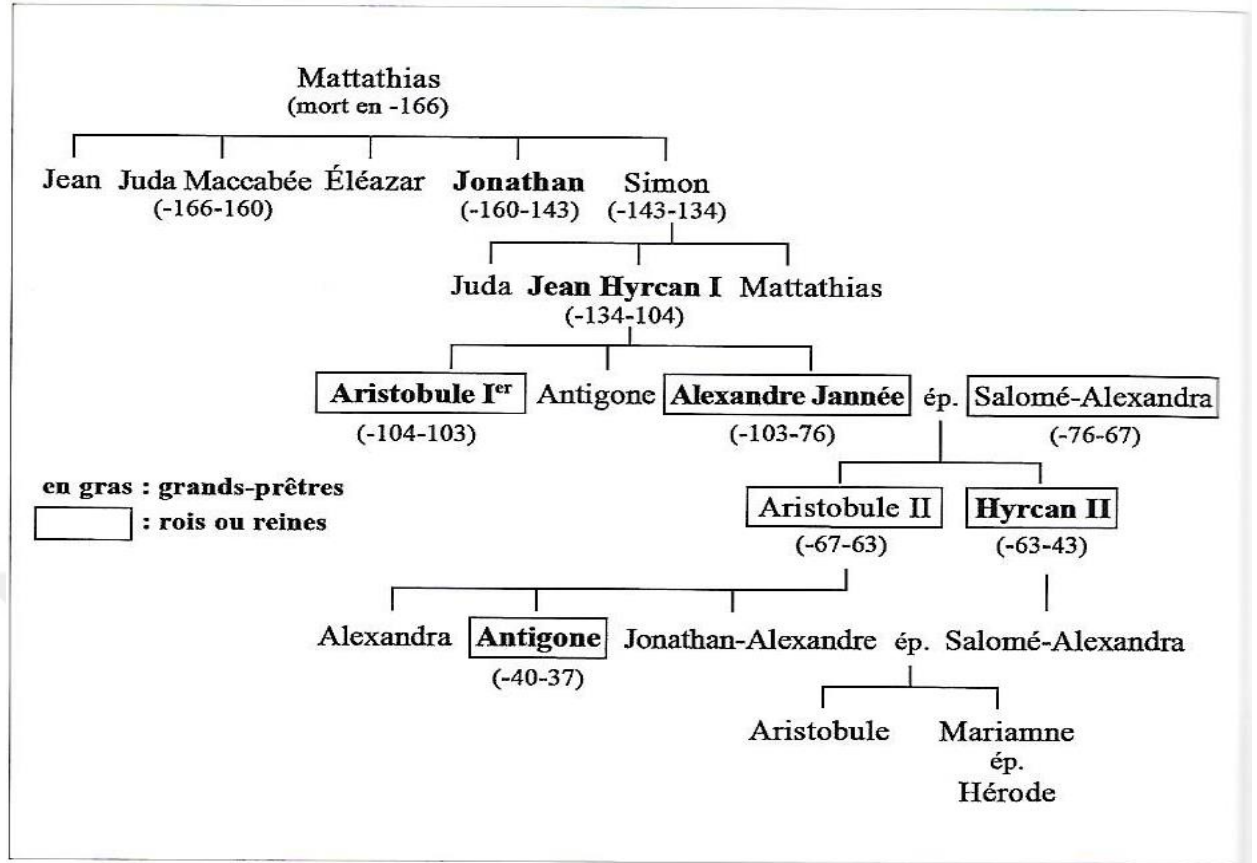
İskender Öncesi Yahuda Bölgesi (Yaklaşık MÖ. 350 Yıllarında)

(Barnavi, *Histoire Universelle des Juifs de la Genèse à la Fin du XXe Siècle*, s. 35.)

MÖ. II.-I. Yüzyılları Arasında Haşmonay Devleti'nin Genişlemesi

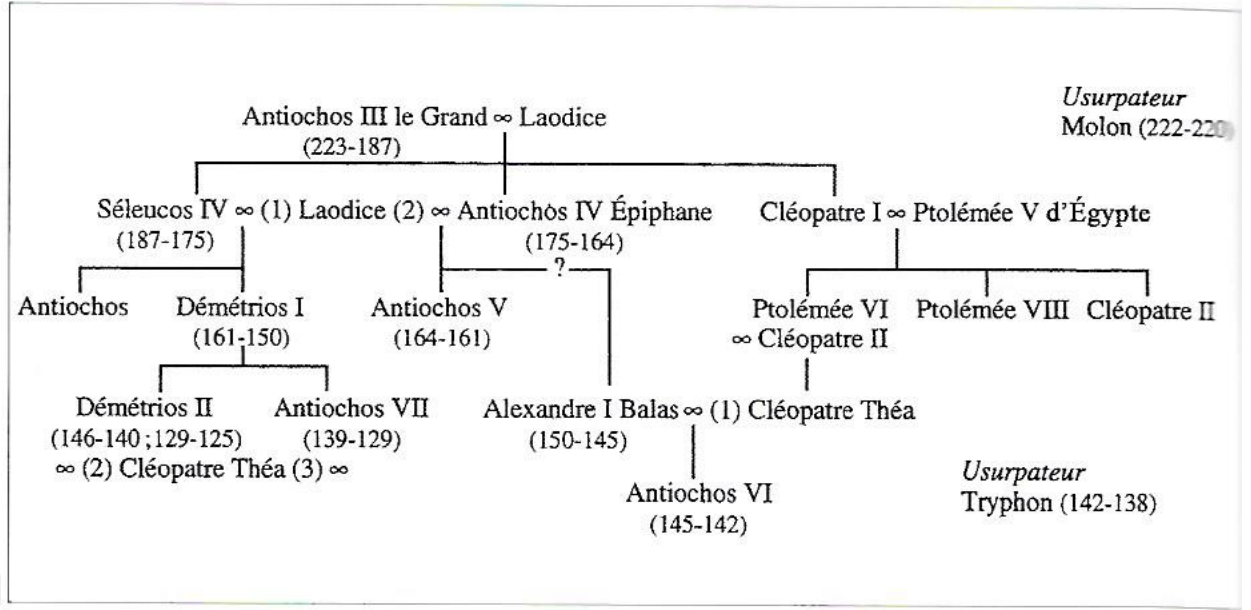
(Barnavi, *Histoire Universelle des Juifs de la Genèse à la Fin du XXe Siècle*, s. 47.)

Haşmonayim Hanedanlığı

(M. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, ek s. XII, 8.)

Not: Koyu yazılmış olanlar başhahamlık görevini üstlenmiş, çerçeve içerisinde olanlar ise kral unvanını almıştır.

III. Antiyokus'tan VI. Antiyokus'a Kadar Selevkos Hükümdarları

(M. Hadas-Lebel, *La Révolte des Maccabées*, ek s. XII, 8.)

KAYNAKÇA

- Abitbol, Michel, *Histoire des Juifs de la Genèse à Nos Jours*, Paris, ed. Perrin, 2013.
- Adam, Baki, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2015.
- *Yahudi kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay., İstanbul, 2010.
- Akın, K., Bayraktar, H., *Ali Bey'in Osmanlıca (1662-1666) Çevirisine Göre 'EKÜMENİK' KUTSAL KİTAP, Tevrat - Zebur - İnciller ve Tüm Deuterokanonik / Apokrif Ekleri*, İstanbul, Haktan Yayıncılık – 2, 2007.
- Aykıt, Dursun Ali, “Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)*, Ankara, 2012.
- *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.
- Benhamou, Binyamin (yönetiminde), *Lois et Récits de Hanouka*, Fransızcaya çev. Yaël Ouaknine, ed. Torah Box, İsrail, 2010.
- Besalel, Yusuf, “Hanuka”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., İstanbul, 2001, C. 1, s. 199-200.
- Boissonnas, L., *Les Pharisiens Étudiés dans leur Rôle Politique et Scientifique, leurs Dogmes et leurs Rapports avec Jesus-Christ*, Genève, 1863.
- Bouché-Leclercq, Auguste, *Histoire des Séleucides (323-64 avant J.-C.)*, Paris, 1913.
- Castello, E. R., Uriel, M. K., *Les Juifs d'Europe, 2000 Ans d'Histoire* (İtalyancadan Fransızcaya çev. Dominique Lepreux), Milano, ed. Liana Levi, 1994.
- Charlesworth, James H., “Eski Ahit'in Apokrif Kitapları”, çev. Muhammet Tarakcı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, Sayı: 2, Bursa, 2003 s. 385-411.
- Christophe, Mathieu, *Dictionnaire pour servir à l'intelligence des auteurs classiques Grecs et Latins*, C. 1.

Cicurel, Francine, *Anthologie du Judaïsme*, ed. Nathan, Paris, 2007.

Çoban, B. Zakir, “Yosefus’un Gözüyle İlk Dönem Yahudi Fırkaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27, İzmir, 2008, s. 57-69.

De Saulcy F., *Histoire des Machabées ou Princes de la Dynastie Asmonéenne*, Paris, ed. Ernest Leroux, 1880.

Dictionary of Contemporary English, Longman, 2009.

Dictionnaire Encyclopédique Illustré, Hachette, Paris, 2000.

Dictionnaire Universel François et Latin/Dictionnaire de Trévoux, Compagnie des Librairies Associées, Paris, 1752, C. 3; 1753, C. 6.

Eshel, Hanan, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, Yad Ben-Zvi Press, İsrail, 2008.

Finkelstein, Louis, The Pharisees, *The Sociological Background of their Faith*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1962, C. 1.

Firestone, Reuven, *Yahudiliği Anlamak, İbrahim’in/Avraam’ın Çocukları*, Çev. Çağlayan Erendag-Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, İstanbul, 2004.

Genot-Bismuth, Jacqueline, *Le Senario de Damas, Jérusalem Hellénisée et les Origines de l’Essénisme*, Naves, ed. F.X. de Guibert (O.E.I.L.), 1992.

Görgün, Hilal, “Mısır”, *DİA*, 2004, C. 29, s. 557-584.

Güç, Ahmet, “Yahudilik” (Mâbed ve İbadet), *DİA*, 2013, C. 43, s. 207-212.

Gürkan, Salime Leyla, “Şehid”, *DİA*, 2010, C. 38, s. 431-433.

Hadas-Lebel, Mireille, *La Révolte des Maccabées*, 167-142 av. J.-C., ed. Illustoria, 2012.

----- *Le Peuple Hébreu Entre La Bible et L’Histoire*, ed. Découvertes Gallimard Histoire, 1997.

Harman, Ömer Faruk, “Yahudilik” (İnanç Esasları), *DİA*, 2013, C. 43, s. 201-207.

----- “Yahudilik” (Mezhepler ve Dinî Gruplar), *DİA*, 2013, C. 43, s. 212-218.

Harris, Harold Arthur, *Greek athletics and the Jews*, University of Wales Press, 1976.

Hollenderski, L., *Recueil Religieux, Moral et Littéraire*, ed. İsidore Cahen, Paris, Archives İsrâélites, 1865, C. 26, s. 1068-1071.

Josephe, Flavius, *Antiquités Judaiques*

----- *Guerre des Juifs*

----- *Contre Apion*

Théodore Reinach’ın yönetiminde, Fransızcaya yapılan çev. René Harmand.
<http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Flajose/intro.htm> (20.05.2015).

Kaya, Mahmut, “İskender”, *DİA*, 2000, C. 22, s. 555-557.

Kedourie, Elie, *Le Monde Juif, Révélation, Prophétisme et Histoire*, Anver, ed. Fonds Mercator, 1980.

Kitabı Mukaddes’in Deuterokanonik (Apokrif) Kitapları, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1987.

Kollek, T., Pearlman, M., *Jerusalem, Ville Sacrée de l’Humanité, Quarante Siecles d’Histoire* (Fransızcaya çev. Claire Poole), Kudüs, Steimatzky’s Agency Ltd., 1976.

Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul, 2001.

Lattes, Jean-Claude, *Le Dernier Roi des Juifs*, Paris, ed. Nil, 2012.

Le Quatrième Livre des Macchabées, (Fransızca’ya çev. André Dupont-Sommer, 1939), ed. Albocicade, 2010.

Lebeau, Richard, *Une Histoire des Hébreux de Moïse a Jésus*, Paris, ed. Tallandier, 2012.

Lemaire, André, *Histoire du Peuple Hébreu*, Paris, ed. Puf, 2011.

- Newman, Hillel, *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period, A Review of Lifestyle, Values, and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran*, Brill, Leiden-Boston, 2006.
- Ramée, Daniel, *Dictionnaire Général des Termes d'Architecture en Français, Allemand, Anglais et Italien*, C. Reinwald ed., Paris, 1868.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011.
- Schafer, Peter, *Histoire des Juifs dans l'Antiquité* (Almancadan Fransızcaya çev. Pascale Schulte), ed. CERF, Paris, 2007.
- Schwentzel, Christian-Georges, *Hérode le Grand, Juifs et Romains, Salome et Jean Baptiste, Titus et Bérénice*, Bergame (Italie), Pygmalion, 2011.
- *Juifs et Nabatéens, Les Monarchies Ethniques du Proche-Orient Hellénistique et Romain*, Rennes, ed. Histoire, 2013.
- *Rois et Reines de Judée, IIe s. av.-Ier s. apr. J.-C.*, Lemme ed., Clermont-Ferrand, 2013.
- Sümer, Necati, *Dinlerde İntihar, Şehitlik ve Ötenazi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015.
- Taşpınar, İsmail, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Tevrat*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003.
- Tollet, Daniel (texte réunis par), *La Mort et ses Représentation dans le Judaïsme*, Actes de Colloque Organisé par le Centre d'Etudes Juives de l'Université de Paris IV-Sorbonne en Décembre 1989, Paris, ed. Honoré Champion, 2000, s. 17.
- Wigoder, Geoffrey ed., *Dictionnaire Encyclopédique du Judaïsme (Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif)*, (Fransızcaya çev. Sylvie Anne Goldberg vd.), Paris, ed. Robert Laffont, 1996.
- "Esquisse de l'Histoire du Peuple Juif", s. 1111-1388.

----- “Esséniens”, s. 330.

----- “Hanukhah”, s. 412-419.

----- “Hanoukkah”, s. 427-428.

----- “Hasidim Richonim, Les Hommes Pieux des Premières Générations”, s. 433-434.

----- “Imitation de Dieu”, s. 283-284.

----- “Lampe de Hanoukkah”, s. 429-430.

----- “Pharisiens”, s. 789-790.

----- “Qiddouch ha-Chem et Hilloul ha-Chem”, s. 842-844.

----- “Sadducéens”, s. 896-897.

Ziadé, Raphaëlle, *Les Martyrs Maccabées: de l'Histoire Juive au Culte Chrétien, Les Homélies de Grégoire de Nazianze et de Jean Chrysostome*, ed. Brill, Leiden-Boston, 2007.

<http://www.cnrtl.fr/definition/actiaque> (25.03.2016)

<http://www.cndp.fr/archive-musagora/citoyennete/citoyennetefr/ephebie.htm>
(13.05.2016)

<http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/triumvirat/79842> (09.11.2016)

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/pharisee> (13.12.2016)

ÖZET

Kurtkayası, Canan, Makkabi İsyanı Sebep ve Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Katar, Ankara Üniversitesi, 120 sayfa.

Makkabi İsyanı'nı ele aldığımız bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Tezimizin giriş kısmında önce çalışma hakkında genel bilgi verilmiş, ardından sırasıyla Büyük İskender, Ptolemeler, Selevkoslar dönemlerinde Helenizmin Yahuda bölgesinde yayılma süreci işlenmiştir.

Birinci bölümde, Makkabi İsyanı'nı hazırlayan sebepler üzerinde durulmuş, Yahudi toplumunu ayaklanmaya götüren faktörler tek tek ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Makkabi İsyanı'nın kendisi ele alınarak isyan süreci boyunca Yahudiler tarafından belirlenen hedefler ile bu hedefler uğruna verilen mücadeleler aktarılmış ve bu bağlamda elde edilen zaferler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Makkabi İsyanı'nın ardından oluşan siyasî ve dinî neticeler ortaya konularak bu neticelerin Yahudi toplumu ile Yahudilik dini üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

Sonuç kısmında, yapılan araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Ekte ise konunun daha kolay kavranabilmesi açısından ilgili dönemin kapsamlı kronolojisine ve söz konusu zaman diliminde Yahuda bölgesindeki değişimi yansıtan haritalara yer verilmiştir.

ABSTRACT

KURTKAYASI, Canan, The Maccabean Revolt, Reasons and Consequences, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mehmet Katar, Ankara University, 120 pages.

This study in which we have dealt with the Maccabean Revolt, consists of an introduction and three chapters. At the introduction of our thesis, general information about the study was given first, followed by the process of spreading of Hellenism in Judah in the periods of Great Alexander, Ptolemaic and Seleucid dynasty.

In the first chapter, the reasons for preparing the Maccabean Revolt were discussed, and the factors leading to the uprising of the Jewish community were put forward one by one.

In the second chapter, the Maccabean Revolt itself was handed down and the goals set by the Jews during the rebellion period and the struggles for these goals were communicated and the victories achieved in this context were evaluated.

In the third chapter, the political and religious consequences of the Maccabean Revolt and the effects of these consequences on the Jewish community and the religion of Judaism were revealed.

In the conclusion, a general evaluation of the research has been made.

In the appendix, a comprehensive chronology of the period concerned and a map reflecting the change in the territory of Judah during this period was included to make it easier to comprehend.